

СУЧАСНІ АСПЕКТИ НАУКИ

у рамках Видавничої групи «Наукові перспективи»

*IV-ий том колективної
монографії*

2021 р.

Central European Education Institute (Братислава, Словаччина)
Національний інститут економічних досліджень (Батумі, Грузія)
Батумський навчальний університет навігації (Батумі, Грузія)
Регіональна Академія Менеджменту (Казахстан)
*Громадська наукова організація «Всеукраїнська Асамблея докторів
наук з державного управління» (Київ, Україна)*
Міжрегіональна академія управління персоналом (Київ, Україна)
*Громадська організація «Асоціація науковців України» (Київ, Україна)
у рамках Видавничої групи «Наукові перспективи»*

СУЧАСНІ АСПЕКТИ НАУКИ

IV-ий том колективної монографії

2021 р.

Схвалено до друку Президією Громадської організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення № 03/1-3 від 13.01.2021 р.).

Матеріали підготовлені за підтримки Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна»

Рецензенти:

Дацій О.І. — доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Жукова І.В. — кандидат наук з державного управління, доцент, заступник директора з навчально-виховної роботи Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України.

Макаренко О.М. — доктор медичних наук, професор, академік Міжнародної академії освіти та науки, професор кафедри загальномедичних дисциплін Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Непомнящий О.М. — доктор наук з державного управління, професор, академік Академії будівництва України, Заслужений будівельник України, професор кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Романенко Є.О. — доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України, Проректор Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Федоренко В.Л. — доктор юридичних наук, професор, DrHb - доктор хабілітований наук правничих (Польська академія наук), Заслужений юрист України, директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України.

Колектив авторів

С91 Сучасні аспекти науки: IV-ий том колективної монографії / за ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової. – Київ; Братислава: ФОП КАНДИБА Т.П., 2021. 168с.

У IV-му томі колективної монографії розміщені публікації з питань: формування та розвитку теорії та історії державного управління; становлення регіонального управління та місцевого самоврядування; реалізації конституційного та міжнародного права; фінансів, банківської справи та страхування; психічного розвитку особистості; особливостей лексичних засобів вираження імперативної семантики тощо.

Матеріали подані в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію матеріалів несуть автори.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ, САМОВРЯДУВАННЯ І ДЕРЖАВНА СЛУЖБА	8
<i>§1.1 ЕКОНОМІЧНІ ТА ДИСКУРСИВНІ РИЗИКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ (Богданенко А.І., Романенко Є.О.)</i>	8
<i>§1.2 МОДЕЛЬ І МЕТОДИКА ВЕРИФІКАЦІЇ ІНТЕРОПЕРАБЕЛЬНОСТІ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ (Ігнатъєв А.М., Купрієнко Д.А.)</i>	19
<i>§1.3 МАТРИЦЯ ПСИХОФУНКЦІОНАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПУБЛІЧНО- УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ (Молодцов О.В.)</i>	35
<i>§1.4 КОНСТИТУЦІЙНА КРИЗА В УКРАЇНІ (Романенко Є.О.)</i>	46
РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	59
<i>§2.1 ІДЕНТИФІКАЦІЙНА ЕКСПЕРТИЗА САМОРЯТІВНИКІВ ШАХТНИХ ІЗОЛЮЮЧИХ НА ХІМІЧНО ЗВ'ЯЗАНОМУ КИСНІ (Кралуєк М.О., Омельченко Н.В., Пашинська О.Г.)</i>	59

РОЗДІЛ 3. МЕДИЦИНА	70
<i>§3.1 ВРАХУВАННЯ ГЕНЕТИЧНОГО ЧИННИКА ЗАДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛІКУВАННЯ ХВОРИХ НА БРОНХІАЛЬНУ АСТМУ (Чередніченко Н.А.)</i>	70
РОЗДІЛ 4. ПРАВО	85
<i>§4.1 ПІДТРИМКА КРАЇН У НАПРЯМКУ ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ ПАНДЕМІЇ COVID-19 У ПРАКТИЦІ СВІТОВОГО БАНКУ (НА ПРИКЛАДІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ СПІВПРАЦІ З УКРАЇНОЮ) (Буличева Н.А., Буличев А.О., Колесник В.А.)</i>	85
<i>§4.2 КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ МЕДИЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ НИМИ СВОЇХ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ (Кунтій А.І., Татарин Н.М.)</i>	97
<i>§4.3 КОНСТИТУЦІЇ ДЕЯКИХ КРАЇН СВІТУ І ЄВРОПИ ПРО ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ВНЕСЕННЯ ПОПРАВОК ДО ОСНОВНИХ ЗАКОНІВ ДЕРЖАВ (Рудик П.А.)</i>	107
РОЗДІЛ 5. ПСИХОЛОГІЯ, ПЕДАГОГІКА, ОСВІТА, ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОЛОГІЯ	122
<i>§5.1 SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY POTENTIAL OF MODERN PERSONALITY (Bocheliuk V.Y., Panov M.S.)</i>	122

<i>§5.2 РОЗРОБКА ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ (Демченко В.А.)</i>	134
<i>§5.3 ЦЕНТР ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ (Цибульська С.М.)</i>	155

ПЕРЕДМОВА

IV-ий том колективної монографії «Сучасні аспекти науки», який Ви тримаєте в руках – актуальна наукова праця з обміну знаннями та досвідом між професіоналами. Відмічу, що вихід кожного такого тому видання акумулює накопичений досвід експертів і фахівців і робить його доступним для широкого кола зацікавлених читачів, в кінцевому підсумку, сприяючи підвищенню якості наукових досліджень як в Україні, так і за кордоном. Також, із задоволенням відзначу, що, за останній час, розширилася тематика матеріалів, що публікуються, що дозволяє йти в ногу з часом.

Переглядаючи сторінки IV-го тому колективної монографії, відмічу, затребуваність публікацій з питань: створення нової інституції освітньої системи України – центру професійного розвитку педагогічних працівників; психологічної адаптації особистості до соціального середовища; вивчення конституційних засад про внесення змін до конституцій країн світу і Європи, в тому числі, Європейського Союзу, що визначають сучасний суспільний розвиток у світі; теоретичного осмислення концепту «матриця психофункціональних компетентностей» як актуального поняття для аналізу діяльності публічного службовця та ін.

Вітаю редакцію, авторів, читачів та бажаю подальших успіхів і реалізації нових цікавих ініціатив. Зі свого боку, будемо раді продовженню цікавої і плідної співпраці.

Проректор Міжрегіональної Академії управління персоналом, доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України

Є.О. Романенко

ВСТУП

У сучасних умовах формування демократичної правової держави, важливу роль відіграють засоби масової інформації, які «апелюють» до особистості, її соціальних ролей, в сукупності, – як до громадянина, представника соціуму, в цілому, і жителя конкретної країни.

Зміст чергового тому колективної монографії «Сучасні аспекти науки» охоплює огляд таких суспільно-важливих питань як: формування та розвиток теорії та історії державного управління; становлення регіонального управління та місцевого самоврядування; реалізація конституційного та міжнародного права; фінанси, банківська справа та страхування; психічний розвиток особистості; особливості лексичних засобів вираження імперативної семантики.

Також, особливий інтерес становлять публікації щодо: обговорення недосконалості чинного законодавства, що створює штучні бар'єри для утворення та діяльності інститутів громадянського суспільства; аналізу психосоціальної площини діяльності публічного управління; механізмів формування цілей спрямованої інвестиційної діяльності; науково-практичного значення криміналістичної класифікації, її принципів та критеріїв тощо.

З повагою,

**Головний редактор, кандидат
наук з державного
управління, доцент**

Ірина Жукова

РОЗДІЛ 1. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ, САМОВРЯДУВАННЯ І ДЕРЖАВНА СЛУЖБА

§1.1 ЕКОНОМІЧНІ ТА ДИСКУРСИВНІ РИЗИКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Вступ. Формування цілей спрямованої інвестиційної діяльності є важливою умовою становлення та розвитку галузі житлового будівництва. Діяльність, що пов'язана з інвестиціями, є однією із визначальних детермінант економічного зростання, яка змінює економічне, інформаційне і правове середовище функціонування будівельної галузі. Характерна риса інвестицій для суб'єктів діяльності житлового будівництва полягає в тому, що саме інвестиції дають змогу ефективно та успішно забезпечити вирішення різних проблем щодо відтворювального процесу будівництва. Активація інвестиційних процесів у відтворювальному процесі житлового будівництва залежить від інвестиційного клімату. Відтак важливим є дослідження економічної сутності та умов розвитку інвестиційної діяльності.

Дослідники, оцінюючи та аналізуючи фінансові ризики, визначають різні напрями даного явища. Виникненню фінансових ризиків у будівництві та зменшенню їх впливу на фінансову сторону учасників будівельного комплексу присвячено низку наукових праць. О. Васюренко і О. Тара приділяють увагу визначенню ризику як категорійної системи. Н. Тітова і А. Попова у своїх працях зосереджували увагу, що ризики - це оптимізація грошових потоків у процесі здійснення інвестиційної діяльності. Питання управління ризиками при будівництві та експлуатації об'єктів нерухомості висвітлювали в своїх працях О. М. Непомнящий, С. Л. Рева, Д. В. Барзилович та

інші.

Виклад основного матеріалу. Основою механізму інвестування у проект житлового будівництва є обов'язкове проведення економічної та фінансової оцінки доцільності інвестування. Відсутність або небажання проведення такого аналізу під час прийняття остаточного рішення доцільності вкладення інвестицій несе значний ступінь ризику, тобто збільшує його. Проект інвестування запроваджується за умови, якщо інвестор і споживач будуть беззаперечно та на взаємовигідних інтересах виконувати прийняті умови.

Процес впровадження інвестиційного проекту в житловому будівництві зазвичай пов'язаний з ризиками. Виокремимо три види ризику:

допустимий ризик - при такому виді ризику можлива втрата прибутку;

критичний ризик - при його настанні можлива втрата прибутку та прибутку після закінчення інвестиційного проекту;

катастрофічний ризик - загрожує втратою інвестиційного накопичення та банкрутством.

Для того, щоб уникнути зазначених втрат, необхідно проводити попередній аналіз таких показників, як: цінова політика, терміни інвестування, умови взаємних розрахунків, оцінка витрат тощо.

В сучасній економіці ризики виникають з різних причин і є об'єктивною реальністю. Проблема пов'язана з ризиками особливо відчувається при управлінні фінансовими ризиками перед підприємствами житлового будівництва. Ця проблема об'єднує і стосується як замовника, так і підрядника інвестиційного проекту, а також інших контрагентів та учасників (прямо чи опосередковано), які відносяться до цього проекту. Зважаючи на наведені вище фактори, учасники фінансових відносин у сфері будівництва житла повинні

аналізувати ймовірність виникнення ризиків, їх вплив на виконання зобов'язань за будівельними контрактами, а також можливий шлях уникнення ризику або зменшення його впливу на проект [1].

На нашу думку, будівельна галузь набагато більше, ніж будь-яка інша галузь економіки, пов'язана з фінансовими ризиками. Основним джерелом їх виникнення можуть бути як дії інвесторів, забудовників, так і підрядних організацій. Тобто ризик, як економічна категорія, спричинений невизначеністю майбутньої економічної та фінансової ситуацій, обумовлений технічними та соціально-економічними умовами, відсутністю відповідної інформації про реальність джерел фінансування будівельного контракту та неможливістю передбачити зовнішній вигляд та розвиток певних умов у житловій сфері.

Існують різні види ризиків, але якщо ми будемо розглядати економічний ризик інвестиційної діяльності в житлове будівництво, то це такий вид ризику, який виникає в житловому будівництві при будь-яких випадках інвестиційної діяльності, спрямованих на одержання прибутку і пов'язаних з будівництвом, при реалізації готового об'єкта будівництва, наданні послуг, виконанні робіт, товарно-грошових і фінансових операціях; комерцією, а також реалізацією науково-технічних будівельних проектів.

На сьогоднішній день ризикологія розглядає ризик не тільки як небажану ознаку невизначеності щодо майбутніх подій, а й як джерело позитивних можливостей отримання доходів, які в свою чергу породжують два типи ризиків: негативний та позитивний ризики. Щодо першого типу, негативного ризику, то звісно його слід уникати, щодо другого типу - навпаки, погоджуватись, оскільки він несе в собі позитивний результат.

Ризики можна розглядати як тривимірний механізм,

наприклад, ризик як загроза, ризик як невизначеність, ризик як можливість. У перших двох випадках необхідно звести його до мінімуму, а в останньому випадку - оптимізувати [2, с. 18].

Розумінню сутності економічного ризику сприяють такі властивості, як суперечливість, альтернативність та невизначеність.

Суперечливість як одна з властивостей економічного ризику, проявляється по-різному. З одного боку, ризик орієнтований на досягнення соціально значущих результатів новими, неординарними засобами в умовах невизначеності та неминучого вибору ситуації. Таким чином, він дозволяє подолати консерватизм, догматизм, спад, психологічні бар'єри, що перешкоджають впровадженню нових перспективних видів інвестиційної діяльності в житловому будівництві, руйнуючи стереотипи, які діють в якості бар'єру для соціального розвитку, і забезпечити реалізацію інноваційних ініціатив, ідей соціальних експериментів, спрямованих на успіх.

З іншого боку, якщо джерелом даних є неповна інформація, варіант, обраний без урахування об'єктивних закономірностей розвитку даного явища, по відношенню до якого приймається рішення, то це призведе, як наслідок, до гальмування соціального прогресу. Суперечлива властивість економічного ризику проявляється у зіткненні об'єктивно існуючих ризикованих дій з їх суб'єктивною оцінкою.

Альтернативність як одна з властивостей ризику, пов'язана з тим, що виникає необхідність вибору з кількох можливих варіантів рішень.

Відсутність вибору усуває ризик розмови. Якщо вибір неможливий, ризикова ситуація не виникає, тому і ризику не існує. В свою чергу, альтернативність має інший ступінь складності і вирішується кількома способами. В простих ситуаціях вибір вирішується, як правило, на основі досвіду та

інтуїції, а в складних ситуаціях потрібно більше використовувати спеціальні методи та прийоми [3].

Виникнення економічного ризику інвестиційної діяльності в житлове будівництво можливе тільки в тому випадку, якщо є невизначеність, тобто немає достатньої інформації для прийняття ризику. Економічний ризик виникає при певному розвитку економіки. Також він можливий лише за наявності активного державного та економічного регулювання.

Отже, виходячи з розуміння сутності економічного ризику, до його факторів належать лише ті, які виникають випадково та їх неможливо спрогнозувати заздалегідь.

Основною функцією економічного ризику є дохід, а джерелом - інновації та реалізація здатності підприємця ризикувати.

Якщо розглядати додаткові функції економічного ризику житлового будівництва то ними є інноваційна, регулятивна, захисна, аналітична та соціальна функції.

У процесі державного регулювання фінансовими ресурсами при веденні економічної діяльності, пов'язаної із засвоєнням капітальних вкладень, постає важлива проблема дискурсивних ризиків, які у сучасній економіці є об'єктивною реальністю і виникають з різних причин. Ці причини стосуються як замовника, так і підрядника інвестиційного проекту, а також інших контрагентів, пов'язаних з даним житловим інвестиційним проектом.

Структура дискурсивних ризиків спричинена багатьма факторами, а саме термінами інвестиційного циклу, фінансовими вкладеннями, залученням посередників, що стосується інвестиційного проекту у житловому будівництві, недостатністю ресурсів, присутність різноманітних зовнішніх умов [4, с. 100].

Дискурсивні ризики - це ризики обумовлені вірогідністю

втрат унаслідок здійснення фінансової діяльності в умовах невизначеності. До дискурсивних ризиків відносять:

- дефляційний ризик, пов'язаний з коливаннями купівельної спроможності;

- інфляційний ризик інвестиційного проекту у житловому будівництві, спричинений тим, що неможливо передбачити інфляцію, так як може бути занесений помилковий темп інфляції, встановленої в облікових ставках, що значно погіршить показники ефективності інвестиційного проекту будівництва;

- валютний ризик - ризик втрати фінансових заощаджень через несподівані коливання валютних курсів. Валютний ризик може непередбачувано повернутися для розробників тих проектів, які намагалися уникнути ризику інфляції, розраховуючи грошові потоки в «твердій валюті», як правило, в доларах, але навіть для цієї валюти притаманна внутрішня інфляція і динаміка купівельної спроможності може бути дуже нестійкою [5, с. 149] .

Але в той же час ми не можемо не сказати про взаємозв'язок різних ризиків. Так, наприклад, валютний ризик може переходити в інфляційний або дефляційний ризик. У свою чергу всі ці три типи ризику взаємозв'язані з ринковим ризиком, який відноситься до ризиків коливань ринкової кон'юнктури, який виникає внаслідок зміни кон'юнктури ринку, підвищеної конкуренції, зміни деяких умов надання продукції та цін на неї тощо. Будь-який ризик взагалі, і дискурсивний ризик інвестиційного проекту житлового будівництва зокрема, дуже багатогранний в своїх проявах і часто є складною конструкцією з елементів інших ризиків. Власне коливання ринкової кон'юнктури так само можуть бути викликані коливаннями ділових циклів і тому подібне [6, с. 531].

Для виконання будівельних робіт завжди створюється

відповідний план виконання зобов'язань відповідно до будь-якою будівельного контракту. Економічно-дискурсивні ризики виникають при відмові від робочих планів, пов'язаних із надмірними витратами.

У світовій практиці існує кілька способів вимірювання ризику, так як кожному будівельному підприємству потрібно вміти оцінювати ризик. Серед розповсюджених: статистичний, експертний та комбінований [7, с. 42].

За статистичним методом потрібне вивчення статистики втрат, що виникають у конкретних будівельних проектах або їх подібних, згідно з якими є ймовірність одержання тієї чи іншої економічної вигоди, після чого робиться прогноз на майбутнє. Основними інструментами статистичного методу є варіація та дисперсія. Проте статистичний метод вимагає наявності широкого кола інформації, яка не завжди доступна у розпорядженні фінансового менеджера. За відсутності інформації експертний метод є більш прийнятним.

Експертний метод стосовно економічного та дискурсивного ризику інвестицій заснований на синтезі думок досвідчених підприємців або фахівців. Необхідно при цьому, щоб експерти супроводжували свої підрахунки, оцінки даними про ймовірність виникнення різних втрат.

Існують різні способи та комбінації зі статистичного та експертного методів оцінки ризику. Диверсифікація виробництва та інвестицій є одним з багатьох способів зменшення ризику при інвестуванні в житлове будівництво. Потрібно вибрати таку комбінацію, яка зменшить ризик фінансового банкрутства підприємства. Дохід від будівництва залежить від поведінки покупця на ринку, тому необхідно аналізувати попит на житло. Диверсифікація, як правило, зменшує загальну рентабельність будівництва, але зменшує ризик різкого зниження доходів.

Отже, як бачимо дієвим способом зменшення економічного та дискурсивного інвестиційних ризиків в житловому будівництві є диверсифікація, але слід пам'ятати, що диверсифікація не може зменшити будь-який ризик, оскільки на будівництво впливають економічні процеси взагалі [8, с. 33].

Правильна оцінка ризиків при інвестуванні у житлове будівництво є важливою, оскільки дозволяє провести порівняння житлових проектів і серед більшості вибрати найменш ризикований. Після аналізу розміру ризику конкретного проекту житлового будівництва, компанія може погодитися або відмовитися від ризикованої пропозиції.

Передумовою прийняття оптимального варіанта при виборі найкращого проекту фінансування розвитку житлового будівництва, враховуючи вплив можливих ризиків, є розгляд різних проектів фінансування розвитку доступного житла з урахуванням сценарних прогнозів розвитку подій.

Величина рівня ризику, який може прийняти підприємство є суто суб'єктивним явищем і залежить від його схильності ризикувати. Деяких керівників підприємства не лякають навіть надто високі ризики, адже вклавши свій капітал у такий проект, вони матимуть можливість одержати надприбутки у разі успішної його реалізації. Проте це можуть дозволити собі тільки ті підприємства, які мають достатню кількість власних фінансових ресурсів, а отже, у разі провалу проекту вони не зможуть зазнати банкрутства.

Ми вважаємо, свідоме сприйняття ризику означає, що будівельне підприємство свідомо погоджується на ризиковану операцію з метою отримання певного рівня доходу, або навпаки свідомо відмовляється від даної операції та вкладає кошти у найменш дохідну операцію.

Не перебільшувати власні можливості, оцінювати наслідки ризику, не дозволяти ризикувати більшим заради

меншого - ось основні принципи регулювання ризику [9, с. 161].

Характерною особливістю ризику є те, що він виникає при прийнятті будь-якого господарського рішення і повністю уникнути його неможливо, тому постає необхідність його оцінювання та мінімізації. При інвестуванні у житлове будівництво ця проблема постає особливо гостро, зважаючи на значну тривалість та високий розмір вкладень. Хоча основний ризик лягає перш за все на інвестора, але при зведенні житла ризикують усі суб'єкти процесу. Використання різних механізмів фінансування дає змогу певним чином управляти ризиком через перекладення його на різних суб'єктів, проте як правило більша надійність інвестицій означає відчутне зростання вартості житла. Тому для будівництва необхідність постійного вивчення ризиків для пошуку шляхів їх уникнення чи мінімізації є особливо актуальною [10].

Умови економічної невизначеності, в якій будівельні підприємства змушені працювати, зумовлюють вплив певних факторів ризику на майбутні результати їх діяльності. Житлові ризики загрожують не лише зменшенням прибутку, але навіть втратами. Слід зазначити, що чітке прогнозування ризиків, пов'язаних з будівництвом житла та розумінням джерел їх виникнення, є необхідними передумовами для прийняття рішень та ефективних заходів щодо їх мінімізації. Таким чином, можна стверджувати, що для подолання ризиків житлового будівництва необхідно розробити комплекс взаємопов'язаних заходів фінансових установ, а також узгодженості дій усіх державних органів та суб'єктів державної влади.

Висновки. Узагальнюючи вищесказане, можемо зробити висновок, що в сучасній економіці ризики виникають з різних причин і є її об'єктивною реальністю. Проблема, пов'язана з ризиками, особливо відчувається підприємствами житлового будівництва при управлінні фінансовими ризиками. Ця

проблема об'єднує і стосується як замовника, так і підрядника інвестиційного проекту, а також інших контрагентів та учасників (прямо чи опосередковано), які відносяться до цього проекту.

Інвестиційна діяльність характеризується значною ризиковістю, оскільки інвестор, вкладаючи гроші, завжди ставить перед собою певну інвестиційну мету, а процес такого накопичення довгостроковий і вимагає поетапного контролю прибутковості інвестицій. Проте, якісно сформований інвестиційний портфель дозволяє отримати значні прибутки. Метою контролю за передумовами інвестиційних ризиків є виявлення стану тієї чи іншої передумови, який може призвести до виникнення ризикованої ситуації. З метою мінімізації ризиків та досягнення збільшення прибутків, є доцільним зосередження уваги на виборі методики формування інвестиційного портфелю.

Список використаних джерел:

1. Свідрик Т. І., Борщук І. В. Фінансові ризики в будівельних проектах: сутність, причини виникнення та страхування. НУ "Львівська політехніка", 2006. № 16.6.
2. Лепешкина М. А. Инвестиционные риски. М.: РИСК, 2012. 450 с.
3. *Гурковський В. І., Богданенко А. І. Ризики інвестиційної діяльності у сфері житлового будівництва в Україні. Електронне наукове видання "Публічне адміністрування та національна безпека", 2018. № 1. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/administration2018/1/4147>.*
4. Рогожин П. С., Гойко А. Ф. Економіка будівельних організацій. К.: Видавничий дім "Скарби", 2001. 448 с.
5. Дегтярева Ю. В. Особенности методики принятия решений строительными компаниями в условиях неопределенности и риска. М.: Менеджер, 2005. 258 с.

6. Бланк І. О. Інвестиційний менеджмент : підручник. К. : Київ. нац. торг.-екон.ун-т, 2003. 625 с.
7. Шляхи підвищення інвестиційної діяльності в Україні / під заг. ред. В. Г. Федоренка. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2003. 724 с.
8. Кравченко В. І. Основи житлової економіки : навч. посіб. К. : Основа, 2007. 416 с.
9. Гуторов О. І. Інвестування. Х. : Харківський національний аграрний університет, 2003. 293 с.
10. Управління ризиками при будівництві та експлуатації об'єктів нерухомості : довідник для замовників будівництва та інженерів-консультантів / під заг. ред. О. М. Непомнящего. Київ : Форт, 2018. Вип. 1. 156 с.

§1.2 МОДЕЛЬ І МЕТОДИКА ВЕРИФІКАЦІЇ ІНТЕРОПЕРАБЕЛЬНОСТІ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Вступ. 7 лютого 2019 року Законом України № 2680-VIII [1] внесено зміни до Конституції України щодо визначення стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі (далі – ЄС) та в Організації Північноатлантичного договору. Таким чином, на найвищому законодавчому рівні було задекларовано обраний Українським народом історичний шлях розвитку України.

З урахуванням цього стратегічного курсу, у процесі європейської та євроатлантичної інтеграції важливо провести комплекс реформ визначальних сфер життєдіяльності України з метою їх завчасної підготовки та адаптації до європейських і північноатлантичних політик, стандартів, правових норм і адміністративних підходів.

Логічно стверджувати, що, зважаючи на перманентний ресурсний дефіцит, часова пріоритетність реформ повинна визначатися з урахуванням їх значимості (обов'язковості) в контексті інтеграції, масштабності, тривалості, ресурсоспоживання тощо.

Так, наприклад, процес забезпечення законодавчої інтероперабельності розпочато ще до відповідних конституційних змін (з 2004 р.) згідно Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV [2]. У цьому Законі зазначено, що метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються

Європейським Союзом до держав, які мають намір вступити до нього.

Зокрема, у контексті реалізації *acquis communautaire* та відповідно вимог низки нормативно-правих актів ([3] та інш.) в Україні передбачено запровадити систему забезпечення прикордонної безпеки за європейською моделлю.

Для ефективної реалізації прикордонної політики в ЄС розроблено та впроваджено механізм під назвою «європейське інтегроване управління кордонами» (далі – ЄІУК). Цей механізм передбачає національну та міжнародну координацію і співробітництво між усіма уповноваженими органами та установами, що беруть участь у забезпеченні прикордонної безпеки та у сприянні торгівлі, з метою встановлення ефективного, результативного та скоординованого управління для досягнення відкритих, але добре контрольованих та безпечних зовнішніх кордонів ЄС. Для повноцінної реалізації ЄІУК було створено Європейську прикордонну та берегову охорону.

У свою чергу, прийнятим 13 листопада 2019 р. Регламентом (ЄС) № 2019/1896 [4], а також низкою інших нормативно-правих актів, комплексною основою для обміну інформацією та оперативного співробітництва в діяльності Європейської прикордонної та берегової охорони, визначено європейську систему нагляду за кордонами (European Border Surveillance System – EUROSUR).

Зважаючи на вищезазначене, для успішної євроінтеграції держав, які заявили про такий намір, необхідно провести реінжиніринг їх власних систем прикордонної безпеки з метою забезпечення достатнього рівня їх інтероперабельності для взаємодії з ЄІУК на основі системи EUROSUR.

Разом із тим, у процесі євроінтеграції національним державам важливо не просто слідувати за «калькою» досвіду

ЄС, а вивчати сенс, передумови і наслідки запровадження тих чи інших стандартів і норм, прогнозувати можливість їх реалізації в контексті своїх реалій. Отже, в інтересах підвищення ефективності реформування визначальних сфер життєдіяльності України використання наукового потенціалу є цілком виправданим для широкого кола стейкхолдерів (органів законодавчої та виконавчої влади, розробників, постачальників, споживачів, технічно підтримки тощо).

Так, протягом останнього десятиліття вітчизняними вченими та видатними практичними діячами проведено значну кількість наукових досліджень різних аспектів прикордонної безпеки. Значний науковий внесок у цьому аспекті зробили А. Б. Мисик, О. С. Андрощук, В. І. Баратюк, О. А. Бінковський, О. В. Боровик, А. В. Віхтюк, Ю. А. Дем'янюк, О. В. Деркач, В. В. Залож, Ю. Б. Івашков, І. С. Катеринчук, В. А. Кириленко, О. В. Краснов, М. М. Литвин, Г. А. Магась, А. В. Махнюк, О. Г. Мельников, В. О. Назаренко, Б. М. Олексієнко, В. М. Серватюк, О. М. Ставицький, Д. В. Хруст, О. Є. Цевельов та ін. Переважно більшість їхніх праць присвячено питанням охорони та захисту державного кордону, запровадженню вітчизняного механізму інтегрованого управління кордонами (ІУК) на основі європейського досвіду, взаємодії суб'єктів забезпечення прикордонної безпеки.

Окремі аспекти запровадження та функціонування системи EUROSUR в ЄС розглядали у своїх працях В. В. Гузь, Д. А. Купрієнко, А. Ф. Мота, Н. Б. Мушак, Н. І. Папіш, В. В. Серафимов, М. П. Стрельбицький, О. О. Труш, О. В. Федунь, С. О. Філіппов.

Забезпеченню інтероперабельності систем різного призначення присвячено багаточисельні наукові праці вітчизняних та закордонних вчених, зокрема: Д. А. Купрієнка, О. В. Боровика, Г. В. Поташнікової [5]; А. С. Осьмака [6];

Jochem Roland [7]; Thomas C. Ford, John M. Colombi, Scott R. Graham, David R. Jacques [8]; K. Kosanke [9].

Так, наприклад, у дисертаційному дослідженні [6] А. С. Осьмак узагальнює кращі європейські практики щодо засад розвитку інтероперабельності сервісної діяльності органів публічної влади, використання відкритих даних, систем електронної ідентифікація та аутентифікації, підтвердження прав доступу, адаптації цифрових послуг до різних видів пристроїв, побудови організаційних структур для координації й розвитку взаємодії державних служб та інноваційних стратегій електронного уряду. Робить висновок про те, що системи цифрового врядування мають бути інтероперабельними, будуватися на основі стандартів обов'язкового використання, які забезпечують суттєве зменшення витрат при розробці нових цифрових управлінських стратегій та систем.

Разом із тим, проблеми забезпечення інтероперабельності системи моніторингу прикордонної безпеки (СМПБ) у контексті євроінтеграції України станом на сьогодні залишаються недослідженими і нормативно невизначеними, що зумовлює їх високу актуальність. Перш за все, для забезпечення інтероперабельності СМПБ необхідно на абстрактному рівні опрацювати науково-методичний інструментарій для діагностування її поточного стану, визначення потенціалу розвитку та вимірювання управлінських впливів. В якості такого інструментарію авторами пропонується використати модель верифікації інтероперабельності.

Поняття «інтероперабельність» та «верифікація» у науковій та практичній сфері мають низку різноманітних означень. У контексті цього дослідження під *інтероперабельністю* розуміємо властивість СМПБ, що характеризує її здатність до інформаційної взаємодії з системою EUROSUR. Під *верифікацією* інтероперабельності СМПБ

розуміємо визначення ступеня її відповідності (тобто релевантність) вимогам, що висуваються до інтероперабельності системи EUROSUR.

Отже, метою дослідження є обґрунтування моделі і методики верифікації інтероперабельності системи моніторингу прикордонної безпеки у контексті євроінтеграції України.

Виклад основного матеріалу. Інтероперабельність обладнання, мереж, програмних засобів, інформації та режимів роботи є необхідною умовою нормального функціонування СМПБ України, адже отримання первинної інформації про обстановку, своєчасне її постачання до розгалуженої мережі споживачів (до суб'єктів інтегрованого управління кордонами на місцевому, національному, міждержавному та міжнародному рівнях) і подальше її використання для ефективного реагування на загрози (ситуації), а також обмін іншою актуальною інформацією, є сутністю призначення самої системи моніторингу і невід'ємним принципом функціонування механізму ІУК.

Тобто, справедливо констатувати, що забезпечення інтероперабельності є однією з головних засад формування, розвитку та інтеграції СМПБ (особливо в частині автоматизованого моніторингу).

Високий рівень інтероперабельності може досягатися за рахунок низького рівня гетерогенності систем.

Разом із тим, в результаті проведеного авторами аналізу стану існуючої технічної та технологічної складової моніторингу прикордонної безпеки України встановлено, що СМПБ характеризується високим рівнем внутрішньої гетерогенності, яку, зокрема, зумовлено такими чинниками:

необхідність забезпечення прикордонної безпеки у різних умовах середовища функціонування та відносно широкого спектру загроз;

наявність великої кількості морально та фізично застарілих технічних засобів охорони кордону й елементів прикордонної інфраструктури на ділянках відповідальності;

збільшення (за рахунок реалізації програм міжнародної технічної допомоги) номенклатурного складу технічних засобів охорони кордону, ефективність яких недостатньо вивчено та/або не підтверджено в реаліях прикордонної безпеки України;

«хронічне» недофінансування затверджених урядом програм та планів з інженерно-технічного облаштування державного кордону, недостатність ресурсів для проведення у повному обсязі заходів технічної експлуатації наявних технічних засобів охорони кордону та утримання елементів прикордонної інфраструктури;

спроби побудови локальних моніторингових систем на окремих ділянках відповідальності органів охорони державного кордону, здебільшого, не досягнули очікуваного результату через різні причини: невиконання договірних зобов'язань, недостатня якість обладнання, несумісність програмно-апаратних засобів, неможливість якісного проведення заходів технічної експлуатації тощо;

відсутність загальної концепції (концептуального проєкту) та систематизованих технологічних рішень щодо побудови єдиної централізованої інформаційно-телекомунікаційної СМПБ України;

брак досліджень щодо побудови єдиної СМПБ, а також щодо зміни показників тактико-технічних характеристик технічних засобів охорони кордону та елементів прикордонної інфраструктури залежно від терміну та сезонів експлуатації й інших умов.

Закономірно, що такий стан внутрішньої гетерогенності СМПБ України не сприяє належному рівню її взаємодії з системою EUROSUR.

Отже, на початковому етапі побудови моделі верифікації інтероперабельності СМПБ адаптуємо до умов дослідження базову модель інтероперабельності [10] (див. рис. 1), а також відомий та апробований спосіб послідовного використання принципів відкритих систем і методології функціональної стандартизації [11], який має широке застосування як для систем промислової автоматизації, так і для створення взаємосумісних систем широкого класу за масштабами та сферами застосування з урахуванням їх особливостей.

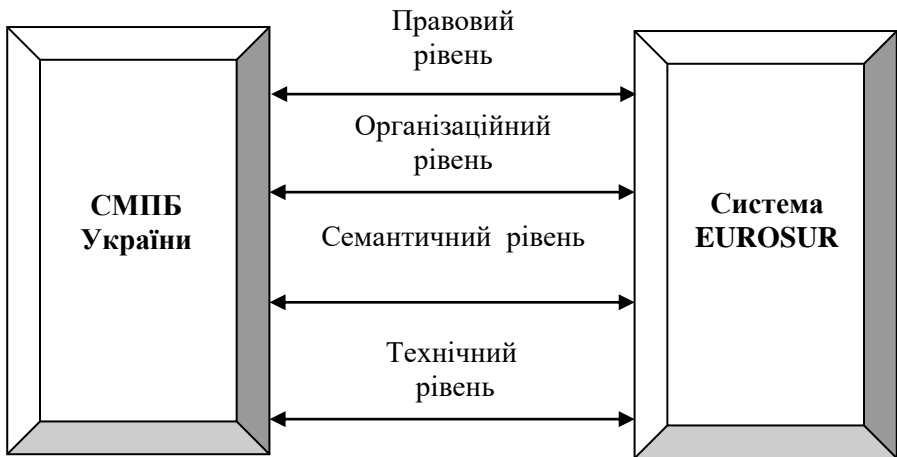

Рис. 1. Базова модель інтероперабельності СМПБ і системи EUROSUR

Технічний рівень. Технічна взаємосумісність – здатність до обміну даними між системами, що беруть участь в обміні. Технічний рівень описує синтаксис або формати переданої інформації, фокусуючи увагу на тому, яким чином представлена інформація в комунікаційному середовищі. Технічний рівень включає *такі ключові аспекти*, як відкриті інтерфейси, служби зв'язку, інтеграція даних і проміжний шар програмного забезпечення (Middleware), уявлення і обмін даними, служби доступу та захисту інформації. Технічна взаємосумісність

досягається, головним чином, за рахунок використання стандартних протоколів зв'язку типу TCP/IP.

Семантичний рівень. Даний рівень описує семантичні аспекти взаємодії, тобто змістовну сторону інформації, якою обмінюються системи. Семантична взаємосумісність – це здатність будь-яких взаємодіючих в процесі комунікації інформаційних систем однаковою чиною розуміти сенс інформації, якою вони обмінюються, тобто семантична взаємосумісність дозволяє системам комбінувати отриману інформацію з іншими інформаційними ресурсами і обробляти її смисловий зміст. Семантичну взаємосумісність може бути досягнуто за рахунок застосування стандартів типу XML.

Організаційний рівень фокусує увагу на прагматичних аспектах взаємодії (службових або політичних). На цьому рівні узгоджуються стратегічні цілі і досягаються угоди (меморандуми) про співпрацю між адміністративними органами, які повинні (або мають намір) обмінюватися інформацією, хоча мають відмінні внутрішню структуру і процеси. Організаційна взаємосумісність має на меті задовольнити вимоги спільноти користувачів: служби повинні стати доступними, легко ідентифікуватися і бути орієнтованими на користувача. Організаційна взаємосумісність досягається не за рахунок застосування стандартів (нормативно-технічних документів), а за рахунок застосування нормативно-правових документів (угод, конвенцій, договорів (меморандумів) про співпрацю, стратегій тощо). Тобто організаційна взаємосумісність – це здатність брати участь у досягненні спільних цілей на рівні процесів (процедур).

Правовий рівень. Кожна державна адміністрація під час реалізації функцій державного управління працює у власній національній правовій системі. Правова взаємосумісність полягає у тому, щоб забезпечити можливість організацій, що

працюють у різних правових рамках, політиках та стратегіях, виконувати завдання спільно. У свою чергу, це зумовлює потребу у чіткому визначенні положень щодо шляхів подолання відмінностей у законодавстві та правових рамках, включаючи можливість прийняття нових законів та інших нормативно-правових актів.

Разом із тим означений підхід не дозволяє оцінити стан інтеперабельності. Розуміння рівня інтеперабельності не відображається бінарними варіантами на зразок «так» або «ні» через багатоаспектність. Оскільки інтеперабельність не є фізичною величиною, її критерії (показники) мають визначатися на основі експертного оцінювання, водночас найбільш дієвими виявляються шкали порядку або інтервалів, а також нечіткі шкали [12, с. 7-15]. Для зручності оцінювання рівня інтеперабельності прийнято п'ять рівнів оцінювання, які наведено в таблиці 1 [7].

Таблиця 1

Рівні оцінювання інтеперабельності [7].

№	Рівні сумісності	Опис
1)	Відсутній	Взаємодія відсутня. Інтеперабельність неможлива та не планується.
2)	Мінімальний	Індивідуальна структура кожної з систем. Інтеперабельність реалізується через специфічні процедури або по тимчасовій схемі.
3)	Помірний	Заходи щодо поліпшення сумісності були прийняті але залишається значне місце для вдосконалення інтеперабельності.
4)	Кваліфікований	Зв'язки інтеперабельні. Відсутні лише деякі чинники повної сумісності.
5)	Повна сумісність	Максимальний рівень інтеперабельності.

Для моделювання процесу верифікації у дослідженні пропонується використати синтез підходів, викладених у роботах [13] та [7].

Модель верифікації інтероперабельності систем моніторингу прикордонної безпеки України та Європейського Союзу України репрезентуємо у табличному форматі (див. табл. 2).

Таблиця 2

Модель верифікації інтероперабельності систем моніторингу прикордонної безпеки України та Європейського Союзу

Рівень ІО ¹	№ та зміст вимоги, що висувається до ІО	Рекомендований рівень (діапазон рівнів) оцінювання ІО	Фактичний рівень оцінювання ІО СМПБ
1	2	3	4
Правовий (юридичний)	1.1	$B_{1.1}^*$	$B_{1.1}$
	1.2	$B_{1.2}^*$	$B_{1.2}$

	1.m	$B_{1.m}^*$	$B_{1.m}$
	Сума оцінок	$B_1^* = \sum_{i=1}^m B_{1.i}^*$	$B_1 = \sum_{i=1}^m B_{1.i}$
Організаційний	2.1	$B_{2.1}^*$	$B_{2.1}$
	2.2	$B_{2.2}^*$	$B_{2.2}$

	2.m	$B_{2.m}^*$	$B_{2.m}$
	Сума оцінок	$B_2^* = \sum_{i=1}^m B_{2.i}^*$	$B_2 = \sum_{i=1}^m B_{2.i}$
Семантичний	3.1	$B_{3.1}^*$	$B_{3.1}$
	3.2	$B_{3.2}^*$	$B_{3.2}$

¹ ІО – інтероперабельності.

	3.m	$B_{3,m}^*$	$B_{3,m}$
	Сума оцінок	$B_3^* = \sum_{i=1}^m B_{3,i}^*$	$B_3 = \sum_{i=1}^m B_{3,i}$
Технічний	4.1	$B_{4,1}^*$	$B_{4,1}$
	4.2	$B_{4,2}^*$	$B_{4,2}$

	4.m	$B_{4,m}^*$	$B_{4,m}$
	Сума оцінок	$B_4^* = \sum_{i=1}^m B_{4,i}^*$	$B_4 = \sum_{i=1}^m B_{4,i}$
Підсумкові дані:			
Загальна кількість виконаних вимог		$N^* = N_{\max}^*$	N
Загальна кількість невиконаних вимог		$\overline{N}^* = 0$	\overline{N}
Загальна сума балів		$B^* = B_{\max}^*$	$B = B_1 + B_2 + B_3 + B_4$
Показник інтероперабельної придатності		$K_p^* = 1,00$	$K_p = \frac{N}{N^*}$
Показник інтероперабельної релевантності		$K_r^* = 1,00$	$K_r = \frac{B}{B^*}$

Висновок: Результати верифікації дозволили встановити, що за показником інтероперабельної придатності СМПБ на ___ % відповідає усім обов'язковим вимогам, які встановлено до інтероперабельності європейської системи EUROSUR. Показник інтероперабельної релевантності СМПБ України становить ___ % відносно «ідеального» варіанту. Потенціал взаємодії СМПБ та системи EUROSUR може реалізовуватися на ___ рівні оцінювання інтероперабельності, який характеризується ... (зміст характеристики). Актуальними напрямками подальшого розвитку інтероперабельності СМПБ є: ... (зазначити пропозиції відповідно до тих вимог, рівні оцінювання інтероперабельності за якими становлять менше рекомендованих або відповідають нижній межі).

Загальну послідовність етапів методики верифікації інтероперабельності систем моніторингу прикордонної безпеки України та Європейського Союзу репрезентуємо за такими етапами:

1. На основі аналізу положень нормативних документів та з використанням евристичних методів визначити та систематизувати вимоги щодо забезпечення інтероперабельності на кожному її рівні (див. графи 1, 2 табл. 2).

2. Користуючись даними табл. 1 визначити рекомендований рівень (діапазон рівнів) оцінювання інтероперабельності для кожної вимоги (див. графу 3 табл. 2).

3. Експертно оцінити ступінь відповідності вимогам (релевантність) СМПБ, заповнюючи графу 4 табл. 2.

4. Підрахувати кількість виконаних та невиконаних вимог, а також суму балів щодо релевантності СМПБ.

5. Розрахувати показник інтероперабельної придатності СМПБ, що кількісно характеризує її відповідність усім обов'язковим вимогам, які висуваються до інтероперабельності європейської системи EUROSUR.

6. Розрахувати показник інтероперабельної релевантності СМПБ, що якісно характеризує її відповідність усім обов'язковим вимогам, які висуваються до інтероперабельності європейської системи EUROSUR.

7. Зробити висновки щодо: частки відповідності (у відсотках) СМПБ усім обов'язковим вимогам, які встановлено до інтероперабельності європейської системи EUROSUR (за кількісним показником інтероперабельної придатності та якісним показником інтероперабельної релевантності);

рівня оцінювання інтероперабельності, на якому може реалізовуватися потенціал взаємодії СМПБ та системи EUROSUR;

актуальних напрямів подальшого розвитку інтероперабельності СМПБ відповідно до тих вимог, рівні оцінювання інтероперабельності за якими становлять менше рекомендованих або відповідають нижній межі діапазону.

Висновки:

1. Станом на сьогоднішній день триває активна адаптація законодавства України, центральних органів виконавчої влади та підвладних їм структур щодо забезпечення інтероперабельності для уможливлення їх функціонування після набуття Україною повноправного членства в ЄС.

2. Проблема забезпечення інтероперабельності системи моніторингу прикордонної безпеки України та системи EUROSUR є актуальною на сучасному етапі активізації євроінтеграційних процесів, серед яких важливе місце належить питанням адаптації національної системи прикордонної безпеки до європейської. Водночас проблема забезпечення інтероперабельності системи моніторингу прикордонної безпеки України є недостатньо дослідженою та нормативно невизначеною.

4. Використання суб'єктами інтегрованого управління кордонами України інформаційно-комунікаційних технологій і насичення всіх сфер діяльності різними засобами виявлення та обчислювальної техніки призвели до створення гетерогенного середовища, в якому різні інформаційні системи (компоненти) повинні взаємодіяти одна з одною, причому рівень гетерогенності середовища постійно збільшується, що у свою чергу не сприяє забезпеченню інтероперабельності відповідних систем.

5. З метою вирішення проблеми взаємосумісності рекомендуємо використати відомий та апробований спосіб послідовного використання принципів відкритих систем і методології функціональної стандартизації, який має широке

застосування як для систем промислової автоматизації, так і для створення взаємосумісних систем широкого класу за масштабами та сферами застосування з урахуванням їх особливостей.

6. У статті вперше розроблено модель і методику верифікації інтероперабельності системи моніторингу прикордонної безпеки у контексті євроінтеграції України. Вони можуть бути використані ключовими стейкхолдерами у сфері інтегрованого управління кордонами з метою створення належних засад для моніторингу прикордонної безпеки України та її послідувочої інтеграції до системи EUROSUR.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямі можуть бути питання розроблення критерію інтероперабельності, а також побудови проблемно-орієнтованої моделі інтероперабельності СМПБ і системи EUROSUR.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 07 лютого 2019 року № 2680-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 9, ст.50 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n7> (дата звернення: 14.11.2019).

2. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV (зі змінами від 04.11.2018). Відомості Верховної Ради України. 2004. № 29, стаття 367. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (дата звернення: 14.11.2019).

3. Про схвалення Стратегії інтегрованого управління

кордонами на період до 2025 року [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 687-р. Офіційний вісник України. 2019. № 70. С. 184. Ст. 2472. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/687-2019-%D1%80> (дата звернення: 02.12.2019).

4. Regulation (EU) 2019/1896 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2019 on the European Border and Coast Guard and repealing Regulations (EU) No 1052/2013 and (EU) 2016/1624 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019R1896> (дата звернення: 27.07.2020).

5. Купрієнко Д. А., Боровик О. В., Поташнікова, Г. В. Концептуальні засади та моделі транскордонної інтероперабельності у контексті забезпечення прикордонної, митної безпеки та реалізації транспортної стратегії України / Д. А. Купрієнко, О. В. Боровик, Г. В. Поташнікова // Сучасні інформаційні та інноваційні технології на транспорті MINTT-2016 : тези Восьмої Міжнародної наук.-практ. конф. (Херсон, 24–26 травня 2016 р.) : тези доп. – Херсон: ХДМА, 2016. – С. 244–247.

6. Осьмак А. С. Механізми забезпечення інтероперабельності сервісної діяльності органів публічної влади. – Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 “Публічне управління та адміністрування”. – Національна академія державного управління при Президентові України, Київ, 2020. – 283 с.

7. Jochem Roland. 2010. Enterprise Interoperability assessment, 8th International Conference of Modeling and Simulation, MOSIM'10 – Hammamet-Tunisia, (December, 2010).

8. Ford C. Thomas, Colombi John, Graham R. Scott, & Jacques R. David. A Survey on Interoperability Measurement. Proceedings of the 12th International Command and Control Research and Technology Symposium. Newport, RI, June 2007. – Режим доступу : <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a481314.pdf> (дата звернення: 28.11.2020).

9. Kosanke, K. (2006). ISO Standards for Interoperability: a

Comparison. In D. Konstantas, J.-P. Bourrières, M. Léonard & N. Boudjlida (Eds.), *Interoperability of Enterprise Software and Applications* (pp. 55-64). London: Springer-Verlag.

10. European Commission (2017) *New European Interoperability Framework: Promoting seamless services and data flows for European public administrations* [Електронний ресурс]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/isa2/sites/isa/files/eif_brochure_final.pdf (дата звернення: 28.11.2020).

11. Технология открытых систем / под редакцией Олейникова А. Я. – М.: Янус-К, 2004. – 288 с.

12. Батоврин В. К., Гуляев Ю. В., Олейников А. Я. Обеспечение интероперабельности – основная тенденция в развитии открытых систем // Информационные технологии и вычислительные системы. 2009. № 5. С. 7-15.

13. Купрієнко, Д. А. Визначення загальних вимог щодо оцінювання стану прикордонної безпеки України в системах моніторингу національної та міжнародної безпеки. Зб. наук. пр. “Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони” / за ред. О. Ю. Пермякова. К.: НУОУ, 2016. №1 (25). С. 166–173.

§1.3 МАТРИЦЯ ПСИХОФУНКЦІОНАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Вступ. У даному дослідженні розкривається зміст поняття «психофункціональна компетентність», обґрунтовується доцільність застосування концепту «матриця психофункціональних компетентностей» для аналізу психосоціальної площини діяльності публічного управлінця. Пояснюється варіативність існуючих підходів та виділення дослідниками багатьох видів компетентностей, таких як загальна, професійна, транспрофесійна, інтегральна, соціальна, емоційна, етична, методологічна тощо компетентності публічного службовця. На думку автора, така ситуація змушує шукати концептуальний базис для інтеграції різних дослідницьких стратегій. У зв'язку з цим автор надає аргументацію щодо можливостей використання концепту матриці психофункціональних компетентностей як основи для теоретичного осмислення оптимальної стратегії взаємодії між різними структурами з точки зору ефективного використання психофункціональних особливостей людини, забезпечення психофункціональної повноти системи публічного управління, реалізації принципу командної роботи.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні у науковій літературі можна зустріти безліч характеристик компетенцій та компетентностей публічного управлінця. Для розкриття цього феномену автори, в залежності від дослідницьких інтересів, виділяють такі, наприклад, компетентності як: професійна, транспрофесійна, управлінська, соціальна, психологічна, соціально-психологічна, інтегральна тощо. Різноплановий підхід є виправданим, оскільки компетенції та компетентність публічного управлінця є багатоаспектним й багатофакторним

явищем. Ситуація, коли досліджуваний предмет описується багатьма підходами чи концепціями, спричиняє необхідність пошуку мета-підходу чи мета-концепції, спроможної слугувати єдиним методологічним базисом, якщо не для всіх, то хоча б для багатьох інших підходів. Бажаний результат такого пошуку – нова концепція, спроможна давати адекватну оцінку компетентностей публічного управління з врахуванням професійних компетенцій та неоднорідності психосоціального змісту діяльності публічного управління.

Мета цього дослідження полягає в обґрунтуванні доцільності виділення поняття психофункціональної компетенції та компетентності й також застосування концепту «матриця психофункціональних компетентностей» для аналізу психосоціальної площини (змісту) діяльності публічного управління та публічно-управлінської системи в цілому.

Оглядаючи останні джерела досліджень з означеної теми, відмітимо, що проблемне поле наукових розвідок, у яких аналізується поняття компетентності, цікавить представників різних галузей знань, зокрема психології, соціології, педагогіки, теорії публічного управління тощо. Серед них можна назвати імена таких дослідників як О.Антонова, О.Кришень, Н.Новікова, С.Серьогін, В. Шевцов, О.Хитра та інших. Для характеристики особливостей діяльності публічних службовців використовують поняття, які відображають різні види компетентності. Так, зокрема, у своїх працях автори звертають увагу на такі її види: *загальна компетентність* (здатність орієнтуватись в об'єктивному та суб'єктивному світах); *професійна компетентність* (здатність вирішувати професійні задачі на високому рівні), *транспрофесійна компетентність* (здатність рефлексивно зв'язувати і співорганізовувати представників різних професій для розв'язання комплексних проблем), *інтегральна компетентність* (сукупність

компетентностей, якими володіє управлінець); *соціальна компетентність* (здатність до високого рівня соціальної взаємодії); *емоційна компетентність* (здатність керувати власними емоціями та емоціями інших людей), *етична компетентність* (здатність дотримуватись правил взаємин і принципів публічно-службових відносин, бути вірним своєму обов'язку); *методологічна компетентність* (здатність вирішувати дослідницькі, світоглядні та інші творчі завдання, користуючись методологічним знаннями) тощо.

Поряд з цим реалізуються інші дослідницькі стратегії, спрямовані на виявлення глибинних соціально-психологічних основ відтворення публічно-управлінського процесу (Е.Афонін, Т.Бутирська, О.Донченко, А.Крюков, О. Суший та інші). Ці дослідження описують форми проявів соціально-психологічної природи людини та її особливостей в публічно-управлінській діяльності. Дана стаття залишається в руслі подібних методологічних досліджень. Але, на відміну від останніх, автор пропонує застосувати для характеристики діяльності у сфері публічного управління такі поняття як «психофункціональна компетенція та компетентність», «психофункціональна матриця», «психофункціональна повнота публічно-управлінської системи».

Уявлення про психофункціональну компетентність та матрицю психофункціональних компетентностей є на сьогоднішній день є нерозвиненим. Існує потреба навести аргументи на користь методологічної значущості цих понять для характеристики психосоціальних особливостей різних типів особистості та соціально-психологічних процесів функціонування публічно-управлінської системи у цілому. Сьогодні поняття компетентності використовується для відображення психосоціальних особливостей окремої людини. Воно, на наш погляд, може бути закладено також в

концептуальну основу соціально-психологічної характеристики публічно-управлінської системи з позицій її психофункціональної повноти/неповноти.

Почнемо з визначення змісту запропонованих термінів «компетенція», «компетентність», «психофункціональна компетентність», «матриця психосоціальних компетентностей». У цій же послідовності розкриємо їх зміст. Сьогодні до цього часу, як дехто вважає, не існує чіткого розмежування термінів «компетенція» і «компетентність». З метою економії обсягу статті ми не будемо входити у полеміку з цього питання, лише окреслимо свій підхід. Відразу зазначимо, що ми є прихильниками традиційного змісту терміну «компетенція» (лат. *competentia* – належить за правом), який в теорії публічного управління широко застосовується для характеристики професійної діяльності публічного управлінця як: а) коло повноважень якої-небудь організації чи її підрозділу, установи або особи; б) коло питань, в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід.

Щоправда, деякі схильні вкладати у це поняття соціально-психологічний зміст, розуміючи під компетенцією інтегральну характеристику / критерій, що описує якість поведінки людини в певній діяльності, ідеальну модель поведінкових проявів, що дозволяють бути ефективним в цьому виді діяльності» [1]. На наш погляд, такий підхід вносить плутанину у розуміння співвідношення понять компетенція – компетентність. *Компетентність* у психологічних словниках визначається як «психосоціальна якість, що означає силу та впевненість, що виходять із відчуття власної успішності та корисності, яке дає людині усвідомлення власної здібності ефективно взаємодіяти із оточенням» [2, с. 203.]. Погоджуючись з таким підходом, вважаємо доцільним вточнити, що йдеться не просто про ефективну

взаємодію з оточенням (людей), а взагалі з оточуючим об'єктивним та суб'єктивним світом.

У той же час звернемо увагу на те, що визначення компетентності через «психосоціальну якість» є досить розмитим в силу порушення правила співмірності визначення. Усуваючи цей недолік, ми пропонуємо користуватись терміном «психофункціональна компетентність». Її ми відрізняємо від професійної компетентності як здатності (умінь, навиків, способу мислення) вирішувати задачі у певній сфері діяльності, чи, успішно реалізовувати свою кваліфікацію на базі набутих знань та досвіду. «*Психофункціональна компетентність*» – це природно задана психосоціальна здатність людини (публічного службовця) виявляти у собі психологічну силу і впевненість виконувати у будь-якій сфері діяльності певне коло функцій (завдань), щодо яких він відчуває високий особистісний ресурс (потенціал). Спроцуючи останню фразу, скажемо так: психофункціональна компетентність – це психосоціальна здатність виконувати коло психофункціональних компетенцій. За рахунок цієї здатності людина успішно ідентифікує себе у соціумі, забезпечує свою ефективну самореалізацію.

Людина, що додержується своєї внутрішньої природи, для соціального самоствердження інтуїтивно вибирає таку сферу або галузь діяльності, де вона може виявити свою психофункціональну компетентність. Це пов'язане з тим, що кожний вид діяльності має свою внутрішню мотиваційну структуру, яка в ідеальному випадку відповідає природі людини (архетипу первозданності), її психофункціональним компетентностям. Індивідуальна психіка людини на основі механізму інформаційно-енергетичного обміну отримує свою спеціалізацію [3, с. 26]. Внутрішня природа і є тим психосоціальним фактором, який накладає свій відбиток на реалізацію професійної компетентності. Врахування цієї позиції

є важливим чинником формування публічно-управлінської системи будь-якого рівня (організацій, системи організацій локального, регіонального, центрального рівнів публічної влади).

Таким чином, психофункціональна особливість людини виражається у її природному призначенні виконувати певні психосоціальні функції. Бути компетентним у психофункціональному плані означає мати внутрішній мобілізаційний ресурс (психосоціальну здатність) та внутрішню мотивацію, на тлі яких реалізується професійна компетентність щодо певного «кола психосоціальних функцій – психофункціональних компетенцій». Ми не випадково у даному разі застосували терміни «коло психосоціальних функцій» та «коло психофункціональних компетенцій» як тотожні для позначення тих психофункціональних компетентностей, які зустрічаються у різних сферах (секторах) діяльності публічного управління.

Для наочності аргументації наведемо приклад аналітичної діяльності, яка здійснюється у будь-яких секторах публічно-управлінської системи. *Коло психосоціальних функцій*, пов'язане з аналітикою, не потребує як обов'язкового елементу, наприклад, емоційної компетентності індивіда, яка передбачає уміння орієнтації в соціальних ситуаціях, в особистісних рисах й емоційних станах інших людей; інтуїтивний вибір найбільш ефективного способу поведження з ними тощо. Для аналітика більш важливою психосоціальною здатністю працювати з абстрактною інформацією, теоретизувати, тобто знаходити причинно-наслідкові зв'язки між явищами, виявляти суттєві зв'язки та відношення між різними елементами інформації, на цій основі будувати цілісний образ досліджуваного предмета. Причому така здатність може виявитись як у вченого, так й у сантехніка. Різниця полягатиме у масштабах і глибині знань, які

застосовані при реалізації цієї здатності у різних сферах діяльності.

Для кожного окремого «кола психосоціальних функцій» має бути адекватний набір психофункціональних компетентностей, що визначаються внутрішньою природою людини. Вище ми розкрили ті, що є необхідними для здійснення аналітичної діяльності. Для «кола психосоціальних функцій» управлінця більш важливими є здатність бути ініціативним, енергійним, працездатним, цілеспрямованим, гнучким, пильним, сміливим, самовпевненим, врівноваженим, незалежним, амбіційним, наполегливим, обов'язковим тощо. Якщо політику потрібні воля, рішучість, реалізм, прагматичність, тверезість думок, цілеспрямованість, то кабінетному вченому не всі з цих якостей є обов'язковими. Вчений-політолог є професійно компетентним у політичних питаннях, але він виявляє психофункціональну некомпетентність до політичної діяльності, хоча цілком успішно може виступити у ролі радника політика з питань, які потребують знання політології.

Таким чином, зміст поняття психофункціональної компетентності суттєво відрізняється від професійної чи будь-яких інших видів компетентностей. Наведемо ще один приклад, що ілюструє ситуацію, коли професійно компетентний функціонер публічно-управлінської структури успішно вирішує рутинні задачі, але не спроможний генерувати ідеї, що виходять за межі усталених уявлень про вирішення тієї чи іншої проблеми. Певною мірою цю ситуацію описує принцип Пітера, згідно з яким в ієрархічній системі будь-який працівник рано чи пізно піднімається до рівня своєї некомпетентності. Але подібна ситуація може виникнути не тільки при пересуванні працівника по вертикалі, але й по горизонталі, коли виконавець стикається з колом професійних функцій (завдань), які входять у протиріччя з його психофункціональною компетентністю. Тобто, на

практиці може виникати суперечлива ситуація, що зумовлюється неспівпадінням професійної та психофункціональної компетентностей.

У галузі публічного управління професійна некомпетентність часто накладається на психофункціональну некомпетентність, або, ще гірше, коли професійна некомпетентність супроводжується психофункціональною некомпетентністю. Обидва варіанти мають негативні наслідки різної руйнівної сили для суспільства як об'єкта управління в залежності від близькості лідера до центру влади, його персональних особливостей, масштабу (глибини) особистості. Подібна характеристика може відображати не тільки особливості окремої персони, але й управлінської системи у цілому, що регулює соціально-економічні та політичні процеси. Їх складність, необхідність вирішення різних класів завдань (психосоціальних функцій) має бути забезпечена різноплановими психофункціональними компетентностями системи публічного управління. Кібернетичний закон необхідної різноманітності проголошує, що складність системи управління має бути адекватною складності об'єкту управління. Психофункціональна компетентність, поряд з професійною, є необхідним елементом цієї системи.

Соціальні психологи вважають, що психічне і соціальне є неподільними, психічне лежить в основі соціального (суспільних структур, продуктів, інституцій тощо) і тому психологія перебуває в основі соціології [4]. Тобто інститути, що формуються у суспільстві є, по суті, проекцією його колективної (соціетальної) психіки. Розуміння цього дає підстави для встановлення нерозривного зв'язку індивідуальної та колективної психофункціональних компетентностей. Вони мають єдину фрактальну природу, тобто перша матриця подібна другій. Інакше кажучи, психофункціональна компетентність

властива не тільки окремому індивіду, але й соціальній групі, соціуму в цілому.

Таким чином, психофункціональна компетентність є феноменом, який характеризує не тільки внутрішню природу людини, але й об'єктивну природу публічно-управлінської системи. Остання може бути у психофункціональному сенсі компетентною чи некомпетентною. Для її характеристики пропонується поняття психофункціональної повноти/неповноти публічно-управлінської системи. Так, наприклад, функціональною повнотою у математичній логіці називають вичерпний набір логічних операцій (кон'юнкція, диз'юнкція, заперечення, імплікація, еквіваленція), які дають можливість відобразити таблицю істинності. На кшталт цього під психофункціональною повнотою публічно-управлінської системи ми можемо розуміти вичерпний набір психофункціональних компетентностей, потрібних для управління соціальною системою. У залежності від конфігурації наявних психофункціональних компетентностей публічно-управлінська система формує свій матричний розум. У даному разі під поняттям «матричний» ми маємо на увазі деякий усталений, постійно відтворюваний спосіб (конфігурацію) зв'язку між елементами структури, який забезпечує унікальну цілісність системи.

Матричний розум також може бути характеристикою публічно-управлінської системи з позицій її особливостей та психофункціональної повноти/неповноти. У зв'язку з цим методологічно значущим виглядає поняття «матриця психофункціональних компетентностей». З точки зору універсального підходу поняття «матриця» використовують для інтерпретації даних про множину будь-яких елементів об'єкта дослідження у різних галузях знань. У такий самий спосіб ми можемо застосовувати це поняття для характеристики множини

певних психофункціональних компетентностей системи в цілому як денотату психосоціальної реальності управляючого колективного суб'єкта (системи), який повинен мати системну психосоціальну здатність (сукупність психофункціональних компетентностей) вирішувати всі можливі класи завдань з метою підтримки рівноваги суспільства як об'єкта управління.

Висновки. Наведений вище матеріал призначено для теоретичного осмислення концепту «матриця психофункціональних компетентностей» як актуального поняття для аналізу діяльності публічного службовця й, у цілому, функціонування публічно-управлінської системи. Цю статтю можна сприймати також як запрошення до дискусії. Поза її рамками залишився ряд питань, таких як зв'язок структурних елементів універсальної психіки з умовними одиницями психофункціональної компетентності, деталізація матриці психофункціональних компетентностей, розкриття поняття матричного розуму публічно-управлінської системи тощо. Це, звісно, потребує розвитку обговорюваної теми зусиллями наукової спільноти.

У практичній площині, як ми вважаємо, що методологічний потенціал концепту матриці психофункціональних компетентностей» можна використовувати як основу для теоретичного осмислення типології лідерства у публічному управлінні, оптимальної, стратегії взаємодії між різними структурами з точки зору оптимального використання психофункціональних особливостей людини, колективів, соціуму, забезпечення реалізації принципу командної роботи в публічно-управлінських структурах, а також для аналізу психофункціональної повноти системи публічного управління в цілому. Результати таких досліджень слугуватимуть методологічною основою інституціонального розвитку публічно-управлінської системи.

Список використаних джерел:

1. Мікловда В. П., Кубіній В.В., Сусіденко В.Т., Югас Е.Ф. Матриця компетенцій як інструмент стратегічного управління // Наук. вісник Ужгородського ун-ту. – 2018. Серія «Економіка». – Випуск 1 (51). DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).19-22](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).19-22)
2. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. — Харків: Прапор, 2007. – 640 с.
3. Донченко О. А. Архетиповий менеджмент/ О .А. Донченко : Національна академія педагогічних наук України. Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград : Імекс–ЛТД. – 2012. – 294 с.
4. *Афонін А. Проблема психологічного феномена проєкції в політиці /* Е. Афонін, О. Донченко // *Політичний менеджмент.* – 2009. – № 4 (37). – с. 28–43.

§1.4 КОНСТИТУЦІЙНА КРИЗА В УКРАЇНІ

Вступ. Основною характеристикою конституційного процесу в Україні, особливо за останні 7-10 років, є його конфліктність. Особливості розвитку та реформування політичної системи України, рівень політичної культури можновладців свідчать про те, що в державі не лише Конституція й закони, але й Право загалом не є джерелом вироблення політики, а стають інструментом у руках можновладців, які, підминаючи під себе Конституцію й закони, маніпулюючи ними, тим самим виправдовують свою поведінку та політичні рішення. Тому довіра українців до владних інститутів падає, показують дані соціологів Центру Разумкова і Фонду "Демократичні ініціативи" ім.Ілька Кучеріва " в липні 2020р. Президенту України не довіряють 49% громадян, Верховній Раді - 75%, уряду - 72%, державному апарату (чиновникам) - 78%. "Спостерігається тенденція зниження рівня довіри до органів влади. Так, якщо в грудні 2019 р недовіру Кабінету міністрів висловлювали 51,5% респондентів, то в липні 2020р не довіряли 72%; Верховній Раді - 54% і 75% відповідно, президенту - 31% і 49% відповідно ", - відзначають соціологи. Політичним партіям не довіряють 71% респондентів, профспілкам - близько 50%.[1]

Проблеми, пов'язані з конституційним процесом в Україні, зокрема з його політичними аспектами, нині є одними з найактуальніших у політичному житті держави. Невизначеність актуального конституційного регулювання та політична конфронтація між основними політичними гравцями зумовлюють політичну та, зокрема, конституційну кризу.

Виклад основного матеріалу. 28 липня 2020 р. Конституційний суд України визнав неконституційним указ президента України від 16 квітня 2015 року про призначення

Артема Ситника директором НАБУ. На переконання авторів подання - 51 народного депутата, тодішній глава держави Петро Порошенко вийшов за межі своїх конституційних повноважень і порушив заборону на узурпацію державної влади. Також, стверджували депутати, указ суперечить положенням Конституції, де міститься вичерпний перелік повноважень президента України.

6 вересня Конституційний суд України визнав неконституційними окремі положення закону про НАБУ. Зокрема, визнано такими, що не відповідають Основному закону положення щодо наділення президента України повноваженнями утворювати НАБУ, призначати на посаду та звільняти з посади його директора, визначати трьох осіб до складу комісії з проведення конкурсу на зайняття посади директора бюро, визначати одного члена комісії зовнішнього контролю для проведення незалежної оцінки (аудиту) ефективності діяльності НАБУ, його операційної та інституційної незалежності та затверджувати положення про Раду громадського контролю і про порядок її формування.

27 жовтня 2020 року Велика Палата Конституційного Суду України ухвалено Рішення № 13-р/2020 у справі за поданням 47 народних депутатів України, яким визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункти 6, 8 частини першої статті 11, пункти 1, 2, 6–10¹, 12, 12¹ частини першої, частини другу – п'яту статті 12, частину другу статті 13, частину другу статті 13¹, статтю 35, абзаци другий, третій частини першої статті 47, статті 48–51, частини другу, третю статті 52, статтю 65 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700–VII зі змінами; а також статтю 366¹ Кримінального кодексу України якою передбачається відповідальність за недостовірне декларування. 28 жовтня через рішення КС Національне агентство з питань

запобігання корупції закрило доступ до Єдиного державного реєстру декларацій. У НАБУ заявили, що через рішення КС всі справи про недостовірне декларування закривають, а викриті на зловживаннях посадовці уникнуть відповідальності. КС позбавив НАЗК доступу до держреєстрів, необхідних для проведення спецперевірок декларацій кандидатів на керівні посади до органів влади. Без цієї перевірки жоден керівник державного органу не може бути офіційно призначений.

29 жовтня відбулися термінові засідання Кабінету міністрів і Ради національної безпеки та оборони.. Офіс президента підбив підсумки екстрених засідань. Після цього за розпорядженням уряду НАЗК з 00:00 30 жовтня відкрило доступ до реєстру електронних декларацій. Реєстр електронних декларацій, який не працював із вечора 28 жовтня, знову запрацював.

29 жовтня Президент України Володимир Зеленський вніс до Верховної Ради проект закону №4288, «Про відновлення суспільної довіри до конституційного судочинства», яким пропонує припинити повноваження усього складу Конституційного суду.[3] У законопроекті йдеться, зокрема, що рішення КС від 27 жовтня є "нікчемним (таким, що не створює правових наслідків) як таке, що прийнято суддями Конституційного суду України в умовах реального конфлікту інтересів". Зеленський пропонує припинити повноваження суддів КС з дня набрання чинності законом, а суб'єктам призначення суддів пропонує невідкладно розпочати процедуру конкурсного відбору нового складу суду.

Таке законодавство, у випадку його прийняття, було б не лише явно неконституційним, але й сигналізувало б про те, що зобов'язання керівними органами України до верховенства права є дуже слабким. Водночас у Конституції України визначені конкретні випадки, коли можна звільнити суддів

Конституційного суду. Це може бути неспроможність виконувати свої обов'язки за станом здоров'я, порушення вимог щодо несумісності, вчинення істотного дисциплінарного проступку чи нехтування своїми обов'язками і подання заяви про відставку. Також Конституцією закріплено те, що рішення КС не підлягають оскарженню та обов'язкові для виконання, тоді як президентський законопроект пропонує скасувати це рішення голосуванням у парламенті.

Голова Конституційного суду Олександр Тупицький 30 жовтня заявив, що законопроект має ознаки конституційного перевороту. Про це він заявив на брифінгу. «Сьогодні з'являється проект закону, за ніч його склепали — № 4288. Він має ознаки конституційного перевороту в Україні. Я це відповідально заявляю. Тому що це порушення 149-ї статті Конституції». Він не розуміє, навіщо залучати Верховну Раду до розгляду цього законопроекту, адже Зеленський може скасувати рішення Конституційного суду указом.[4]

Рішення Конституційного Суду України про визнання неконституційними певних положень антикорупційного законодавства України та бурхлива реакція Президента України, який запропонував у відповідь розпустити весь склад Конституційного Суду, створили в Україні непотрібну конституційну кризу, масштаби якої вийшли на міжнародний рівень. Ця криза поглиблює дестабілізацію України, в той час коли вона продовжує захищатися від жорстокої військової агресії з боку Російської Федерації, яка триває вже більше шести років поспіль, і коли країна намагається стримувати кількість нових випадків COVID-19, які вже перевищили 16 000 за один день

Голова Венеціанської комісії Джанні Букіккіо та президент GRECO Марін Мрчела звернулися з 31 жовтня листом до спікера Верховної Ради через законопроект про припинення

повноважень всього складу суддів Конституційного суду, який ініціював президент Володимир Зеленський. Про це йдеться у листі, опублікованому на сайті Ради Європи.[5] Там застерegli, що припинення повноважень суддів «є грубим порушенням Конституції та фундаментального принципу розподілу влади». Володимир Зеленський готовий розпустити Верховну Раду, якщо та не підтримає його законопроект про фактичний розпуск Конституційного суду - заявив президент українським ЗМІ. Відкликати документ Зеленський не збирається. За нього він активно агітував ввечері 2 листопада депутатів зі "Слуг народу". Зеленський розкритикував альтернативні пропозиції виходу з кризи. Він переконаний, що без відновлення довіри до КС, Україна втратить можливості міжнародної фінансової допомоги, під загрозою опиняться безвіз, підтримка ЄС, НАТО і МВФ. Президент чекає розуміння від своєї фракції, інакше - не виключає розпуску парламенту [6].

2 листопада спікер Верховної Ради Дмитро Разумков і члени різних фракцій парламенту зареєстрували законопроект №4304 про відновлення дії окремих положень Закону України "Про запобігання корупції" та Кримінального кодексу України. [7] Метою законопроекту є відновлення положень Закону № 1700–VII ("Про запобігання корупції") в редакції, що діяла до рішення Конституційного суду України від 27 жовтня 2020 року № 13- р/2020, та створення умов для законодавчого забезпечення дотримання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері запобігання корупції".

Законопроект має відновити дію кількох скасованих КС положень закону про запобігання корупції і Кримінального кодексу, що діяли до рішення Конституційного Суду. НАЗК пропонують знову дозволити:

- одержувати від посадовців інформацію, зокрема з обмеженим доступом, необхідну для виконання покладених на

агенцію завдань;

- мати автоматизований доступ до систем, реєстрів, банків даних державних органів або органів місцевого самоврядування, користуватися державними, зокрема урядовими, засобами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами;

- вести облік та оприлюднення декларацій;

- здійснювати їхні контроль та перевірку;

- проводити моніторинг способу життя щодо суб'єктів, на яких поширюється дія Закону “Про запобігання корупції”.

Водночас Разумков пропонує доручити уряду створити законопроект щодо системи запобігання корупції суддів, а також механізму притягнення їх до відповідальності.

Конституційну кризу в Україні взялася вирішувати робоча група Верховної Ради, яка вже ухвалила низку рішень. 27 листопада очільник парламентської групи Денис Монастирський назвав три основні блоки завдань.

За брехню в декларації і за неподання декларації має бути кримінальна відповідальність. Це перша позиція. Друга — все ж таки потрібно підняти поріг, з якого стартує кримінальна відповідальність. На сьогодні це 250 прожиткових мінімумів (приблизно в цифрах — 500 тис. грн). Тобто помилка на 500 тис. грн була кримінальною відповідальністю до рішення Конституційного суду України, — пояснив голова комітету Ради з питань правоохоронної діяльності Монастирський.

З його слів, за брехню в деклараціях більш як на мільйон залишать кримінальну відповідальність, а якщо нижче 500-ти прожиткових мінімумів, то діятиме адміністративна відповідальність. Також робоча група вирішила, що неподання декларації може бути кримінальним проступком, а не злочином. Тобто за брехню в декларації не позбавлятимуть волі, а накладатимуть штраф, залучатимуть до громадських робіт

та звільнятимуть з посад. Парламентар прокоментував і ситуацію довкола суддів.

Окремо неможливо створити НАЗК для суддів. Потрібно запровадити запобіжники, які б унеможливили вплив НАЗК на суддів, — розповів Монастирський про другий блок ухвалених рішень.

Відповідний законопроект нардепи готують на 30 жовтня. Документ передбачатиме, що перевірка декларацій НАЗК відбуватиметься за погодженням Вищої ради правосуддя, а у випадку КСУ — із загальним збором суддів. Протокол про порушення в декларації суддів повинен підписати особисто голова НАЗК або його заступник.

25 листопада президент Володимир Зеленський звернувся до Ради Європи із проханням про допомогу. Він просить Венеційську комісію (що є одним з органів РЄ) оцінити конституційну кризу в Україні та заодно дати оцінку діям суддів Конституційного суду. При цьому президент вже у своєму зверненні натякає, що судді діяли неправомірно та мали конфлікт інтересів. Президент закликав надати висновок за процедурою прискореного розгляду. Зазвичай Венеційська комісія проводить експертизу якогось документу — чи законопроекту, чи вже ухваленого закону, чи комплексу законодавчих актів. Натомість Банкова стверджує, що просить оцінити "конституційну ситуацію".

Венеційська комісія — це найавторитетніший експертний орган щодо конституційного права у Європі. Її репутація та авторитет у питанні конституційного права є дуже високими, тому висновки ВК є дороговказом для ключових західних інституцій, у тому числі фінансових донорів України — і для Єврокомісії, і для МВФ. А зважаючи на те, що криза несе загрозу не лише фінансовій стабільності України, а й потенційно навіть безвізу — вага порад "Венеційки" як арбітра

додатково зростає.

Втім, більше ясності додав один з останніх абзаців звернення. Виходячи з нього, Зеленський передусім чекає від Венеційської комісії критики Конституційного суду, а також підтвердження того, що судді КСУ діяли незаконно, необґрунтовано, з конфліктом інтересів тощо. В англійській версії повідомлення на сайті ОПУ вжитий ще потужніший епітет – у відповідності до нього, Зеленський просить Венеційську комісію оцінити "чинність рішення КС" (validity of judgment).

Чи здатна ця інституція Ради Європи дати рецепт, якого потребує Київ? Треба визнати, що розмите звернення Зеленського, який не передав до Страсбурга жодної законодавчої пропозиції, а лише попросив "оцінити ситуацію" - не є виключним прецедентом. Але Україна – не перша держава, що переживає конституційну кризу. Тому Венеційська комісія вже стикалася з подібними запитамі. Венеційську комісію допомагала під час кризи Киргизстану в 2007 році, де Конституційний суд зупинив дію Конституції. У 2010 році у Страсбурзі Венеційську комісію вивчала ситуацію в Україні: тоді, за президента Януковича, КС скасував конституційну реформу та збільшив президентські повноваження.. Так у 2019 році Страсбург просили стати арбітром у вирішенні конституційної кризи у Молдові, коли там одночасно "діяли" два уряди, а парламент відмовився виконувати сумнівний наказ "тимчасового президента" про свій розпуск. Тоді також не йшлося по якийсь законопроект і лишалося "оцінювати ситуацію" в цілому. Тож є підстави розраховувати, що і зараз Комісія візьме на себе роль арбітра.

По-перше, рішення Венеційської комісії доведеться почекати. Підготувати навіть попереднє рішення цього року – нереально. Груднева сесія "Венеційки" запланована на 11-12

грудня, це дуже рано, а далі всі підуть на різдвяні вихідні. Словом, якщо хтось на Банковій сподівався отримати швидке рішення, щоби розблокувати гроші МВФ – то цього не вийде.

По-друге, треба розуміти, що Венеційську комісію ніколи не дає свій сценарій дій. Вона може наголосити на потребі змін, може оцінити шлях, обраний державою, але не має права вказувати Києву, як діяти для подолання кризи. Тож Зеленському все одно доведеться робити вибір шляху виходу з кризи, якого він поки уникає.

По-третє, минулі рішення показують, що не варто розраховувати на категоричність оцінок Венеційської комісії. Наприклад, у 2010 році, коли багато волів називати зміну конституції в Україні "м'яким конституційним переворотом", Венеційська комісія обрала нейтралітет: пожурила Київ за зміну повноважень Януковича, але не стала ставити рішення КС під сумнів і сказала, що його треба виконувати і думати над комплексною реформою Конституції.

Щоби показати правила Венеційської комісії, наведемо дві цитати з її висновків у 2010 та 2007 роках відповідно. "Оцінка рішень національних конституційних судів – не справа Венеційської комісії, адже це – органи, що мають повноваження надавати остаточне трактування Конституції. Тому ВК утримується від висловлення позиції про обґрунтованість чи необґрунтованість рішення Суду". "Завданням Венеційської комісії не може бути перегляд рішень конституційних судів... Через це Комісія утримується від того, щоби ставати на якусь позицію щодо обґрунтованості рішення Суду, навіть попри те, що ми вважаємо належним дати деякі спостереження (щодо цього рішення)". Тобто у Страсбурзі мають чітку практику: хай яку рішення видав Конституційний Суд критикувати його Венеційська комісія не буде [8].

27 листопада у Верховній Раді зареєстрували Проект

Закону Володимира Зеленського №:4434 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [9].

У рішенні Конституційного Суду України зазначено, що за своєю правовою природою подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації, а також умисне неподання декларації хоч і свідчать про порушення вимог антикорупційного законодавства, однак такі діяння не здатні заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі в обсягах, необхідних для визнання їх суспільно небезпечними відповідно до вимог статті 11 КК України.

На виконання вказаного рішення Конституційного Суду України, законопроектом пропонується статтю 366¹ Кримінального кодексу України виключити, при цьому доповнити його новою статтею 366² «Декларування недостовірної інформації», якою встановити кримінальну відповідальність у вигляді штрафу від двох тисяч п'ятисот до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або позбавлення волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Пропонується окремо визначити у статті 366³ Кримінального кодексу України кримінальну відповідальність за неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування

Водночас, необхідні зміни пропонується внести до частини

першої статті 33¹ «Предметна підсудність Вищого антикорупційного суду» та до абзацу першого частини п'ятої статті 216 «Підслідність» Кримінального процесуального кодексу України, якими виключену статтю 366¹ Кримінального кодексу України замінити пропонованою статтею 366².

Крім того, відповідні зміни вносяться до статей 172⁶ та 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також до Примітки статті 56 «Спеціальна перевірка» Закону України «Про запобігання корупції».

Висновки. Отже, резюмуючи, на завершення, необхідно нагадати що у Конституційному суді своєї черги чекають нові гучні справи про: люстрацію, мову, мільярди Коломойського, про землю та штраф Зеленського. Кому це вигідно і чим загрожує нам [10].

На жаль, суспільство ще має низьку конституційну культуру і не завжди розуміє наміри команди президента. Тому й постають несподівані судові рішення. Тому Президенту України, щоб розв'язати конституційну кризу, очевидно було б доцільно першочергово відкликати свій законопроект про розпуск КС та запевнити українців та міжнародну спільноту, що він повністю має намір виконувати свою роль гаранта дотримання Конституції України. Очевидно, що треба підвищувати рівень конституційної культури громадян і це має бути державною правовою політикою. Перехід України до належного виконання Конституції матиме якісні переваги для стабільного розвитку її держави і громадянського суспільства. Саме завдяки цьому переходу розпочнеться утвердження конституційної демократії та формування повноцінної української політичної нації, що неможливе без опанування народом відповідним конституційним досвідом.

Список використаних джерел:

1. В ОПУ забули об обещаниях послам G7 и ЕС и требуют увольнения Сытника. <https://uazmi.net/news/post/415q06MNDmDE8JYgmXz2I>

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України „Про запобігання корупції“, Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020

3. Про відновлення суспільної довіри до конституційного судочинства: проект Закону України №4288 від 29.10.2020 . http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70282

4. «За ніч його склепали». Голова КС вважає, що законопроект Зеленського має ознаки конституційного перевороту. <https://babel.ua/news/53775-za-nich-yogo-sklepali-golova-ks-vvazhae-shcho-zakonoproekt-zelenskogo-maye-oznaki-konstituciynogo-perevorotu>

5. <https://rm.coe.int/joint-greco-venice-commission-letter-speaker-verkhovna-rada/1680a02cfd>.

6. Зеленський готовий розпустити Раду, якщо та не підтримає його законопроект про фактичний розпуск КСУ. https://tsn.ua/video/video-novini/zelenskiy-gotoviy-rozpustiti-radu-yakscho-ta-ne-pidtrimaye-yogo-zakonoprojekt-pro-faktichniy-rozpusk-ksu.html?utm_source=page&utm_medium=relevantvideo.

7. Про відновлення дії окремих положень Закону України "Про запобігання корупції" та Кримінального кодексу України: проект Закону України №4304 від 02.11.2020.

8. Небезпека з Венеції: що не так і проханням Зеленського щодо конституційної кризи. <HTTPS://WWW.EUROINTEGRATION.COM.UA/ARTICLES/2020/11/27/7117002/>

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення відповідальності за декарування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: проект Закону України №:4434 від 27.11.2020.

10. Романенко, Євген. Перегляд судових рішень в адміністративному судочинстві: апеляційне та касаційне провадження. Когнітивна мапа [Текст] : навч. посіб. / Роман Кайдашев, Володимир Силкін, Євген Романенко ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом (МАУП). - Київ : Персонал, 2016 .

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

§2.1 ІДЕНТИФІКАЦІЙНА ЕКСПЕРТИЗА САМОРЯТІВНИКІВ ШАХТНИХ ІЗОЛЮЮЧИХ НА ХІМІЧНО ЗВ'ЯЗАНОМУ КИСНІ

Вступ. Статтями 3 та 27 Конституції України [1] визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю в державі, а обов'язок держави – захищати життя людини. Відповідно до статті 6 Закону України «Про охорону праці» [2]: «...умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства...».

Підземні гірничі роботи у вугільних, рудних та нерудних шахтах є дуже травмонебезпечними. Зокрема, у вугільних шахтах виникають: вибухи метанопилоповітряних сумішей, екзогенні та ендогенні пожежі, газодинамічні явища, раптові прориви води тощо, за яких у рудникову атмосферу викидаються небезпечні для дихання людини гази (метан, оксид та двооксид вуглецю, оксиди азоту, сірководень тощо), зменшується кількість кисню у повітрі. Найважливішим заходом щодо забезпечення охорони праці та безпеки ведення підземних гірничих робіт є забезпечення всіх працівників шахт надійними засобами індивідуального захисту органів дихання (далі по тексту - ЗІЗОД). Тому, у Правилах безпеки у вугільних шахтах [3] і Правилах безпеки під час розробки родовищ рудних та

нерудних корисних копалин підземним способом [4] зазначається, що всі працівники і посадові особи, які знаходяться в гірничих виробках, повинні мати при собі ЗІЗОД та вміти ними користуватися і застосовувати за призначенням.

Виклад основного матеріалу. Після призупинення виробничої діяльності Донецького заводу гірничорядувальної апаратури, єдиного постачальника саморятівників шахтних ізолюючих на підприємства України, на митну територію країни стали активно заходити саморятівники китайських, російських та польських виробників сумнівної якості. Цьому сприяють надто ліберальні умови їх сертифікації. Експертно-технічні центри, що входять до структури Державної служби України з питань праці, видають сертифікати, які просто підтверджують наявність у виробників саморятівників шахтних ізолюючих певного переліку документів, проте, не проводять ідентифікацію цих об'єктів, повноцінних випробувань апаратів й досліджень фізико-механічних властивостей в акредитованих вітчизняних лабораторіях. Таким чином, продукція іноземних виробників сумнівної якості, у спрощеному порядку, отримує дозвільні документи і допускається до реалізації на території України. Зважаючи на це, перед митними органами стоїть завдання не допустити доступу на вітчизняні підприємства саморятівників шахтних ізолюючих іноземного походження низької якості, що не відповідають вимогам нормативно-правових актів з охорони праці.

Вирішенню проблем ідентифікації товарів, розвитку теорії та методології товарознавчої експертизи присвячені роботи авторів: Артюх Т. М., Браїлко А. С., Вилкова С. А., Гохберг І. І., Дзахмишевої І. Ш., Коломієць Т. М., Котюк І. І., Митричева В. С., Мороз А. С., Піркович К. А., Платова Ю. Т., Поліщук Л. В., Притульської Н. В., Татарінцева К. В. та інших [5...9].

Однак, практично ніхто з науковців та експертів-

товарознавців не займався проблемами ідентифікації та товарознавчої експертизи якості ЗІЗОД. На даний час відсутні методики проведення ідентифікації та товарознавчої експертизи ЗІЗОД, а наявної наукової інформації недостатньо. Тому, це є актуальним науково-практичним завданням, що зумовило вибір теми і цільову спрямованість дослідження.

Також необхідно зазначити, що ідентифікаційна експертиза ЗІЗОД є обов'язковою і після проведення відповідних досліджень може набути ознак «достатності». Такі умови можуть реалізуватися внаслідок встановлення фальсифікованої продукції. Тобто подальше визначення якісних характеристик ЗІЗОД становиться зайвим.

Об'єктом дослідження обрано саморятівники шахтні ізолюючі на хімічно зв'язаному кисні, предметом дослідження - критерії ідентифікації саморятівників шахтних ізолюючих на хімічно зв'язаному кисні.

В роботі використано загальнонаукові методи наукового пізнання з ознаками емпіричного дослідження, що полягають у збиранні інформативних даних, їх первинному описі, узагальненні та систематизації.

Завданнями дослідження є: аналіз та співставлення наявної у спеціальній науковій літературі інформації, описових даних та зображень; розгляд теоретичного базису ідентифікації саморятівників; визначення науково-методичних підходів до розробки методичних основ ідентифікації саморятівників, що дозволять підвищити рівень експертних товарознавчих досліджень їх якості.

Узагальнено термін «ідентифікація» визначається як «ототожнення, збіг чого-небудь з чим-небудь». При ідентифікації товарів виявляють відповідність досліджувальних зразків аналогам, що характеризуються тією ж сукупністю споживних властивостей, або опису товару на маркованні в

товарно-супровідних та нормативних документах. При цьому важливим є те, що ідентифікація об'єкта під час товарознавчої експертизи – це комплексне дослідження його стану, що дозволяє отримати повну інформацію про нього не тільки на момент проведення дослідження, а й у ретроспективному та прогностичному періодах. Тобто ідентифікація товару має на меті встановлення тотожності між об'єктом товарознавчого дослідження, що існує в реальності, і документацією на нього.

Ідентифікації притаманні різноманітні функції: вказуюча – ототожнює представлений зразок товару з конкретним найменуванням, сортом, маркою, типом, а також товарною партією; інформаційна – доводить до суб'єктів ринкових відносин необхідну інформацію; підтверджуюча – підтверджує відповідність асортиментної характеристики товару інформації, зазначеної на маркуванні в товарно-супровідних документах; керуюча – є одним з елементів системи якості продукції. Для цілей ідентифікації можуть застосовуватися різні методи, які можна поділити на сенсорні, лабораторні, тестові та експрес-методи.

Під ідентифікаційною експертизою товарів розуміється встановлення відповідності досліджуваних товарів аналогам (базовій моделі, зразкам) з однорідної групи, що характеризується тією ж сукупністю технологічних показників, або опису товару на маркуванні в товарно-супровідних і нормативних документах і списках.

Ідентифікаційна експертиза вирішує такі питання: чи відповідає товар найменуванню виробу, вказаному на маркуванні, або його необхідно використовувати для інших цілей? до якого класу або групи однорідних товарів відноситься даний виріб (товар)? чи відповідає товар якісним характеристикам в технічному описі на нього? до якого сорту належить даний товар? чи належить даний товар до переліку заборонених до реалізації товарів або є ті чи інші обмеження

(квотування, ліцензування тощо)?

Нами визначено послідовність проведення ідентифікаційної експертизи саморятівників із урахуванням обраних критеріїв, що передбачає: візуальний огляд об'єкта дослідження; проведення детального аналізу об'єкта дослідження за критеріями ідентифікації із зазначенням нових (мінливих) критеріїв; вибір орієнтовного переліку подібних об'єктів для порівняння за критеріями ідентифікації; порівняння об'єкта дослідження із подібними чи тотожними за критеріями ідентифікації; визначення схожості чи тотожності об'єкту із прототипом; віднесення об'єкта дослідження до певного виду за сукупністю критеріїв ідентифікації [5].

Розглянемо, як приклад ідентифікаційної експертизи, ідентифікацію партії саморятівників методом візуального огляду. Візуальний огляд об'єктів дослідження проводимо на їх відповідність вимогам ДСТУ EN 13794:2005 [10].

На ідентифікаційну експертизу представлено об'єкт упакований у транспортну тару, виготовлену з картонного картону, зібрану з двох деталей, отже це картонна коробка. Розміри картонної коробки 545×355×130 мм. На картонній коробці наявне наступне маркування: «ASTTAR»; маніпуляційні знаки: «Крихке», «Обережно», «Верх», «Берегти від нагрівання», «Берегти від вологи», «Не кидати».

Після відкриття картонної коробки встановлено, що у ній розміщено шість картонних коробок розмірами 180×175×125 мм (рис. 1).

Рис.1. Пакування об'єктів експертизи

Відкривши кожну з шести картонних коробок встановлено, що в п'яти з них розміщено у вертикальному положенні по об'єкту, кожен з яких розміщений у індивідуальному пакеті з прозорого полімерного матеріалу, щільно запакований, що виключає переміщення їх по коробці. Шоста картонна коробка пуста.

Після звільнення об'єктів ідентифікаційної експертизи від полімерної плівки проведено їх візуальний огляд (рис. 2).

Рис. 2. Об'єкти ідентифікаційної експертизи без пакування

Встановлено, що об'єкти ідентифікаційної експертизи прямокутної форми із заокругленими кутами, складаються з верхньої та нижньої кришки, із дном, отже це футляри (рис 2, 3). Футляри виготовлено з пластикатового матеріалу. На кожному з п'яти футлярів наявні ремінь-пломба та плечовий ремінь, отже це футляри для носіння.

Рис. 3. Зовнішній вигляд з двох сторін об'єкта експертизи

На кожному з п'яти футлярів для носіння, розміщено:

а) із лицьової сторони – паспортна табличка прямокутної форми, сірого кольору (зі сплаву металу), на якій нанесено реквізити маркування (рис. 3, 4);

б) зі зворотної сторони – наліпка прямокутної форми, жовтого кольору (з полімерного матеріалу), на яку нанесено чорним кольором графічні ілюстрації приведення в дію об'єкта ідентифікаційної експертизи, а саме для розуміння: рисунки, під кожним із яких розташований порядковий номер, що показує порядок під'єднання до апарату (рис. 3).

Рис. 4. Паспортні таблички (з реквізитами маркування), що прикріплені до футлярів для носіння об'єктів ідентифікаційної експертизи

На паспортних табличках (рис. 4) наявні наступні реквізити маркування:

- а) «ASTTAR» – торговельна марка;
- б) СЄ – знак СЄ, засвідчує, що об’єкти експертизи відповідають основним вимогам директив ЄС і гармонізованим стандартам ЄС, а також те, що продукція пройшла процедуру оцінки відповідності директивам;
- в) «K-S30» – позначення моделі;
- г) «Chemical Oxygen Self-rescuer» – призначення (хімічний кисневий саморятівник);
- д) Apparatus type KS – working duration 30 min – «K» – тип кисневого апарату для евакуації, «S» – для використання під землею, номінальна тривалість захисної дії 30 хв;
- е) Standard: EN 13794:2002 – позначення стандарту;
- є) Certificate №: EPT0477.PPE.19/2499.1 – номер сертифікату;
- ж) Serial № 19010102, 19010103, 19010100, 19010032, 19010167 – серійний номер виробника (примітка: XXYYZZZZ (XX-рік виготовлення, YY – місяць виготовлення, ZZZZ – порядковий номер);
- з) Production Date 2019.01 – рік та місяць випуску;
- и) Shaanxi ASTTAR Explosion-proof Safety Technology Co., Ltd.; No.3699, Shangyuan Road, Caotan Ecological Industrial Park, E & T Developing Zone, Xi’an, China – найменування виробника та його юридична адреса.

На футлярах для носіння наявні пломби, на яких нанесено позначення торговельної марки «ASTTAR».

За результатами аналізу засобів ідентифікації (реквізитів маркування, об’єктів ідентифікаційної експертизи, стандартів, технічних регламентів, інструкцій з експлуатації), встановлено, що об’єктами ідентифікаційної експертизи є ЗІЗОД, а саме саморятівники шахтні ізолюючі на хімічно зв’язаному кисні

моделі «К-S30», виробництва компанії «Shaanxi ASTTAR Explosion-proof Safety Technologi Co., Ltd.», розташованої за адресою: No. 3699, Shangyuan Road, Caotan Ecological Industrial Park, E & T Developing Zone, Xi'an, China.

Саморятівники шахтні ізолюючі на хімічно зв'язаному кисні моделі «К-S30» (рис. 2, 3) є ЗІЗОД, які за конструкцією та призначенням відносяться до третьої категорії та четвертого класу засобів індивідуального захисту і необхідні для саморяткування підземних працівників вугільних, рудних та не рудних шахт.

У результаті ідентифікаційної експертизи встановлено: найменування та модель об'єктів дослідження; призначення та принцип дії; масу й габарити; основні технічні характеристики; комплектність; рік виготовлення; відомості про виробника; стан об'єктів.

Висновки. Наведені методичні основи дослідження дозволять вирішити питання щодо ідентифікаційної експертизи саморятівників шахтних ізолюючих на хімічно зв'язаному кисні із урахуванням обраних критеріїв, що передбачають: візуальний огляд об'єкта дослідження та його пакування; наявність складових частин футлярів, ремня-пломби та плечового ремня, паспортної таблички на футлярі з нанесеними реквізитами маркування, наліпки з нанесеними графічними ілюстраціями приведення в дію об'єкта дослідження. На паспортних табличках повинні бути наступні реквізити маркування: торговельна марка; знак ЄС, який засвідчує, що об'єкти експертизи відповідають основним вимогам директив ЄС і гармонізованим стандартам ЄС, а також те, що продукція пройшла процедуру оцінки відповідності директивам; позначення моделі; призначення; тип кисневого апарату; його номінальна тривалість захисної дії; позначення стандарту, вимогам якого він повинен відповідати; номеру сертифікату;

серійний номер виробника; рік та місяць випуску; найменування виробника та його юридична адреса. На футлярах для носіння також повинні бути пломби, на яких нанесено позначення торговельної марки.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Конституція, Закон редакція тлумачення від 21.02.2019 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>.

3. Про затвердження Правил безпеки у вугільних шахтах: Наказ Держгірпромнагляду від 22.03.2010 № 62. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0398-10#Text>.

4. Про затвердження Правил безпеки під час розробки родовищ рудних та нерудних корисних копалин підземним способом: Наказ Мінсоцполітики України від 23.12.2016 № 1592. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0129-17#Text>.

5. Браїлко А. С. Шляхи підвищення довговічності та товарознавча експертиза одягу зі шкіри, що перебував у експлуатації [Текст]: автореф. дис. канд. техн. наук: 05.18.08 / Браїлко Анна Сергіївна; Укоопспілка, Львів. комерц. акад. - Львів, 2014. - 20 с.

6. Браїлко А. С., Омельченко Н. В., Мороз А. С. Концептуальний практико-теоретичний підхід до створення цифрової бібліотеки даних для ідентифікації натуральних шкір / Товарознавчий вісник. Випуск 2. 2010. С. 38-46.

7. Кралюк М. О., Омельченко Н. В. Експертиза засобів індивідуального захисту органів дихання під час ввезення їх на митну територію України. Актуальні питання експертної та оціночної діяльності: матеріали І міжнар. наук.-практ. конф., м. Старобільськ – м. Полтава, 27–28 листопада 2019 р. Полтава: ПУЕТ, 2019. С. 380-383.

8. Омельченко Н. В., Браїлко А. С., Кралюк М. О. Аналіз європейського та українського законодавства, що встановлюють

вимоги до засобів індивідуального захисту органів дихання. Інновації в управлінні асортиментом, якістю та безпекою товарів і послуг: матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 5 грудня 2019 р. Львів: видавництво «Растр-7», 2019. С. 42-45.

9. Kraliuk M. O. Respiratory personal protective equipment: forensic expertise / Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ; Великобританія 07 листопада 2020 р. / за ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової. Київ; Великобританія: ФОП КАНДИБА Т.П., 2020. С. 91-94.

10. ДСТУ EN 13794:2005 (EN 13794:2002, IDT). Засоби індивідуального захисту органів дихання. Автономні дихальні апарати з замкненим дихальним контуром для евакуації. Вимоги, випробування, маркування. Чинний від 01.07.2007 // Будстандарт. Сервіс документів online. URL: https://budstandart.ua/normativ-document.html?id_doc=54177&minregion=23036.

РОЗДІЛ 3. МЕДИЦИНА

§3.1 ВРАХУВАННЯ ГЕНЕТИЧНОГО ЧИННИКА ЗАДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛІКУВАННЯ ХВОРИХ НА БРОНХІАЛЬНУ АСТМУ

Вступ. Згідно з епідеміологічними даними, бронхіальна астма (БА) є одним із розповсюджених алергічних захворювань, погіршує якість життя хворих та представляє значну соціально-економічну проблему сучасної медицини. Базисний на даний момент підхід до лікування, викладений в основному звіті GINA перегляду 2019 року, матеріалах до нього, а також у багатьох наукових статтях, передбачає використання ГКС, що характеризується беззаперечним протизапальним ефектом інгаляційних та системних ГКС. Проте, не дивлячись на широке застосування цих препаратів в клінічній практиці зберігається значна частина хворих з неповним контролем БА та навіть його відсутністю. Водночас, численні дослідження різних авторів вказують на нуклеотидний поліморфізм гена LTC4S як сильного фактору ризику розвитку бронхіальної астми та непереносимості аспірину, що обумовлює тяжкість перебігу хвороби та впливає на відповідь лікування антагоністами лейкотрієнових рецепторів.

Отже, ідея врахування генетичного чинника задля підвищення ефективності лікування хворих на БА була покладена в основу нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Результати проведеного аналізу літератури вказують, що поліморфізм гену LTC4S асоційований з непереносимістю аспірину у хворих на БА, яка проявляється респіраторними реакціями на аспірин та інші інгібітори циклооксигенази. Особливу увагу привертає нуклеотидний поліморфізм, розміром 444 пар нуклеотидів, розташований вище від гену, що кодує лейкотрієн-С4-синтазу (LTC4S-444C, rs730012), як сильний фактор ризику розвитку БА та непереносимості аспірину (Berqhea H. et al., 2015). Варіант С алелі гена LTC4S пов'язаний зі збільшенням цистеїнілових лейкотрієнів, зниження ОФВ₁, що

обумовлює тяжкість перебігу БА та впливає на відповідь лікування антагоністами лейкотрієнових рецепторів (Silverman et al., 1998).

Узагальнення результатів проведеного літературного огляду представимо у табл.1:

Таблиця 1

Узагальнення літературних даних про частоту генотипів гена LTC4S

Автори, групи досліджених осіб	Країна, рік	AA	AC	CC
Shin H.D. et al. [15] - хворі на БА - здорові	Корея, 2005	70,8% 74,0%	23,6% 22,6%	5,6% 3,4%
Wu Y.H. et al. (2008) [17]: - хворі на БА - здорові	Китай, 2011	частота алелей А і С: - для хворих: 83,7% та 16,3%, - для здорових: 87% та 13%		
		79,7% 76,7%	29,3% 23,3%	
Berghea F. et al. [2]	Румунія, 2015	частота алеля С була вища у пацієнтів з БА, ніж у контролі: 11,5% проти 8,8%, (p=0,22). У той же час, він зустрічався частіше у жінок, ніж у чоловіків 14,9% та 5,4% (p=0,12).		
Arriba-Mendez S. [1]	Іспанія, 2008	частота С алеля у хворих на БА вища порівняно з контрольною групою (p<0,05)		
Kedda M.A. et al. [8]	Австралія, 2004	спостерігали асоціацію алеля С гена LTC4S з виникненням БА (p=0,03), але не з тяжкістю перебігу БА та непереносимістю аспірину.		
Cai C. et al. [5]	Китай, 2011	p(C) =25,0% у хворих на БА Існувала статистична різниця в мутантному алелі LTC (4) S		

		(rs730012) між 2 групами, а частота мутантного алелю С у групі астми становила 25,0% (OR = 1,926, 95% ДІ = 1,007 - 3,685, P <0,05).
Heba M. Kadry (2014) [7]	Єгипет, 2014	поліморфізм гена лейкотрієн С4 синтетази не пов'язаний з розвитком БА -частота генотипів не відрізнялась між групами хворих на БА та контролем, але виявлена асоціація генотипів АС та СС з синтезом лейкотрієнів -вміст лейкотрієна Е4 у сечі був вищий у носіїв АС та СС генотипу (p<0,001).
Zhanq Y. et al. [18]	Китай, 2012	поліморфізм гена LTC4S є маркером схильності до БА у носіїв алеля А (ВШ=1,13, p=0,06).

У 1979 р. Bengt I. Samuelsson та ін. [3, 4] відкрили нову групу метаболітів арахідонової кислоти, яка утворюється ліпооксигеназним шляхом з лейкоцитів. Ці компоненти стали називати лейкотрієнами (ЛТ). ЛТ є важливими ліпідними медіаторами, які залучені у патогенезі БА.

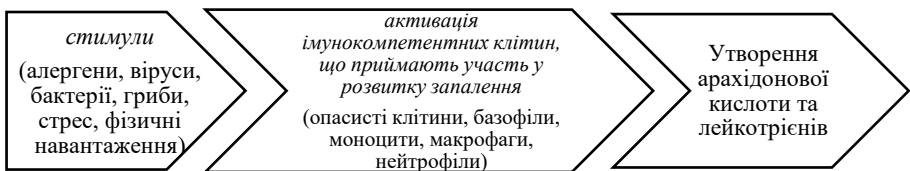

Рис. 1 *Схема утворення арахідонової кислоти та лейкотрієнів (згідно з [3, 4])*

Порушення співвідношення та активності ЛТ може привести до розвитку патологічних ефектів в організмі, а саме розвитку БА, алергічного риніту, назальних поліпів. Багато факторів, в тому числі віруси, бактерії можуть привести до зниження циклооксигенази та

підвищення рівня ЛТ. У хворих на БА, особливо в період загострення, кількість ЛТ в брохоальвеолярній рідині, назальному секреті, сиворотці крові значно підвищується, збільшується їх виділення з сечею.

Наразі виявлено більше за 150 генів-кандидатів у хворих на БА, але з позицій практичної медицини найбільше значення має поліморфізм генів, який з одного боку є діагностичним маркером схильності до певної хвороби та її прогресування, а з іншого – фенотипічна експресія якого доступна фармакологічній корекції. Несприятливий генетичний фон реалізується при взаємозв'язку з факторами середовища та проявляється у формуванні патологічного фенотипу.

Зважаючи на суперечливі дані щодо частоти генотипів та ризику розвитку БА в різних популяціях залежно від -444A/C поліморфізму гена лейкотрієн С4 синтетази, дана проблема залишається актуальною і становить інтерес для подальших наукових досліджень. Доведена асоціація -444A/C поліморфізму гена лейкотрієн С4 синтетази з різними клінічними фенотипами БА, і узагальнені результати літературного огляду з цієї проблеми представлені у табл.2:

Таблиця 2

Узагальнення результатів проведеного літературного огляду з питань впливу ЛТ на розвиток БА та з лікування АЛТП

Автор(и)	Фактори
Mastalerz L., Kumik J. (2013) [12]	Порушення співвідношення та активності ЛТ може привести до розвитку патологічних ефектів в організмі, а саме розвитку БА, алергічного риніту, назальних поліпів
Sayers I. (2003) [14]	носіїство С алеля -444A/C поліморфізму гена LTC4S є фактором ризику розвитку аспіринової БА
Sanak et al. (2000, 2007) [13]	доведено асоціацію поліморфізму гена LTC4S у пацієнтів з аспіриновою БА. Астма з непереносимістю аспірину (AIA), виразний клінічний синдром, що вражає близько 10%

	дорослих астматиків, виявляється надзвичайно залежною від надмірного продукування лейкотрієну цистеїну (cys-LT) легеневиими еозинофілами.
Ledford D. et al. (2015). [9]	приблизно у 2-25% хворих на БА діагностується непереносимість аспірину
Зайков С.В., (2011) [19]	У пацієнтів з аспіриноюю непереносимістю часто спостерігають тяжчий перебіг БА, а також назальні поліпи
Mastalerz L. et al. (2002) [11]	у пацієнтів з аспіриноюю БА частота СС генотипу за -444А/С поліморфізмом гена LTC4S вища, ніж у пацієнтів з аспіринрезистентною БА. Отже, С алель за -444А/С поліморфізмом гена LTC4S пов'язаний з ризиком розвитку аспіриноюї БА
Lima J. et al. (2006) [10]	мінливість відповіді на монтелукаст є значною: від 35% до 78% пацієнтів, які отримували активне лікування. Механізми мінливості відповіді на монтелукаст пов'язані з генетичними змінами. хворі на БА, гомозиготи за С алелем -444А/С поліморфізму гена лейкотрієн С4 синтетази мають низьку відповідь на АЛТ та потребують корекції лікування
	протективний ефект АЛТП у хворих на аспіриноюю БА, також БА, асоційована з алергічним ринітом, БА фізичного зусилля, БА курців та БА, асоційованій з ожирінням
Cai C. et al. (2011) [5]	носії С/С та А/С генотипів мали вищі показники ОФВ1 порівняно з носіями А/А генотипу після лікування монтелукастом ($p < 0,01$).

У відповідності з сучасними погоджувальними документами з діагностики та терапії БА (Global Initiative for Asthma/GINA 2016 р.) ГКС є основними базисними протизапальними препаратами у лікуванні даної патології. Проте, не дивлячись на широке застосування цих препаратів в клінічній практиці зберігається значна частина хворих з

неповним контролем БА та навіть його відсутністю.

А оскільки нуклеотидний поліморфізм гена LTC4S (як сильного фактору ризику розвитку бронхіальної астми та непереносимості аспірину) обумовлює тяжкість перебігу хвороби та впливає на відповідь лікування антагоністами лейкотрієнових рецепторів, то у сучасній літературі широко обговорюється питання про можливість застосування медикаментів нової фармакологічної групи – антилейкотрієнових препаратів. Зокрема монтелукаст, рекомендований як альтернативна терапія ІГКС при лікуванні легкої персистуючої БА, а також у складі комбінованої протизапальної терапії з ІГКС при лікуванні БА середнього ступеня тяжкості, до того ж - при аспірин-індукованої БА, БА у пацієнтів з ожирінням, БА фізичного зусилля, БА у курців, БА, асоційована з алергічним ринітом.

Отже, використання в практиці лікування БА антилейкотрієнової терапії має базуватися на проведенні генетичного аналізу.

І логіка наших пропозицій полягає у наступному (рис.2).

Рис 2. Схема логіки пропозицій автора щодо використання антилейкотрієнової терапії

Для втілення зазначеної схеми було проведено генетичне

дослідження. У ньому брали участь 181 хворих на БА (основна група), які проходили обстеження і лікування в КЗ СОР «Сумська обласна клінічна лікарня» у період 2013 – 2014 рр. Дослідження було схвалено Комісією з питань біоетики медичного інституту Сумського державного університету.

У дослідження включали пацієнтів за умови підписання інформованої згоди з метою та обсягом запланованих обстежень, необхідністю корекції лікування та можливим ризиком виникнення її побічних ефектів.

Критерії включення пацієнтів у дослідження: вік 18 рік і старші; наявність діагнозу персистуючої БА; наявність згоди на участь у дослідженні.

Критерії виключення: наявність у пацієнта тяжких супутніх захворювань: туберкульозу легень, онкопатології, алкогольної та/або наркотичної залежності, СНІДу, а також – декомпенсованої серцевої, печінкової, ниркової та ін. недостатності; період вагітності чи лактації; постійне приймання системних кортикостероїдів; відмова пацієнта від участі у дослідженні; психічні розлади та захворювання нервової системи; системні захворювання сполучної тканини; гострі інфекційні захворювання, загострення хронічних інфекційних хвороб; гострі порушення мозкового кровообігу в анамнезі.

Діагностику та лікування здійснювали на основі рекомендацій GINA (2013) та згідно з Наказами МОЗ України № 128 від 19.03.2007 року та № 868 від 08.10.2013 року на підставі анамнезу, клінічних симптомів, результатів лабораторного та інструментального дослідження (комп'ютерну спірографію, електрокардіографію, рентгенографію органів грудної клітки).

Групу контролю склали 81 практично здорових осіб, які проходили профілактичне обстеження на базі Комунального закладу «Сумська міська клінічна поліклініка № 3». Обстежена група контролю відповідала наступним критеріям: відсутність в анамнезі симптомів БА або іншого легеневого захворювання, симптомів алергії та атопії, гіперчутливості до аспірину, відсутність у близьких родичів БА та атопічних захворювань.

Основну групу (181 пацієнт із БА) та контрольну групу (81

особу) за результатами генетичного дослідження було поділено на три групи в залежності від типу поліморфізму гену LTC4-S - генотипи AA, AC та CC. Визначення алельного поліморфізму гена LTC4-S - 444C (rs 730012) проводили методом полімеразної ланцюгової реакції з подальшим аналізом довжини рестрикційних фрагментів за Gan-pan Wang et al. із модифікаціями [16].

Венозну кров у хворих БА та практично здорових осіб набирали в стерильних умовах у моновети об'ємом 2,7 мл із калієвою сіллю етилендіамінтетраоцтової кислоти (11,7 мМ) як антикоагулянта ("Sarstedt", Німеччина), заморожували та зберігали при температурі – 20 °С.

ДНК виділяли з нерозведеної крові з використанням наборів DIAtom DNA Prep 100 («Isogene», Росія). Використаний метод базується на використанні лізувального реагенту із гуанідинізоціанатом, призначеним для лізису клітин, солюбілізації клітинного дебрису, а також денатурації клітинних нуклеаз. З наявністю лізувального реагенту ДНК активно сорбується на *NucleoSTM*-сорбенті, потім легко відмивається від білків та солей спиртовим розчином. Згодом ДНК екстрагують із сорбенту та переносять у стерильні вільні від ДНК та РНК мікропробірки. Отримана ДНК може безпосередньо використовуватися для проведення полімеразної ланцюгової реакції. Набір дозволяє виділяти із свіжого біологічного матеріалу високомолекулярну ДНК (40–50 тисяч пар нуклеотидів високої чистоти ($OD_{260/280\text{ нм}}$ 1,6–2,0). Вихід чистої ДНК з 100 мкл нерозведеної крові становить 3–5 мкг. У процесі виділення ДНК ми додержувалися рекомендацій, наведених у комерційному наборі, та проводили маніпуляції згідно з таким протоколом, що зафіксований у патенті [20], де автор даного дослідження є одним із заявників:

1. У пробірку об'ємом 1,5 мл внести 100 мкл нерозведеної венозної крові та додати 400 мкл лізувального розчину. Перемішати вміст пробірок обертанням 10 разів.

2. Термостатування суміші 5 хв – за температури 65 °С.

3. Центрифугування пробірок упродовж 10 с при 5 000 об/хв та додавання ретельно збовтаної на вортексі 20 мкл суспензії сорбенту

NucleoSTM.

4. Перемішування проб – упродовж 10 хвилин.

5. Центрифугування пробірок упродовж 10 с при 5 000 об/хв та видалення супернатанту за допомогою помпи, не торкаючись осаду сорбенту.

6. Додавання 200 мкл лізувального розчину, ретельне перемішування на вортексі до гомогенного стану.

7. Додавання 1 мл сольового розчину та перемішування пробірок 10 разів.

8. Центрифугування пробірок упродовж 10 с при 5 000 об/хв та видалення супернатанту за допомогою помпи, не торкаючись осаду сорбенту із ДНК.

9. Додавання 1 мл сольового розчину та перемішування пробірок на вортексі до гомогенного стану.

10. Центрифугування пробірок упродовж 10 с при 5 000 об/хв та видалення супернатанту за допомогою помпи, не торкаючись осаду сорбенту із ДНК.

11. Повторне виконання положень 9 та 10 протоколу.

12. Висушування осаду за температури 65 °С упродовж 5 хв.

13. Додавання до пробірок 50 мкл ЕкстраГенуTM при постійному перемішуванні останнього розчину.

14. Суспензування вмісту пробірок на вортексі до отримання гомогенної суспензії та термостатування за температури 65 °С упродовж 5 хв.

15. Суспензування вмісту пробірок та центрифугування упродовж 1 хв при 10 000 об/хв.

16. Перенесення супернатанту до мікропробірок та зберігання за температури –20 °С. Поліморфізм rs730012 гена LTC4S визначали методом полімеразної ланцюгової реакції (PCR) з наступним аналізом довжини рестрикційних фрагментів (PCR-RFLP) за Gan-nan Wang et al. із модифікаціями. Для цього ампліфікували ділянку промотора гена LTC4S за допомогою пари специфічних праймерів: прямого – 5' CAGGAACAGCCTGGATGGGT(G→T).

AC 3' і зворотного (antisense) – 5' АСТТТСТССАГГГССТТГСАГ 3'. (“Metabion”, Німеччина). Для

ампліфікації брали 50-100 нг ДНК і додавали до суміші, що містила 5 мкл 5-кратного PCR-буферу, 1,5 мМ сульфату магнію, 200 мкМ суміші чотирьох нуклеотидтрифосфатів, по 15 рМ кожного з праймерів і 1,0 ОД Таq-полімерази ("Thermo Scientific", США), об'єм доводили до 25 мкл деіонізованою водою. PCR проводили в термоциклері GeneAmp PCR System 2700 ("Applied Biosystems", США). Ампліфікація фрагмента промотора складалася з 35 циклів: денатурація – 94°C (50 с), гібридизація праймерів – 62,5°C (40 с) і елонгація – 72°C (1 хв). 6 мкл продукту ампліфікації інкубували при 37°C протягом 16 годин з 2 ОД рестриктази KpnI ("Thermo Scientific", США) у буфері KpnI такого складу: 10 мМ трис-НСl (рН 7,5), 10 мМ хлориду магнію, 0.02% тритон Х-100 і 0,1 мг/мл альбуміну. Якщо в 647 позиції гена LTC4S містився аденін, утворювався ампліфікат, який складався з 112 пар основ. Якщо аденін замінювався на цитозин, то ампліфікат розщеплювався рестриктазою KpnI на два фрагменти – 90 і 22 пари основ. Ампліфікати після рестрикції розділяли в 2,5% агарозному гелі, що містив 10 мкг/мл бромистого етидію. Горизонтальний електрофорез (0,1А; 160V) проводили протягом 25 хв. Візуалізацію ДНК після електрофорезу здійснювали за допомогою транслюмінатора ("Біоком", Росія).

Результати рестрикційного аналізу А-444С (rs730012) поліморфізму гена LTC4S. М – маркер молекулярної маси (по - пари нуклеїнових основ); доріжки 1,3,5,7,9,11 відповідають А/А-генотипу; доріжки 6,12 – А/С-генотипу; 2,4,8,10 – С/С-генотипу.

Результати.

Генетичне дослідження для групи із 181 хворого на БА показало наступні характеристики за поліморфізмом гена LTC4-S -444С: генотип АА – 77 осіб, АС – 73 особи та СС – 31 особа.

У групі хворих на БА частота досліджуваних генотипів А/А, А/С та С/С за LTC4S поліморфізмом склала 42,6%, 40,3% та 17,1% відповідно. У контрольній групі частота генотипів становила 56,8%, 37,0% та 6,2% відповідно (табл.3).

Таблиця 3

Розподіл частот генотипів гена LTC4-S у хворих на БА та в контрольній групі

	Кількість осіб			Питома вага, %		
	Основна група	Контрольна група	Разом	Основна група	Контрольна група	Разом
Генотип A/A	77	46	123	42,6	56,8	47,0
Генотип A/C	73	30	103	40,3	37,0	39,3
Генотип C/C	31	5	36	17,1	6,2	13,7
Разом	181	81	262	100	100	100

Розподіл генотипів за досліджуваним поліморфізмом перевіряли на відповідність рівновазі Харді-Вайнберга за допомогою χ^2 критерію (табл.4).

Отже, для всієї сукупності (основна та контрольна групи разом) при співвідношеннях частот p та q (p=0,70 та q=0,3) матимемо, що:

χ^2 критич.(0.05) > χ^2 факт., тобто не можемо відкинути нульову гіпотезу.

Таблиця 4

Розподіл частот генотипів гена LTC4-S відповідно до рівноваги Харді-Вайнберга та за результатами дослідження

Генотип	відповідно до закону Харді-Вайнберга за умов p=0,7 та q=0,3	за результатами дослідження
A/A	128	123
A/C	110	103
C/C	24	36
Разом	262	262
	χ^2 критич. = 5,99	
	χ^2 факт. = 2,73	
	p-value = 0,25 (p > 0,05). Нульова гіпотеза H_0 не відкидається.	

Тобто розподіл генів у популяції за результатами експерименту

можна вважати таким, що відповідає нульовій гіпотезі H_0 . Аналіз розподілу генотипів поліморфізму -444A/C в гені LTC4S для рівноваги Харді-Вайнберга показав, що статистично значимих відмінностей від розподілу за законом немає ($p=0,05$).

Надалі маємо для хворих із генотипом CC розглянути ефективність застосування антилейкотриєнової терапії (або у якості альтернативної до ГКС, або у якості комбінованої).

Висновки. Базисне лікування (використання ГКС) не завжди дає відповідь, хворі не мають повного контролю БА та навіть може спостерігатися його відсутність. Тому для хворих, у яких спостерігається недостатній контроль БА, логічно змінити тактику лікування – із використанням антилейкотриєнової терапії. А оскільки в літературі крім суперечливих даних щодо асоціації -444A/C поліморфізму гена лейкотриєн C4 синтетази із розвитком БА, є ще й дані про залучення його в патогенез аспіринової БА, то отримуємо, що сучасна практика лікування БА має базуватися на проведенні генетичного аналізу та використанні в антилейкотриєнової терапії.

У дослідженні було задіяно 181 пацієнт із БА та 81 практично здорових, яких за результатами генетичного дослідження поділено на три групи в залежності від типу поліморфізму - генотипи AA, AC та CC. Визначення алельного поліморфізму гена LTC4-S -444C (rs 730012) проводили методом полімеразної ланцюгової реакції з подальшим аналізом довжини рестрикційних фрагментів за Gan-pan Wang et al. із модифікаціями.

У групі хворих на БА частота досліджуваних генотипів A/A, A/C та C/C за LTC4S поліморфізмом склала 42,6%, 40,3% та 17,1% відповідно. У контрольній групі частота генотипів становила 56,8%, 37,0% та 6,2% відповідно.

Розподіл генотипів поліморфізму -444A/C в гені LTC4S у популяції за результатами експерименту можна вважати таким, що відповідає рівновазі Харді-Вайнберга ($p=0,05$).

Напрямок подальших досліджень полягає у обґрунтуванні використання результатів генетичного аналізу при виборі терапії лікування БА в залежності від генотипу та фенотипу хворого.

Список використаних джерел

1. Arriba-Méndez S., Sanz C., Isidoro-García M., Pascual M., et al. Analysis of 927T> C CYSLTR1 and-444A> C LTC4S polymorphisms in children with asthma. *Allergologia et immunopathologia*. 36 (5), 259-263.
2. Berghea E.C., Popa L. O., Dutescu M. I., Meirosu M., Berghea F. et al. Association of Leukotriene C4 Synthase A-444C Polymorphism with Asthma and Asthma Phenotypes in Romanian Population. *Maedica (Bucur)*. 2015 Jun;10(2):91-96.
3. Borgeat P., Samuelsson B. Transformation of arachidonic acid by rabbit polymorphonuclear leukocytes: formation of a novel dihydroxyeicosatetraenoic acid. *J Biol Chem*. 1979; 254: 2643-2646.
4. Borgeat P., Samuelsson B. Metabolism of arachidonic acid in polymorphonuclear leukocytes. Structural analysis of novel hydroxylated compounds. *J Biol Chem*. 1979 Aug 25;254(16):7865-9.PMID: 468794.
5. Cai C., Zhou M.-x., Li Y.-p., Chen C.-s. Association of leukotriene gene polymorphisms with response to antileukotriene treatment in patients with asthma *Zhonghua Jie He He Hu Xi Za Zhi*. 2011 May;34(5):362-6.
6. Global Initiative for asthma. Global Strategy for Asthma Management and Prevention. Interim Guidance About COVID-19 and Asthma, Updated 20 Dec 2020. URL: <http://www.ginasthma.com>.
7. Kadry H. M., Atta A. H., Sultan M. K., El-Baz N.A. Leukotriene C4 Synthase and Leukotriene Receptor-1 Genes Polymorphism Among Atopic Asthmatic Patients. *American Journal of Immunology*. 2014, 63-72.
8. Kedda M.-A., Shi J., Duffy D., Phelps S., Yang I., O'Hara K., etc. Characterization of two polymorphisms in the leukotriene C4 synthase gene in an Australian population of subjects with mild, moderate, and severe asthma *J Allergy Clin Immunol*. 2004 May;113(5):889-95.n doi: 10.1016/j.jaci.2004.02.008.
9. Ledford D. et fl.2015 Ledford D. K., Lockey R. F. Asthma and comorbidities. *Curr Opin Allergy Clin Immunol* . 2013 Feb;13(1):78-86. doi: 10.1097/ACI.0b013e32835c16b6.
10. Lima J. J., Zhang S., Grant A., Shao L., Influence of

Leukotriene Pathway Polymorphisms on Response to Montelukast in Asthma. *Am J Respir Crit Care Med.* 2006 Feb 15;173(4):379-85. doi: 10.1164/rccm.200509-1412OC.

11. Mastalerz L., Gawlewicz-Mroccka A., Nizankowska E., Cmiel A., Szczeklik A. et al. (2002) Protection against exercise-induced bronchoconstriction by montelukast in aspirin-sensitive and aspirin-tolerant patients with asthma. *Clin Exp Allergy.* 2002 Sep; 32(9):1360-5. doi: 10.1046/j.1365-2745.2002.01484.x.

12. Mastalerz L., Kumik J. Антилейкотриеновые препараты в лечении бронхиальной астмы. *Ліки України.* 2013 р. №7 (103). С.21-24. URL: http://www.health-medix.com/articles/liki_ukr/2012-08-14/lec_2.pdf.

13. Sanak M., Pierzchalska M., Bazan-Socha S., Szczeklik A. Enhanced expression of the leukotriene C(4) synthase due to overactive transcription of an allelic variant associated with aspirin-intolerant asthma *Am J Respir Cell Mol Biol.* 2000 Sep;23(3):290-6. doi: 10.1165/ajrcmb.23.3.4051.

14. Sayers I, Barton S, Rorke S, Beghé B, Hayward B, etc. Allelic association and functional studies of promoter polymorphism in the leukotriene C4 synthase gene (LTC4S) in asthma. *Thorax.* 2003 May;58(5):417-24. doi: 10.1136/thorax.58.5.417.

15. Shin H.D., Park K.S., Park C.S. Lack of association of GPRA (G protein-coupled receptor for asthma susceptibility) haplotypes with high serum IgE or asthma in a Korean population. *J Allergy Clin Immunol.* 2004; 114: 1226–1227.

16. Wang G.-n., Zhang J.-s., Cao W.-j., Sun H., Zhang J., Wang Y., Xiao H. Association of ALOX5, LTA4H and LTC4S gene polymorphisms with ischemic stroke risk in a cohort of Chinese in east China. *World J Emerg Med.* 2013; 4(1): 32–37. doi: 10.5847/wjem.j.issn.1920-8642.2013.01.006.

17. Wu Y.-H., Liu C.-T., Wang K., Geng Y.-M. The relevance of leukotriene C(4) synthase gene A (-444) C polymorphism to clinical responsiveness to montelukast in patients with asthma. *Zhonghua Jie He He Hu Xi Za Zhi .* 2008. Nov;31(11):806-10.

18. Zhang Y., Huang H., Huang J., Xiang Z., Yang M. et al. The -444A/C polymorphism in the LTC4S gene and the risk of asthma: a meta-

analysis. *Arch Med Res.* 2012. Aug; 43(6):444-50. doi: 10.1016/j.arcmed.2012.08.003.

19. Зайков С.В., Міхей Л.В., Кулик Л.Г., Кириченко Л.М. Особливості клініки, діагностики та лікування аспіринової бронхіальної астми. *Новини медицини та фармації: Аллергологія и пульмонологія.* (380) 2011. URL: <http://www.mif-ua.com/archive/issue-21193/>.

20. Пат. 119475 У Україна, МПК G01N 33/50 (2006.01). Спосіб прогнозування неконтрольованого перебігу бронхіальної астми / А.М. Бондаркова, Л.Н. Приступа, В.В. Кмита, Н.А. Чередніченко (Україна); № u201703564; заявл. 12.04.2017; опубл. 25.09.2017, бюл. № 18. URL: <https://uapatents.com/6-119475-sposib-prognozuvannya-nekontrolovanogo-perebigu-bronkhialno-astmi.html>

РОЗДІЛ 4. ПРАВО

§4.1 ПІДТРИМКА КРАЇН У НАПРЯМКУ ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ ПАНДЕМІЇ COVID-19 У ПРАКТИЦІ СВІТОВОГО БАНКУ (НА ПРИКЛАДІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ СПІВПРАЦІ З УКРАЇНОЮ)

Вступ. В умовах посилення міжнародної інтеграції економічний розвиток кожної країни відбувається за умов налагодження ефективної міжнародної співпраці, у тому числі й в сфері кредитування. Сьогодні, українська економічна діяльність неможлива без використання не тільки вітчизняних ресурсів, а й іноземного капіталу. Це пов'язано не лише з фінансовою, політичною нестабільністю, але й об'єктивними чинниками, основними з яких є триваюча російська агресія та виклики, пов'язані з пандемією, спричиненою коронавірусною хворобою. Як наслідок, дефіцит внутрішніх ресурсів для національної економіки потребує вишукування можливостей зовнішніх надходжень, джерелом яких виступають передусім міжнародні фінансові інституції. Їх програми фінансування традиційно спрямовані на проведення системних державних реформ, структурних перетворень, що слугують економічному зросту країни та оновлення її виробничої інфраструктури, а також передбачає удосконалення процесу бюджетного планування, що наразі вбачається вкрай важливим особливо в частині середньострокового бюджетного планування у зв'язку з необхідністю подолання наслідків поширення COVID-19.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні Україна, як і інші країни світу, зіткнулась із загрозою поширення коронавірусної хвороби (COVID-19). У рамках співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями Україною залучено

фінансові ресурси Міжнародного банку реконструкції та розвитку для реалізації таких проєктів: Проєкт «Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей» (сума позики 214,73 млн дол. США) відповідно до Угоди про позику між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку від 19.03.2015 р. № 8475-UA та Проєкт «Додаткове фінансування Проєкту «Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей» (сума позики 135 млн дол. США) відповідно до Угоди про позику між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку від 15.05.2020 р. № 9110-UA, частина коштів яких спрямована на заходи щодо протидії поширенню пандемії COVID-19[1].

Зокрема, вже починаючи з 2015 р. Міністерство охорони здоров'я України та вісім областей реалізують проєкт «Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей» за рахунок позики Світового банку. Із загальної суми позики (214,7 млн дол. США) 148,9 млн дол. США передбачені на реалізацію 8 обласних субпроєктів: Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Львівська, Полтавська та Рівненська області. У квітні 2020 р. для ефективного використання коштів позики Світового банку проведено реструктуризацію проєкту та направлено понад 10 млн дол. США на боротьбу з пандемією COVID-19.

В рамках Проєкту «Додаткове фінансування Проєкту «Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей» загальною сумою позики 135 млн дол. США, було продовжено співпрацю зі Світовим банком для запобігання наслідкам поширення пандемії, включаючи постійне збільшення кількості виконаних тестів на COVID-19, у тому числі безпосередньо в лікарнях. Також реалізується напрямок доукомплектації та оновлення обладнання у лабораторних центрах та закладах охорони здоров'я [2]. Міністерство охорони здоров'я України

зацікавлений у продовженні співпраці зі Світовим банком щодо запобігання наслідків поширення пандемії коронавірусу, що включає окрім невинного збільшення виконаних тестів на COVID-19 також підтримку у розбудові та укомплектації систем екстреної медичної допомоги на загальнонаціональному рівні. Вже зовсім скоро планується започаткування масштабного проєкту щодо навчання персоналу відділень екстреної медичної допомоги. Це означатиме нову якість медицини екстреної медичної допомоги [3].

В напрямку міжнародної підтримки, спрямованої на боротьбу з наслідками поширення COVID-19, за допомогою МБРР 14 грудня 2020 р. було підписано також окрему Угоду про додаткове фінансування, спрямоване на подолання наслідків пандемії COVID-19 між Україною та МБРР для Проєкту «Модернізація системи соціальної підтримки населення України» відповідно до Угоди про позику між Україною та МБРР від 09.07.2014 р. № 8404-UA. Її головна мета – це соціальна допомога і соціальні послуги для малозабезпечених сімей, а також допомога постраждалим від негативного економічного впливу пандемії COVID-19. Це вже друге додаткове фінансування Проєкту «Модернізація системи соціальної підтримки населення України», який реалізується в Україні, загальна сума кредиту за яким складе 750 млн дол. США. В цілому цей Проєкт спрямований на покращення результатів діяльності системи соціальної допомоги та соціальних послуг в Україні для малозабезпечених сімей[4].

Світовий банк заявив, що його програми реагування на надзвичайні ситуації, пов'язані з COVID-19, вже охоплюють 111 країн. «Ми розширюємо та розширюємо наш швидкий підхід до вирішення надзвичайної ситуації, пов'язаної з COVID-19, таким чином, щоб країни, що розвиваються, мали справедливий і рівний доступ до вакцин», - заявив президент банку Девід

Мальпасс. За його словами, допомога включатиме надання грантів або кредитів країнам на купівлю вакцини, яка пройшла жорстку міжнародну перевірку і отримала затвердження в США, Японії або ЄС [5].

Окрім групи Світового банку міжнародними партнерами фінансової допомоги Україні в умовах пандемії COVID-19 виступили Євросоюз (600 млн євро) Європейський інвестиційний банк (640 млн євро) [6].

Отже, визнаючи переважне значення Світового банку, у склад якого входить МБРР та МАР, серед міжнародних фінансових інститутів у сфері міжнародного кредитування нашої країни, спрямованого на попередження уникнення майбутніх витрат, пов'язаних з необхідністю подолання наслідків поширення коронавірусної хвороби, що можуть негативно вплинути на темпи розвитку економіки та рівень добробуту населення країни, пропонуємо розглянути основні правові засади співробітництва з цією міжнародною організацією.

Система управління МБРР схожа до системи управління МВФ та складається із Ради керуючих, Виконавчих директорів, Президента та інших посадових осіб та персоналу, що необхідні для здійснення визначених Банком функцій. На посаду Президента Світового банку 9 квітня 2019 р. обрано Девіда Р. Малпасса. За сформованою традицією, головою Світового банку завжди був громадянин США, а Міжнародний валютний фонд завжди очолював виходець з однієї з європейських країн.

Усі повноваження Банку передаються Раді керуючих, в якій представлено по одному Керуючому та одному заступнику, які призначається кожною країною-членом згідно з їх власної процедури. Кожен Керуючий і його заступник знаходяться на своїх посадах протягом п'яти років за умови згоди країни-члена на їх призначення, і можуть бути призначені на повторний

термін. Заступники беруть участь у голосуванні лише за відсутності основного Керуючого.

Основними функціями Керуючого від країни – члена Ради керуючих Світового банку є: 1) прийняття участі у щорічних засіданнях Ради керуючих, що проходять під час Щорічних зборів Світового банку, а також інших засіданнях, що скликаються на розсуд Ради або за рішенням Виконавчих директорів (Весняні збори та збори групи країн); 2) голосування за Резолюціями Ради керуючих Світового банку, із проведенням засідання або без його проведення.

Україна набула членства в МБРР у 1992 р. згідно із Законом України «Про вступ до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» від 03.06.1992 р. № 2402-ХІІ.

На підставі діючого Указу Президента України «Про забезпечення представництва України в радах керуючих Міжнародного валютного фонду та Світового банку» від 19.12.2005 р. № 1809/2005 встановлено: 1) керуючим від України – членом Ради керуючих Міжнародного валютного фонду є Голова Національного банку України (з 16 липня 2020р. – Шевченко Кирило Євгенович); 2) заступником керуючого від України – членом Ради керуючих Міжнародного валютного фонду є Міністр фінансів України (з 30 березня 2020 р. – Марченко Сергій Михайлович); 3) керуючим від України - членом Ради керуючих Світового банку є Міністр фінансів України; 4) заступником керуючого від України - членом Ради керуючих Світового банку є Міністр розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (з 17 березня 2020 р. – Петрашко Ігор Ростиславович) [7].

Співробітництво України з МБРР здійснюється у вигляді:

- отримання інвестиційних та системних позик, що обслуговуються державою або під державні гарантії (відповідальне Міністерство фінансів України);

- отримання технічної допомоги у вигляді грантів на підготовку проектів та дорадчо-консультативної допомоги (відповідальне Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України) [8].

Крім того, Радою Директорів Світового банку 20.06.2017 р. схвалена Концепція партнерства Світового банку з Україною на 2017-2021 рр. Відповідно до цієї Концепції напрямками стратегічного партнерства між Україною та Світовим банком у 2017 – 2021 роках є: управління державними фінансами та реформа державного управління; антикорупційна діяльність; управління найбільшими фіскальними ризиками та покращення управління державними інвестиціями; зміцнення фінансового сектора; покращення інфраструктури; створення рівноправного партнерства у приватному секторі; земельна реформа; реформа охорони здоров'я; приватизація; ефективне, результативне та комплексне надання послуг; соціальна допомога; цільова допомога постраждалим від конфлікту громадам [9].

Фінансова підтримка Світового банку протягом всього періоду дії Концепції буде залежати від: прогресу України в реалізації реформ; покращення результатів впровадження портфеля проектів МБРР в Україні; та загального кредитного потенціалу Світового банку і нормативу кредитування для України [7].

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України оприлюднило перелік діючих проектів технічної допомоги Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР), що на стадіях підготовки та реалізації в Україні та пройшли державну реєстрацію (перереєстрацію) в міністерстві, згідно з яким МБРР, окрім підтримки медичної

галузі та підвищення ефективності соціальної допомоги, здійснює спільні проєкти, спрямовані на покращення стану автомобільних доріг України, модернізацію енергетичної галузі, впровадження земельної реформи, подолання наслідків конфлікту на Донбасі, зміцнення науково обґрунтованої розробки державної політики на основі освітньої статистики та аналітики, зміцнення управління державними ресурсами, покращення послуг з водопостачання, водовідведення та утилізації твердих побутових відходів тощо [10]. Окрема увага приділяється спільній зі Світовим банком роботі для зміцнення фінансової системи України. Зокрема, спільні проєкти з реформування державного банківського сектору, небанківського фінансового сектору («спліт»), реформування національної платіжної системи, удосконалення системи врегулювання неплатоспроможних банків, впровадження наглядових технологій (SupTech), а також над зниженням частки непрацюючих кредитів у банках. В рамках проєктів здійснюється технічна та консультативна підтримка. Отримана технічна допомога значною мірою сприяє імплементації нових практик та міжнародних стандартів, розвитку та надійності банківської системи [11].

Окремо слід зазначити, що підтримку країнам у напрямку запобігання поширенню пандемії у практиці Світового банку започаткував передостанній 12-й президент Світового Банку: Джим Юн Кім. Так, незабаром після свого призначення в липні 2012 р., організація поставила дві цілі для керівництва у своїй роботі: подолання крайньої бідності до 2030 р. та посилення загального процвітання, зосередившись на країнах, що розвиваються. У вересні 2016 р. Правління Світового банку одностайно перепризначило Кіма на другий п'ятирічний термін повноважень Президента. Під час свого першого терміну Група Світового банку підтримала пріоритети розвитку країн на

рівнях, яких ніколи не бачили поза фінансовою кризою, а саме, разом з партнерами фонди Групи Світового банку набули двох послідовних рекордних поповнення для найбідніших. Водночас, інститут також запусив декілька інноваційних фінансових інструментів, включаючи засоби для задоволення потреб в галузі інфраструктури, запобігання пандеміям та допомогу мільйонам людей, які були примусово витіснені з їхніх будинків під впливом кліматичних потрясінь, конфліктів та насильства. Кар'єра Кіма оберталася навколо здоров'я, освіти та поліпшення життя бідних. До вступу в групу Світового банку Кім, лікар і антрополог, служив президентом Дартмутського коледжу та займав посаду професора в Гарвардській медичній школі та Гарвардській школі громадського здоров'я. З 2003 по 2005 рік, як директор департаменту Всесвітньої організації охорони здоров'я з питань ВІЛ / СНІД, він очолив ініціативу «3 на 5» – першу в світі глобальну ціль, спрямовану на лікування СНІДу, що значною мірою сприяло розширенню доступу до антиретровірусних препаратів у країнах, що розвиваються. У 1987 р. Кім заснував партнерську організацію Partners In Health, неприбуткову медичну організацію, яка зараз працює в бідних громадах на чотирьох континентах. Кім отримав стипендію «Геніус» Макартура, був визнаний одним із 25 найкращих лідерів Америки у звіті «Всесвітні новини та світ», і був названий одним з 100 найвпливовіших людей світу в журналі TIME [9].

Наприкінці нашого наукового доробку хочемо зупинитися на проблемі наукового характеру, яку можна сформулювати як співвідношення повноважень міжнародних фінансових організацій, які фінансують проекти, в тому числі гуманітарного, соціального спрямування, з національним суверенітетом держави-реципієнта. Іншими словами, чи не порушуються суверенні права держав під час отримання

міжнародного кредитування.

Так, значну роль у концентрації фінансово-кредитних ресурсів і регулюванні сучасного світового господарства відіграють, зокрема, такі міжнародні фінансові організації, як МВФ, МБРР, МФК, МАР, які володіють різними за обсягом правами і, відповідно, мають різні обов'язки та функції. Функціонування міжнародних організацій взагалі, і фінансових зокрема, породжує нові явища у сфері права. Як зазначив колишній директор-розпорядник МВФ М. Камдессю, у кінці ХХ ст. виникла потреба розв'язати таке завдання - віднайти прийнятний спосіб поєднання світової економіки, яка стає більш інтегрованою (глобальною), і національного економічного суверенітету. В науковій літературі ця проблема зазвичай позначається як співвідношення державного суверенітету і елементів наднаціональності, які належать до компетенції міжурядових організацій [12, 59].

Фахівці вважають, що членство в міжнародній організації радше є формою реалізації суверенних прав держави, аніж їх втратою. Адже держава добровільно делегує свої права органу міжнародної організації, не втрачаючи при цьому своєї компетенції за делегованими питаннями. Міра делегування і становить сутність інституту наднаціональності. Необхідність створення міжнародних організацій, які б володіли елементами наднаціональності, спричинена взаємозалежністю держав і потребою у досягненні загальнообов'язкової поведінки в низці питань. На сьогодні цілком очевидно, що економічний прогрес не може бути забезпечений винятково в межах національних кордонів [13]. Наприклад, найбільш чітко ознаки наднаціональності проявляються при здійсненні програм структурних перетворень, які розробляються МВФ спільно із МБРР. Проте й ці програми відповідають принципам державного суверенітету й суверенної рівності держав, оскільки

більшість рішень МБРР і МВФ мають рекомендаційний характер. Банк і Фонд дають рекомендації державі-члену щодо заходів із розвитку фінансової системи на підставі розгорнутої інформації про фінансово-економічний стан країни, яку надають держави-члени. Рекомендації звичайно містять заходи з регулювання економіки на макро- та мікрорівні. Рішення, які мають обов'язкову силу, приймаються радами керуючих Банка та Фонду, які складаються з представників всіх країн-членів цих організацій. На підставі такого рішення директори - виконавчі органи приймають інструкції та постанови.

Висновки. Таким чином, діяльність міжнародних фінансових організацій підтверджує загальну тенденцію розширення контрольних функцій міжнародних економічних організацій. Аналіз практики міжнародних фінансових організацій універсального характеру вказує на те, що елементи наднаціональності у цих організаціях отримали новий розвиток і проявляються в адаптованій до сучасних умов міжнародних відносин формі [13]. І одним із проявів такої форми став інструмент фінансування програм реагування на надзвичайні ситуації, до яких зокрема, належить і пандемія, пов'язана з поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARSCoV-2.

Список використаних джерел:

1. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» щодо державних запозичень
URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/244451>

2. МОЗ та Світовий банк обговорили державно-приватне партнерство у медицині: аналітичні матеріали Мультимедійної платформи іномовлення України Укрінформ
URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3083304-moz-ta-svitovij->

bank-obgovorili-derzavnoprivatne-partnerstvo-u-medicini.html

3. Світовий банк високо оцінив роботу МОЗ України в умовах пандемії коронавірусу: аналітичні матеріали Мультимедійної платформи іномовлення України Укрінформ URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3084496-svitovij-bank-visoko-ociniv-robotu-moz-ukraini-v-umovah-pandemii-koronavirusu.html>

4. Сергій Марченко: «Світовий банк вчергове довів підтримку України, спрямовану на подолання наслідків пандемії COVID-19»: : аналітичні матеріали IFIs projects, порталу реєстру проєктів МФО URL: <https://proifi.gov.ua/news>

5. Світовий банк виділив \$12 мільярдів на вакцину проти COVID-19: аналітичні матеріали Мультимедійної платформи іномовлення України Укрінформ URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3117263-svitovij-bank-vidiliv-12-milardiv-na-vakcinu-proti-covid-19.html>

6. Зеленський сказав, яку допомогу від міжнародних партнерів отримає наша країна: аналітичні матеріали Мультимедійної платформи іномовлення України Укрінформ URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3157666-zelenskij-nazvav-aku-dopomogu-vid-miznarodnih-partneriv-otrimae-nasa-kraina.html>

7. Про забезпечення представництва України в радах керуючих Міжнародного валютного фонду та Світового банку: Указ Президента України від 19.12.2005 р. № 1809/2005 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1809/2005#Text>

8. Про вступ до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій: Закон України від 03.06.1992 р. № 2402-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-12#Text>

9. Аналітичні матеріали офіційного сайту Світового банку URL: <http://president.worldbankgroup.org/>

10. Україна реалізує дев'ять проєктів зі Світовим банком на \$2,6 мільярда: аналітичні матеріали Мультимедійної платформи іномовлення України Укрінформ URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric->

economy/2826728-devat-proektiv-na-26-milarda-ukraina-provela-reviziju-proektiv-svitovogo-banku.html

11. Голова НБУ зустрівся з керівництвом Світового банку - про що говорили: аналітичні матеріали Мультимедійної платформи іномовлення України Укрінформ URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3133900-golova-nbu-zustrivsa-z-kerivnictvom-svitovogo-banku-pro-so-govorili.html>

12. Головка-Гавришева О. І. Компетенція міжнародних міжурядових організацій і суверенітет держави у сучасному міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 115 (частина II). 2013. С.57-65.

13. Конспект лекцій з дисципліни «Фінансові інституції» для студентів спеціальності 6.03050801 «Фінанси і кредит» / Укладач: Ганзюк С. М. Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2014р. 50 с.

§4.2 КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ МЕДИЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ НИМИ СВОЇХ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Вступ. Питання щодо наукового-практичного значення криміналістичної класифікації, її принципів та критеріїв на сьогоднішній день є дискусійними, оскільки таке засновувалося на системі кримінальних правопорушень, відповідно здійснювалося на основі кримінального законодавства, що в недостатній мірі відповідало потребам практики їх розслідування. Різноманітність кримінальних правопорушень, вчинених медичними працівниками під час виконання ними своїх професійних обов'язків, обумовлює більш ширшу їх класифікацію.

Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень нерідко була об'єктом уваги науковців, що проводили дослідження проблем криміналістичної методики окремих видів кримінальних правопорушень, таких як: Р. С. Белкін, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, Г. Г. Зуйков, О. Н. Колесниченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, В. Г. Лукашевич, В. О. Образцов, М. В. Салтєвський, А. М. Селіванов, В. Ю. Шепітько, Б.В. Щур, Н. П. Яблоков та інші. Проте проведеними аналізом їх робіт встановлено відсутність єдиного підходу до розробки криміналістичних класифікаційних систем кримінальних правопорушень, а питання криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, вчинених медичними працівниками в ході їх професійної діяльності, ученими не досліджувалися.

Тому, метою статті є здійснення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, вчинених медичними працівниками та визначення критеріїв для такої

систематизації.

Виклад основного матеріалу. На думку Р.С. Белкіна, класифікація злочинів ґрунтується на кримінально-правовій класифікації за родами і видами злочинів з урахуванням елементів складів злочинів [1, с. 93-94].

Б.В. Щур ширше розвинув цю думку і встановив, що система класифікації кримінальних правопорушень складається з двох підсистем: а) кримінально-правової класифікації, побудованої за родами, видами, складами та способами вчинення злочинів, а також за об'єктивними та суб'єктивними ознаками, які містяться в кримінально-правових нормах; б) криміналістичної класифікації злочинів, в основі якої лежить кримінально-правова класифікація [2, с. 140-144].

Перш ніж детально розглядати криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень, вчинених медичними працівниками під час виконання професійних обов'язків, слід сформулювати систему цих злочинів, передбачених відповідними нормами КК України. Однак, деякі криміналісти, вважають що поділ кримінальних правопорушень за розділами Особливої частини КК України не в усіх випадках забезпечує потреби криміналістичної науки, адже не враховуються закономірності, важливі з криміналістичних позицій, так як деякі криміналістично-подібні види кримінальних правопорушень можуть бути розміщені у різних розділах КК. Певні види злочинів можуть бути поєднані між собою, взаємопов'язані, а їх розкриття та розслідування потребують комплексного підходу [3, с. 10]. Цю думку підтримує і В.О. Малярова, котра зазначає, що розподіл злочинів по розділах Особливої частини КК залежно від об'єктів злочинних посягань, обґрунтований з кримінально-правової точки зору, далеко не завжди належним чином забезпечує гносеологічні потреби криміналістичної теорії та слідчої

практики [4, с. 53].

Значення криміналістичної класифікації підкреслена В. В. Тіщенком, який зазначає, що криміналістична класифікація кримінальних правопорушень дозволяє провести багатосторонній аналіз виділених категорій злочинів, синтезувати їх криміналістично значимі властивості і дати відповідні криміналістичні характеристики таким категоріям злочинів. Вона надає можливість розробляти різного рівня методики розслідування: міжвидові, видові, групові та позавидові, що дозволить успішно їх застосовувати у відповідних слідчих ситуаціях [5, с. 44].

Прагматична роль криміналістичної класифікації злочинів полягає у тому, що вона створює відповідне підґрунтя для вироблення цілеспрямованих наукових рекомендацій та розроблення окремих криміналістичних методик [6, с. 142]. В. О. Образцов зазначає, що криміналістична класифікація злочинів - необхідна умова ефективного пізнання даного об'єкта, важливий засіб проникнення в його глибини, базисні шари і забезпечення продуктивного руху думки дослідників від вихідного цілого до утворюючих його частин і від них знову до цілого для виявлення закономірностей, знання яких необхідне для його наукового пояснення та опису [2, с. 5].

Ми підтримуємо такий підхід, що містить поєднання кримінально-правових та криміналістичних ознак, і пропонуємо його взяти за основу.

Є. П. Іщенко і М. М. Яковлев злочини, у сфері медичної діяльності поділяють: за сферами (напрямами) медичної діяльності (злочини, що вчиняються у сферах санітарної й лікувальної медицини, практичної та науково-дослідницької медицини, спортивної медицини, косметологічної медицини та ін.); за ознаками суб'єкта (злочини, що вчиняються лікарями та медсестрами, керівниками підрозділів і рядовими працівниками,

одноособово та групою осіб;. За способом вчинення; за характером і ступенем тяжкості шкоди, завданої потерпілій особі; мотивом, формою вини [7, с. 224-225]. Пропонуються й менш розгорнуті класифікації злочинів, що вчиняються медичними працівниками. Так, Е. П. Григоніс і О. В. Леонтьєв поділяють досліджувану категорію злочинів за сферою надання медичної допомоги на дві великі групи. Перша група – це злочини, що завдають шкоди особам, яким безпосередньо надається чи не надається або надається неналежним чином медична допомога. У цю групу автори відносять відповідні злочини проти особи. Друга група – це злочини, що завдають шкоди суспільству, державі, фізичним і юридичним особам, яким медична допомога безпосередньо не надається [8, с. 42-43]. С. Г. Стеценко, пропонує класифікувати злочини, що вчиняються медичними працівниками, за їх суб'єктом. Цей критерій для поділу науковець розглянув і обрав з урахуванням двох особливостей: перша – сприйняття медика як загального суб'єкта злочину, друга – як спеціального суб'єкта злочину, пов'язаного з фактом здобуття медичної освіти. Керуючись цими особливостями, всі злочини, за які медичні працівники можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності, автор запропонував поділяти на три групи: 1) професійні медичні злочини; 2) службові медичні злочини; 3) злочини, за які медичні працівники притягуються до кримінальної відповідальності на загальних підставах, тобто без урахування відношення до професійної медичної діяльності [9, с. 262-264]. Під час класифікації злочинів, що вчиняються медичними працівниками, М.В. Капустіна використовує такі характеристики: 1) за сферою реалізації злочинних дій; 2) за ознаками суб'єкта злочину; 3) за ознаками об'єкта злочину [10, с. 98-99].

Відповідно, до запропонованої класифікації, спробуємо

надати авторське бачення класифікації кримінальних правопорушень, що вчиняються медичними працівниками під час здійснення професійної діяльності. Так, за чинним КК України кримінальні правопорушення, що вчиняються медичними працівниками, зосереджено у шести різних розділах Особливої частини КК України, звідси в залежності від родового об'єкта, можна виділити:

1) Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи :

- неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131);

- розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132);

- незаконне проведення абортів (ст. 134);

- неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137);

- незаконна лікувальна діяльність (ст. 138);

- ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139);

- неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140);

- порушення прав пацієнта (ст. 141);

- незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142);

- порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143);

- насильницьке донорство (ст. 144);

- незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145);

2) Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи:

- підміна дитини (ст. 148);

- незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги (ст. 151);

- розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168).

3) Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина:

- порушення права на безоплатну медичну допомогу (ст. 184).

4) Кримінальні правопорушення проти довілля :

- приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238).

5) Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення:

- незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319);

- порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320);

- порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів (ст. 321²);

- порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням (ст. 325);

- порушення правил поведження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами (ст. 326);

6) Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг:

- зловживання владою або службовим становищем (ст. 364);

- перевищення влади або службових повноважень (ст. 365);

- службове підроблення (ст. 366);
- службова недбалість (ст. 367);
- прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою(ст. 368);

Вважаємо за доцільне провести огляд статистики вчинення кримінальних правопорушень медичними працівниками. За ст. 131 КК України, зареєстровано у 2016 – 1, складено обвинувальних актів - 0; у 2017 – 4 (0); 2018 - 0; 2019 – 2 (0); ст. 132 КК України: 2016 - 0; 2017 – 1 (0); 2018 – 1 (1); 2019 – 3 (0); ст. 134 КК України: 2016 – 1 (0); 2017 – 3(1); 2018 – 2 (0); 2019 – 3(0); ст. 137 КК України: 2016 – 70 (8); 2017 – 67 (4); 2018 – 61 (4); 2019 – 58 (4); ст. 138 КК України: 2016 – 3 (0); 2017 – 8(0) ; 2018 – 3 (0); 2019 – 8 (0); ст. 139 КК України: 2016 – 27 (0); 2017 – 39 (0); 2018 – 27 (0); 2019 – 55 (1); ст. 140 КК України: 2016 – 642 (1) ; 2017 – 725 (2); 2018 – 655 (3); 2019 – 669 (1); ст. 141 КК України: 2016 - 0; 2017 - 0; 2018 - 0; 2019 – 1 (0); ст. 142 КК України: 2016 – 1 (0); 2017 - 0; 2018 - 0; 2019 - 0; ст. 143 КК України: 2016 - 0; 2017 - 0 ; 2018 – 2(0) ; 2019 – 2 (0); ст. 144 КК України: 2016 - 0; 2017 – 2 (0); 2018 – 0; 2019 – 1 (0); ст. 145 КК України: 2016 – 9 (0); 2017 – 4(0); 2018 – 3(0); 2019 – 10 (0); ст. 148 КК України: 2016 – 1 (0); 2017 - 0; 2018 – 1(0) ; 2019 - 0; ст. 151 КК України: 2016 – 15 (0); 2017 – 7 (0); 2018 – 16 (0); 2019 – 13 (0); ст. 168 КК України: 2016 – 4 (0); 2017 - 3 (0); 2018 – 3 (0); 2019 – 5 (1); ст. 184 КК України 2016 – 21 (1); 2017 – 7 (0); 2018 – 9 (0); 2019 – 13 (0); ст. 319 КК України: 2016 – 2 (0); 2017 – 6 (6); 2018 – 10 (8); 2019 – 109 (101) ; ст. 320 КК України: 2016 – 128 (6); 2017 – 98(41); 2018 – 95 (32); 2019 – 163 (34); ст. 321² КК України 2016 – 2 (1); 2017 – 3(1) ; 2018 – 5 (0); 2019 – 6 (0); ст. 325 КК України: 2016 – 41 (0); 2017 – 33 (2); 2018 – 50 (1); 2019 – 70 (7); ст. 326 КК України: 2016 – 2 (0); 2017 – 2 (0); 2018 – 5 (0); 2019 – 2 (0) [11].

Дані статистики переконливо свідчать про те, що

досудове розслідування у зареєстрованих кримінальних провадженнях за фактом вчинення кримінальних правопорушень медичними працівниками в ході здійснення ними професійних обов'язків, лише зрідка закінчуються складанням обвинувального акта, а це свідчить про необхідність розроблення їх комплексної методики розслідування, а разом і криміналістичної класифікації.

Не обмежуючись кримінально правовою класифікацією, розширимо її за допомогою криміналістичних ознак, що будуть основою для класифікації.

Так, в залежності від структури способу вчинення:

- з підготовкою / за відсутності готування;
- з приховуванням / без приховування.

Залежно від способів і технологій суспільно небезпечних діянь в медичній сфері:

- учинені шляхом обману або зловживання довірою;
- учинені із застосуванням насильства;
- учинені із застосуванням підроблення документів;

В залежності від мотиву:

- учинені в результаті недбалості
- внаслідок помилки;
- вчинені з прямим / не прямим умислом;
- вчинені з корисливих мотивів тощо.

В залежності від особливостей особи злочинця:

- учинені однією особою, за попередньою змовою групою осіб, злочинною групою чи злочинною організацією;

- учинені особою вперше чи вчинені особою, яка раніше притягувалася до кримінальних правопорушень, пов'язаних із професійною чи службовою діяльністю;

- учинені особами жіночої або чоловічої статі;

- учинені особою, що має / немає вищої освіти з медицини / дозвіл на зайняття лікувальною діяльністю чи без такого;

- вчинені лікарем, іншим медичним працівником.

За напрямками надання медичних послуг:

- лікувальна,
- санітарна;
- науково-дослідна;
- косметологічна та інша.

В залежності від наслідків:

- шкода довкіллю;
- смерть особи чи декількох осіб;
- тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості;
- розголошенням таємниці, що має статус персональної.

В залежності від місця злочину:

- в приміщенні лікувального закладу / кареті швидкої медичної допомоги / іншому місці не пристосованому для надання медичних послуг;

- на відкритій місцевості тощо.

В залежності від часу вчинення:

- вчасно / невчасно надане лікування

В залежності від кваліфікованості наданих медичних послуг:

- кваліфіковано
- не кваліфіковано

В залежності від тривалості вчинення кримінального правопорушення:

- одноразово;
- багаторазово.

Висновки. Таким чином слід підкреслити важливість розроблення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, що вчиняються медичними працівниками, що надасть змогу більш чіткого розроблення дієвих методичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо розкриття та

розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. М. : Изд-во БЕК, 1997. 340 с.
2. Щур Б.В. Криміналістична класифікація злочинів та її роль в диференціації криміналістичних методик. *Європейські перспективи*. №1 ч. 2. 2011. С. 140-144.
3. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / кол. авт. В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 2006. 624 с.
4. Малярова В. О. Криміналістична класифікація злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Європейські перспективи*. 2013. № 12. С. 53-57.
5. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.
6. Образцов В. А. Криминалистическая классификация преступлений. Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. 176 с.
7. Ищенко Е. П. Расследование преступлений, связанных с профессиональной деятельностью / Е. П. Ищенко, М. М. Яковлев. М. : Юрлитинформ, 2009. С. 224–225
8. Григонис Э. П. Ответственность за преступления, совершаемые медицинскими работниками : учеб. Пособие/ СПб. : Спец. лит., 2008. С. 42–43.
9. Стеценко С. Г. Медичне право України : підручник. К. : Всеукр. Асоц. видавців «Правова єдність», 2008. С. 262–264.
10. Капустіна М. В. Криміналістична класифікація злочинів, що вчиняються медичними працівниками. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 93-100.
11. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2016–2019 роки. URL: <http://www.gp.gov.ua>.

§4.3 КОНСТИТУЦІЇ ДЕЯКИХ КРАЇН СВІТУ І ЄВРОПИ ПРО ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ВНЕСЕННЯ ПОПРАВОК ДО ОСНОВНИХ ЗАКОНІВ ДЕРЖАВ

Вступ. Суспільне і державне життя більшості країн світу, їх динамічний розвиток неминує породжує необхідність внесення змін до конституцій. Це здійснюється з тим, щоб основні закони відповідали новій суспільно-політичній ситуації кожної країни в конкретно - історичному періоді, їх прогресивному розвитку, потребам часу. Модернізація конституцій країн світу, в тому числі країн Європи, внесення до них поправок часте явище. В основному вони відбуваються під впливом змін в головних сферах суспільного розвитку і мають відповідати положенням, зафіксованим в самих Основних законах держав. Такий досвід вартий уваги органів державної влади України, її вчених, оскільки Україна чітко визначилася з європейським вектором свого розвитку. І політична асоціація та економічна інтеграція України з Євросоюзом залежатиме від прогресу в імплементації Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом та їхніми державами-членами, в наближенні України з Євросоюзом як у політичній й економічній, так і у правовій сферах. Україна зобов'язана забезпечити поступову адаптацію свого законодавства до *acquis communautaire* ЄС відповідно до визначених напрямів.

Тому вивчення конституційних засад про внесення змін до конституцій країн світу і Європи, в тому числі Європейського Союзу, котрі визначають сучасний суспільний розвиток у світі, досвіду їх втілення на практиці сприятиме Україні швидше адаптувати своє законодавство до законодавства Європейського Союзу і з даного питання. Ця проблема досліджується лише частково в загальному плані. Їй певну увагу приділили провідні вчені Національної академії правових наук України, Інституту

держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Інституту законодавства Верховної Ради України, судді Конституційного Суду України, окремі вчені юридичних закладів вищої освіти [1]. Проте проблема конституційних засад про внесення змін до конституцій країн світу в Україні ще не стала предметом спеціального вивчення. Про неї не згадується і в більшості підручників з конституційного(державного) права зарубіжних країн, виданих в Україні. Тому автор зосередив головну увагу на аналізі положень конституцій деяких цивілізованих країн світу, в тому числі Європейського Союзу, повноправним членом котрого прагне стати Україна, на визначенні основних стандартів щодо внесення поправок до конституцій країн світу та відповідності їм положень Конституції України

Виклад основного матеріалу. Нині у світі нараховується більше ста чинних конституцій, серед котрих чимало таких, що прийняті ще понад сто років тому. Проте більшість із них були схвалені в післявоєнні роки, а частина після розпаду Союзу Радянських Соціалістичних Республік і до багатьох із них вносилися поправки. Так, за даними Експертного інституту соціальних досліджень (ЕІСІ)(Москва, 2020 р.) лише в XXI столітті в 57 країнах світу були прийняті нові конституції, 785 разів державні органи країн світу розглядали питання про поправки до Основного закону держави, причому окремі з них – двічі (в Конго, Сербії, Чорногорії тощо), тричі (в Киргизстані). Конституційні реформи відбувалися у 95 країнах світу: у 86 країнах вони були успішними, а в 9 країнах натрапили на політичні проблеми і протидію частини політичних еліт [2]. Кожній конституції окрім деяких загальних рис властиві свої індивідуальні специфічні риси, зумовлені соціальними, політичними, національними, історичними, релігійними та іншими особливостями відповідних країн. Сучасні конституції за різними критеріями класифікуються на види. Так, серед

інших за порядком змін, внесення поправок і доповнень до конституцій вони поділяються на **жорсткі і гнучкі**. Зміни і доповнення до гнучких конституцій вносяться як і до звичайних законів без особливих процедур (конституції Великобританії, Нової Зеландії та ін.) Жорсткими конституціями прийнято вважати такі, що змінюються і доповнюються в особливому порядку, з дотриманням ускладненої процедури порівняно зі звичайною законодавчою процедурою. Серед вчених відсутній єдиний підхід щодо поділу жорстких конституцій на види. При цьому у різних країнах конституційні вимоги щодо внесення змін, поправок чи доповнень до жорстких конституцій різняться. Внесення змін до таких конституцій в кінцевому результаті можливі лише на підставі результатів: голосування кваліфікованої більшості складу парламенту, повторного голосування парламенту того ж скликання через певний термін, декількох послідовних обговорень з перервою, повторного прийняття поправок парламентом наступного скликання, схвалення поправок суб'єктами федерації, внесення змін спеціально скликаним органом, затвердження поправок на референдумі тощо. Такі високі вимоги щодо внесення змін до конституцій виступають стримуючим елементом, перешкодою внесення не якісних, не завжди обґрунтованих поправок. Відповідно до конституції Данії, наприклад, передбачається, що для внесення поправок до неї спочатку має проголосувати більшість в Фолькетингу (парламенті) і якщо цього бажає уряд, проводяться нові вибори парламенту, котрий у новому складі своєю більшістю приймає законопроект про поправки і передає його протягом шести місяців на референдум для затвердження або відхилення. І якщо більшість, котра бере участь в голосуванні і становить не менше 40 % від загального числа виборців, голосує на підтримку законопроекту, прийнятого парламентом, і законопроект отримує схвалення Короля,

поправки стають невід'ємною частиною конституції (ст. 88)[3].Ось такою складною є процедура внесення поправок до конституції Данії, котра з 1849 р.(вперше набула чинності) змінювалася лише тричі. Жорсткі вимоги стосовно внесення поправок передбачені Конституцією США. Поправку до Основного закону спочатку повинні затвердити дві третини обох палат Конгресу, а потім ратифікувати три чверті штатів [4].Тому із запропонованих з 1789 по 2019 рік 11 770 поправок було прийнято лише 27 [5].

Конституції багатьох країн **мають змінюватися виключно за рішенням парламенту, котре схвалюється на підставі голосування кваліфікованої більшістю** у 2/3, іноді 3/5, 3/4 або 4/5 голосів від конституційного складу парламенту. Такі вимоги передбачені конституціями Грузії, Китаю, Кіпру, Ліхтенштейну, Македонії, Мальти, Монако, Португалії, Словаччини, Угорщини, України, Хорватії, Чорногорії, Чехії та ін.[6].

Проте в окремих країнах перше рішення парламенту не є остаточним, оскільки за конституцією **потрібний другий вотум парламенту через певний термін після першого** (Болгарія, Італія, Україна та ін.). Зокрема, в Італії закони про перегляд конституції приймаються кожною з палат після винесення двох послідовних рішень з проміжком між ними не менше трьох місяців і схвалюються абсолютною більшістю членів кожної палати при другому голосуванні(ст.138 конституції)[7]. Згідно Основного закону Болгарії її Народні збори приймають закон про зміну або доповнення конституції більшістю щонайменше три чверті голосів від загальної кількості народних представників трьома голосуваннями в різні дні(п.1ст.155 конституції) [8]. В окремих конституціях передбачається **дотримання складного подвійного вотуму:** повторного прийняття поправок лише парламентом наступного скликання

(конституції Бельгії, Греції, Фінляндії та ін.). Зокрема, в конституції Греції закріплена норма, що після прийняття парламентом рішення про перегляд конституції парламент наступного скликання на своєму першому засіданні приймає за змістом рішення щодо положень, котрі переглядаються, абсолютною більшістю голосів від загальної кількості його депутатів(п.3ст.110 конституції)[9]. Конституція Королівства Данія також передбачає, що законопроект, метою котрого є прийняття нового конституційного положення, приймається Фолькетингом (парламентом) нового складу (ст.88). Конституції деяких країн фіксують положення, згідно котрих рішення парламентів про внесення поправок виносяться для **затвердження на референдум** (конституції Данії, Єгипту, Словенії, України, Швейцарії та ін.). Зокрема, союзна конституція Швейцарської Конфедерації (1999 р.) закріпила, що повністю або частково переглянута Союзна конституція вступає в силу, коли вона прийнята народом і кантонами (ст.195 союзної конституції) [10]. У конституції Словенії зазначається, що зміни Конституції затверджуються на референдумі: Державні збори на вимогу не менш ніж 30 депутатів зобов'язані винести питання про пропоновані зміни конституції на референдум, котрі вважаються ним прийнятими, якщо за зміни проголосувало більшість виборців, котрі взяли участь в референдумі, за умови, що в голосуванні взяла участь більшість від усіх виборців (ст.170)[11].

Особливостями відзначаються конституційні положення про внесення змін до Основних законів федеративних держав. Тут вони остаточно схвалюються **суб'єктами федерацій**, зокрема в Росії, США та інших країнах. В США, наприклад, після затвердження поправок до конституції Конгресом вони «набувають законної сили у всіх відносинах як частина справжньою Конституції після їх ратифікації легіслатурами

трьох чвертей штатів або конвентами трьох чвертей штатів в залежності від того, який порядок ратифікації може запропонувати Конгрес» (ст. V конституції). Окремими конституціями передбачено внесення змін до них **спеціально скликаним органом**. Так, згідно частин 4, 5 статті 158 конституції Болгарії таку місію здійснюють Великі Народні збори. Лише вони можуть розглядати положення конституції про безпосередній вплив конституційних приписів на приписи інших актів та про відповідність положень ратифікованих міжнародних договорів внутрішньому праву країни (ч.2,4 ст.5), про заборону скасування основних прав громадян або їх обмеження лише під час оголошення війни, військового чи іншого надзвичайного стану (ч.1,3 ст.57 конституції); про зміну і доповнення глави дев'ятої Конституції, котра закріпила положення про зміни і доповнення до конституції та прийняття нової конституції (ст.153–159)[12].

Жорсткість багатьох конституцій країн світу проявилася в тому, що окремі їхні **норми забороняють переглядати конкретні положення Основних законів** (конституції Бразилії, Німеччини, України, Франції та ін.). Зокрема, визначено широке коло конституційних положень, що не піддаються зміні в Основному законі Німеччини. Його нормами не допускається зміна положень конституції, що зачіпає поділ Федерації на землі, принципи участі земель у законодавстві або принципи, встановлені в статтях 1 і 20 Основного закону (ч.3 ст.79 Основного закону). Так, статтею 1 закону зафіксовані такі принципи: 1) Людська гідність недоторканна. Поважати і захищати його – обов'язок будь-якої державної влади; 2) Німецький народ в силу цього визнає непорушні і невідчужувані права людини як основу всякого людського співтовариства, миру і справедливості в світі; 3) Основні права людини є обов'язковими для законодавчої, виконавчої влади і правосуддя

як безпосередньо чинне право (ч.1,2,3 ст.1). Не піддаються зміні і принципи, закріплені в статті 20 Основного закону, а саме, що Федеративна Республіка Німеччина є демократичною і соціальною федеративною державою; що вся державна влада виходить від народу і здійснюється народом шляхом виборів та голосувань і за посередництвом спеціальних органів законодавства, виконавчої влади і правосуддя; що законодавство пов'язано з конституційним ладом, а виконавча влада і правосуддя – законом і правом; що коли інші засоби не можуть бути використані, всі німці мають право на опір будь-кому, хто робить спробу усунути демократичний лад (1,2,3,4 ст.20) [13]. Конституція Бразилії закріпила норми, згідно котрих не можуть бути предметом розгляду будь-які пропозиції поправки, що ведуть до скасування федеративної форми держави; прямого, таємного, загального голосування, що періодично проводиться; поділу влади; особистих прав і гарантій (ч. 4 ст.60) [14]. А положення конституції Франції в категоричній формі гласять: «Ніяка процедура перегляду Конституції не може бути розпочато або продовжена при посяганні на цілісність території. Республіканська форма правління не може бути предметом перегляду» (ч.4,5 ст.89) [15]. У деяких країнах **забороняється внесення змін до конституції в період надзвичайного або воєнного стану** чи не раніше ніж через 5 років з моменту завершення попереднього внесення змін (Бразилія, Греція, Іспанія, Литва, Португалія, Україна та ін.) Конституція Іспанії, зокрема, закріпила положення, що ніяка ініціатива конституційної реформи не може бути зроблена під час війни або під час станів (загрози, надзвичайного стану і стану облоги) (ст.169), котрі визначає органічний закон і ним же визначаються відповідні положення про обмеження і повноваження в такій ситуацію уряду, ради міністрів, конгресу, його палат, процедуру їх діяльності, територіальні межі і строки

відповідних станів (ст.116) [16]. Під час надзвичайного або воєнного стану не можуть вноситися поправки до конституції і Литви (ч.2 ст.147), а в конституції Португалії зазначається, що жодна дія по перегляду конституції не може бути здійснено під час стану облоги чи надзвичайного стану (ст. 289), в Основному законі Бразилії підкреслюється, що конституція не може змінюватися під час діючих федерального втручання, стану оборони або надзвичайного стану (ч.1 ст.60). А конституцією Греції не допускається перегляд її положень раніше ніж через п'ять років з моменту завершення попереднього перегляду(ч.6 ст.110).

Особливістю деяких конституційних положень про внесення змін до основних законів окремих держав є те, що в них **вказуються матеріальні межі перегляду**. Цього вимагає, наприклад, конституція Португалії. У ній зазначається, що закони про перегляд конституції повинні поважати: а) національну незалежність і єдність держави; б) республіканську форму правління; с) відділення церкви від держави; d) права, свободи і гарантії громадян; е) права трудящих, комісій трудящих і профспілкових об'єднань; f) співіснування державного, приватного, кооперативного і громадського сектора власності на засоби виробництва; g) наявність економічних планів в рамках змішаної економіки; h) загальні і прямі вибори, що періодично проводяться, при таємному голосуванні для призначення виборних посадових осіб органів державної влади, органів автономних областей і місцевої влади, а також систему пропорційного представництва; і) плюралізм думок і політичних організацій, включаючи політичні партії, і право на демократичну опозицію; j) поділ і взаємозалежність органів державної влади; l) контроль за конституційністю юридичних норм при їх застосуванні або в разі прогалин у законодавстві; m) незалежність судів; n) автономію місцевих самоврядних

одиниць; о) політико-адміністративну автономію Азорських островів і Мадейри (ст.288) [17].

Важливим є питання визначення в конституціях **суб'єктів внесення змін** до Основного закону держави. Залежно від специфіки державного ладу країни вони визначаються в усіх конституціях. Ними можуть бути народ, глава держави, уряд, група депутатів парламенту, в федеративних державах ще й визначена кількість суб'єктів федерації тощо. Так, Конституція Росії гласить, що пропозиції про поправки та перегляд положень Конституції Російської Федерації можуть вносити Президент Російської Федерації, Рада Федерації, Державна Дума, Уряд Російської Федерації, законодавчі (представницькі) органи суб'єктів Російської Федерації, а також група чисельністю не менше однієї п'ятої членів Ради Федерації або депутатів Державної Думи (ст.134) [18].

Порівняльний аналіз свідчить про різні підходи до встановлення порядку внесення змін до конституції. В одних конституціях встановлені **єдині вимоги до процедури внесення змін до них, тобто єдиний порядок** (США, Франція, Японія, Словенія та ін.), а в інших – **різні вимоги до процедури внесення змін до різних частини тієї самої конституції** (Болгарія, Литва, Естонія, Індія, Україна та ін.). Так, єдині вимоги при внесенні змін до будь-яких положень конституції зафіксовані в Основному законі Франції. У конституції зазначається, що ініціатива її перегляду належить Президентові, котрий діє за пропозицією Прем'єр-міністра, і членам Парламенту, що проект або пропозиція про перегляд конституції повинні бути обговорені в першому читанні в першій палаті, в котру вони були внесені, тільки після закінчення шеститижневого терміну з моменту внесення, а в наступній палаті – тільки після закінчення чотиритижневого терміну з моменту передачі (абзац третій статті 42) і прийняті в ідентичній

редакції обома палатами, що перегляд є остаточним після схвалення його референдумом. Поряд з цим зауважимо, що проект перегляду конституції може не виноситися на референдум, якщо Президент вирішує передати його на розгляд Парламенту, котрий скликається в форматі Конгресу. У такому випадку проект перегляду вважається схваленим лише тоді, якщо за нього проголосує більшість в три п'ятих поданих голосів (ч. 1, 2, 3 ст. 89). Ось таким чином проявляється єдиний порядок внесення змін до конституції.

Інша процедура при внесенні поправок до конституції, наприклад, Литви: вимоги при внесенні змін до окремих її положень і частин різняться. Так, положення статті 1 конституції «Литовська держава є незалежною демократичною республікою» може бути змінено лише шляхом референдуму, якщо за це висловилося не менше як три четвертих громадян Литви, котрі мають виборче право. Лише референдумом можуть змінюватися також положення глави I «Литовська держава» та глави XIV «Зміна Конституції». А от конституційні поправки до інших глав конституції мають розглядатися і голосування щодо них має проводитися у Сеймі двічі і перерва між ними має бути не менш як три місяці. При цьому проект закону про зміну Конституції вважається прийнятим Сеймом, якщо при кожному голосуванні за це голосувало не менше як дві третини усіх членів Сейму. У випадку, коли конституційна поправка неприйнята, вона може бути подана на новий розгляд Сейму не раніше ніж через рік (ст.148) [19]. Отже, тут передбачені різні вимоги до процедури внесення змін до різних частин конституції.

Найявні певні відмінності щодо розміщення внесених змін до конституцій. В одних конституціях поправки заміняють колишні положення або доповнюють і вносяться безпосередньо в текст конституції (Італія, Португалія, Франції, Україна та ін.).

У деяких конституціях поправки вносяться до них окремо і публікуються в кінці конституційного тексту. Найкращим прикладом такого підходу є конституція Сполучених Штатів Америки, де поправки подаються в кінці її тексту.

Висновки. Отже, аналіз змісту положень конституцій різних країн світу і Європи свідчить, що в самих конституціях закладена можливість внесення до них поправок: визначаються суб'єкти внесення пропозицій про зміни до основних законів і прийняття остаточного рішення, жорсткі вимоги щодо змісту поправок до конституцій і порядку (процедури) та меж їх внесення до основних законів країн світу та Європи. Визначено, що конституційні зміни до конституцій вносяться за рішеннями різних видів: за рішеннями парламентів, за результатами голосування громадян на референдумах, за рішенням скликаного для їх прийняття установчих зборів, за схваленням суб'єктами федерацій у федеративних державах тощо. Встановлено, що стандарти внесення поправок до конституцій проявилися у викладених вище конституційних вимогах щодо змісту і порядку внесення змін до основних законів держав.

Згідно результатів порівняльного аналізу можна констатувати, що міжнародні і європейські стандарти щодо внесення поправок до конституцій шляхом критичного їх переосмислення знайшли своє закріплення в Конституції України 1996 року. Законодавець визначив низку вимог щодо внесення поправок до Основного закону України, згідно котрих Конституцію можна вважати дуже жорсткою, котра у сфері внесення поправок до неї відповідає міжнародним і європейським стандартам, про що свідчать такі вимоги.

1. Конституція не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності

України, а також в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч.1,2 ст.157).

2. Законопроект про внесення змін до Конституції, котрий розглядався парламентом, і закон не був прийнятий, може бути поданий до нього не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту (ч.1 ст.158).

3. Протягом строку своїх повноважень (п'яти років) парламент не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України (ч.2 ст.158).

4. Законопроект про внесення змін до Конституції розглядається парламентом за наявності висновку Конституційного Суду України щодо його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції (ст.159).

5. Високі і водночас різні вимоги щодо змісту і процедури внесення змін до різних частин Конституції. **Законопроект про внесення змін до Конституції**, крім розділу I "Загальні засади", розділу III "Вибори. Референдум" і розділу XIII "Внесення змін до Конституції України", може вноситися **Президентом України або не менш як третиною народних депутатів України** від конституційного складу Верховної Ради України (ст.154). Він попередньо має бути схвалений більшістю депутатів від конституційного складу парламенту за наявності позитивного висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції. А потім на наступній його черговій сесії, якщо за законопроект проголосує не менш як дві третини від конституційного складу парламенту, він вважатиметься схваленим (ч.1 ст.155) і згідно визначеної процедури набуває чинності. **Вимоги про внесення змін до розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення змін до Конституції України» значно підвищені.** Законопроект про такі зміни подається до парламенту

Президентом України або не менш як двома третинами депутатів від конституційного складу парламенту і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від його конституційного складу, **затверджується уже всеукраїнським референдумом**, котрий призначається Президентом України. У разі не схвалення такого законопроекту народом повторне подання законопроекту про внесення змін до розділів I, III, XIII із одного й того самого питання можливе лише до парламенту України наступного скликання (ч.1,2 ст.156). Ось такими жорсткими і водночас різними є вимоги до змісту і порядку внесення змін до різних частин Конституції України: до однієї частини конституції зміни схвалюються депутатами парламенту України і набувають чинності (в Україні такі зміни до Конституції 1996 року вносилися сім разів), а до іншої частини конституції рішення парламенту про поправки ще виносяться на голосування народом на всеукраїнському референдумі для їх схвалення ([20](таким способом зміни до конституції України не вносилися). І все ж розділ XIII Конституції, на нашу думку, потребує чіткішого викладу його частин, взаємозв'язку між 154, 155 і 156 його статтями.

Список використаних джерел:

1. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: підручник : Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. 10-ге вид., перероб. та допов. Київ : Ін Юре, 2015. 315с. та ін.

2. Эксперты рассказали, как разные страны мира меняли Конституции в XXI веке. URL: https://www.znak.com / 2020-06-25/eksperty_rasskazali_kak_raznye_strany_mira_menyali_konstitucii_v_xxi_veke.

3. Конституция Королевства Дания от 5 июня 1953 г. URL: <https://legalns.com /download/books/cons/denmark.pdf>

4. Конституция Соединенных Штатов Америки. URL:

<http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnstUS.htm>

5. Е. Сазонова. Поправки к конституции: как и зачем в мире меняют основной закон. URL: <https://trends.rbc.ru/trends/social/5efa14a89a79473e9b59ec62>

6. Гаранжа А.П. Курс лекций по конституционному праву зарубежных стран. 2008. URL: <https://lib.sale/zarubejnyih-pravo-konstitutsionnoe/kurs-lektsiy-konstitutsionnomu-pravu.html>; Принятие, изменение и отмена конституций в зарубежных странах // Конституционное право зарубежных стран (Кормушкина Н.В., 2011). URL: <https://be5.biz/pravo/k038/04.html>

7. Конституция Итальянской Республики от 1 января 1948 г. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/italy.pdf>.

8. Конституция Республики Болгарии от 12 июля 1991 г. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/bulgaria.pdf>

9. Конституция Греческой Республики от 11 июня 1975 г. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/greece.pdf>

10. Союзная конституция Швейцарской Конфедерации от 18 апреля 1999 года. URL: <http://www.concourt.am/armenian/legalresources/worldconstitutions/constit/swiss/swiss--r.htm>

11. Конституция Республики Словения от 23 декабря 1993 г. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/slovenia.pdf>

12. Конституция Республики Болгарии от 12 июля 1991 г. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/bulgaria.pdf>.

13. Основной закон Федеративной Республики Германии от 23 мая 1949 г. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/germany.pdf>.

14. Конституция Федеративной Республики Бразилии от 5 октября 1988 года. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=563>

15. Полный текст Конституции Франции 1958 года с изменениями, внесенными 23 июля 2008 года. URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf.

16. Конституция Королевства Испании от 27 декабря 1978 г. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/spain.pdf>.

17. Конституция Португальской Республики от 2 апреля 1976 г. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/portugal.pdf>.

18. Новый текст Конституции РФ с поправками 2020.
URL:duma.gov.ru › news

19. Конституция Литовской Республики от 25 октября 1992 г.
URL: [https:// legalns.com/download/books/cons/lithuania.pdf](https://legalns.com/download/books/cons/lithuania.pdf).

20. Конституція України від 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80# Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text)

РОЗДІЛ 5. ПСИХОЛОГІЯ, ПЕДАГОГІКА, ОСВІТА, ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОЛОГІЯ

§5.1 SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY POTENTIAL OF MODERN PERSONALITY

Introduction. Significant dynamic changes in the economic, socio-political life of modern Ukrainian society, the change of outdated and the formation of new norms, is directly related to the existence of contradictions between different people, groups of people who stand up for different interests and values. Therefore, in the forced conditions of socio-economic instability, professional activity is much more complicated and largely concerns primarily internal, psychological reserves of the personality, caused by a clear understanding of the changes that occur, attitudes to them, adequate self-assessment of their ability to influence them and directly awareness of the need to adapt their activities and behavior to these changes.

It is in this context arise task of understanding the professional activity and realization of personal professional perspective. For the modern personality growing need for responsible regulation of psychological reserves, which are caused by social problems: productive reform, the perception of the new foundations of society, maintaining high social status of the individual.

Presenting main material. Professionalism in the modern sense of the word – is primarily personality desire to present his self to the world around him through the «business field» of one or another activity, to be fixed in its results [2]. Despite the obvious relationship and interaction of the personality and activities of the specialist, in psychological science, these concepts are relatively independent. First, this is because the individual is manifested in all

the various forms of life, and not only in professional activities.

It is advisable to consider the options and stages of the dynamics of the ratio of social and professional on the example of personal and professional self-determination and self-development, which are proposed by A.K. Markova [3]:

1. Personal self-determination is formed before the professional, and it is influenced by the requirements of the profession.

2. Further professional self-determination of a person is specified depending on individual psychological, in particular natural, abilities and age.

3. Strengthened professional self-determination begins to affect personal. Criteria of professionalism influence the criteria of personality assessment. There may be a reassessment of a person's attitude to himself as a person.

4. In process of achievement of high levels of professional activity and successes in it at the person there is a general motivation, individual abilities become actual, the level of claims grows. The profession begins to affect all areas of the psyche and personality in general.

5. The nature of interpersonal relationships, which a person enters in the process of work, affects personal development and the formation of a person as a professional.

6. Professional activity, depending on how it proceeds, has a direct impact on certain personality traits. In process of differentiation of professional motives and orientation these or those personal qualities and motives develop.

7. The type of profession can determine a person's personality. General professional goals, similar methods of action, working and living conditions within the professional community determine the similarity of professionals, form in them common in content interests, attitudes, manner of communication, which has some

influence on the formation of socio-professional type of personality.

8. The means of the profession is the self-expression of the individual. In some cases, the individual self-realizes outside of professional hobbies.

9. Failure, failure in professional activities can lead to its deformation, if the individual seeks to realize himself only in work. Otherwise, it does not happen.

10. Throughout life, a person adjusts his professional activities in terms of their own value orientations. Changing attitudes and motives of the individual affects the professional development of man.

11. In some cases, a person's review of his personality or the manifestation of new needs can lead to a change in a person's profession.

12. The way, a person builds the scenario of his professional life and how he carries it out depends on him.

13. In general, the personal space is wider than the professional is; moreover, the personal is the basis of the professional and determines the beginning, course and completion of the latter. However, professionalization throughout a person's life has a certain impact on the individual, can stimulate it and, conversely, destroy, deform.

Periodization of the formation of professionalism, proposed by A.K. Markova [3], includes the following stages (levels) of this process.

The first stage is pre-professionalism. A person performs some work and types of work, not yet possessing the qualities inherent in a professional, not mastering the norms and rules of the profession, not achieving high and creative results in work.

The second stage is professionalism. A person consistently masters the qualities of a professional, forming skills of professional activity. As the motivational sphere develops, a person more and

more consciously improves his professional skills, realizing himself in the profession, develops himself by means of the profession.

The third stage is superprofessionalism. Professional activity is characterized at this level by high achievements and creative successes. The main feature of this level is the creative enrichment of the profession with their personal contribution, which affects the progress of society.

The fourth stage is post-professionalism. At this level, the specialist can be a mentor, an expert in their field. This level helps a person to find new facets of professionalism, which are to help other people and their spiritual enrichment.

A.K. Markova [3] singles out such a variant of professionalism development as non-professionalism (pseudo-professionalism), which is characterized by the lack of knowledge and skills necessary for the profession in the field of activity. In such a situation, a person can carry out an active work, but there are deformations, which can be represented in the following forms:

- performance of inefficient labor activity that does not comply with the norms of professional activity;
- implementation of outwardly hectic labor in the absence of professionalism;
- illegal reduction of one's personal space to professional and thus distortion of one's professional personal development.

Other scientists (K.Yu. Bazariv, B.L. Eremin, E.A. Klimov) consider the following stages (phases) of professionalism:

1. Phase of optation. The optant in this phase is concerned with the choice or forced change of profession and makes that choice. The process of career guidance precedes this phase.

2. Adept phase. An adept, one who has already embarked on the path of commitment to the profession, masters it. This is a phase of training, its duration depends on the complexity of the profession and the required level of qualification (from simple instruction to

long-term training).

3. Adaptation phase. The adapter (young specialist) at this stage adapts to production activities, he has some personal changes.

4. The phase of the internal. The intern is already an experienced employee who has a positive attitude to the chosen professional activity, he can completely independently and more reliably and successfully cope with the main professional functions.

5. The phase of mastery. Being at this stage, the master is able to stably, well solve difficult professional problems that can cope with not all colleagues. He begins to stand out or some special qualities, skills, or universalism, a broad orientation in the professional field. This is his individual unique style of activity. Usually the master has some formal indicators of his qualification (category, title).

6. The phase of authority. It can be summed up with the previous and subsequent phases. The authority is already well known in the professional circle or even outside it.

7. Mentoring phase. Here the mentor is already «overgrown» with like-minded people, students, followers. He solves professional problems using the accumulated experience, the ability to organize their work.

Despite the difference in the division of the process of professionalization into stages in the considered periodization, common to them is the provision that the transition from one level of professionalism to another and movement within levels occurs in most professionals as mastering the stages of formation, which can be observed sequentially and in parallel with one. Sufficiently high levels of professionalism can exist with lower ones, which in general characterizes a unique and unique way of professional development of a particular person.

Considering that professionalization is part of the process of socialization, professional development rights can't be separated

from his life as a whole. Among foreign periodizations of professional development, the most prominent is the theory of D. Super, which describes the process of formation of professional self – the concept and the professional path is divided into five stages [6]: The first stage – the stage of growth (from birth to 14 years) – a period of playing various social roles (including professional), a period of testing yourself in various activities, clarifying their preferences, the formation of interests that can influence further professional choices. I – the concept develops through identity with significant adults.

The second stage – the research stage (from 15 to 24 years) – there are attempts to understand and determine their needs, interests, values, abilities and capabilities. Because of such self-determination, there is a choice of a profession and its development begins.

The third stage – the stage of strengthening the career (from 25 to 44 years) – a person seeks to take a strong position in the chosen activity, to ensure a stable personal position in the found professional field. In a person's work history, these years are often the most creative, productive and dynamic in the acquisition of professional skills and social status. The probability of changing profession decreases significantly by the end of this stage.

The fourth stage – the stage of maintaining the achieved (from 45 to 64 years) – there is a tendency to maintain the achieved career position. Professional development is carried out in one direction without going beyond the found professional field.

The fifth stage – the stage of decline (after 65 years) – the characteristic limit of this stage is the decline of physical and mental capabilities, which leads to either a partial reduction of workload or the cessation of employment. There may be a need to transfer their experience and change professional roles (mentor, expert).

A.A. Trushcheva proposed another periodization of professional development of the individual. Thus, in her opinion, this

process includes four stages.

The first stage – the formation of professional intentions – the main choice of a person's profession based on taking into account their individual psychological characteristics and their compliance with the content of the chosen profession. At this stage, there is an awareness of the need for professional training, the formation of primary professional goals and ways to achieve them, orientation and self-determination in professional activities.

The second stage – professional training – mastering the system of professional knowledge, skills and abilities, the formation of professionally important personality traits, a positive attitude and interest in the future profession. This happens on three levels: psychological, intellectual and social. The psychological level involves the formation of readiness for this type of activity, a person's awareness of their capabilities, abilities, interests that meet the requirements of the specialty. At the intellectual level is the acquisition of theoretical knowledge, skills and abilities, mastering the skills of professional self-improvement. At the social level, ideas are formed about the social status of the specialist, the need for a profession in the labor market, its prestige.

The third stage – professionalization – entry (adaptation) and development of the profession, the acquisition of professional experience, the development of personality traits and qualities necessary for the qualified performance of professional activities.

The fourth stage – skill – this stage is characterized by creative performance of professional activity; integration of the formed professionally important qualities of the person in individual style of activity; constant improvement of methods and technologies of own professional activity.

Speaking of professionalism, it is impossible not to touch on the issue of job satisfaction and fullness of life. Job satisfaction is an important indicator that characterizes a person's work in terms of its

social effectiveness. Job satisfaction correlates, as indicated by T.I. Pukhov [4], with the socio-demographic nature of the employee and some components of industrial behavior (professional mobility, readaptation, etc.); with the state of production and out of production factors; in addition, with the age of the employee, with staff turnover and other social and personal factors.

It should be noted that the value-normative aspect is constantly present in any arbitrary activity of the individual, and it is important not to erroneously implement the «paradox of the aim», which that when is achieving it a person loses the source of active activity. Only artificially created norms can act as an inhibitory mechanism that implements the activity of the individual.

Within address the issue of regulation of individual professional capacity must specify that it should always be proactive, not complacent on achieved and ask yourself the question: how to achieve greater professional top? Moreover, this issue is relevant at many stages of regulation of professional potential. Thus, the regulation of development reserves is proposed to be conducted «in mode» of dialogue with the spiritual, value-emotional foundations of the individual. Then the fullness of life will be determined precisely through the achievement of their professional development or as the «wealth of human life». The fullness of human life, apparently, cannot be considered as a constant desire to meet needs, enjoy their satisfaction. The fullness of human life should include the moment of overcoming oneself, the focus on self-development and self-improvement. In other words, he achieves the richness of a person's life based on highly developed spirituality.

Recourse to the concept of spirituality necessitates the disclosure of the meaning embedded in this concept. Spirituality is a process by which individuals come to understand the importance of focusing their lives on something intangible that is outside or more of themselves, that offers recognition of a higher power or Spirit and at

least some dependence on her or Him [5]. Based on the acmeological understanding of the potential of the individual as a system of renewable resources that contribute to efficiency and productive individual professional development [1], as well as «professional» consideration of human potential [1] analyze the regulation of development potential.

According to the «professional» approach to the regulation of personality potential, we can distinguish two forms: individual and personal. The individual form is characterized by the desire to preserve the learned forms of action, to maintain compliance between the person and the requirements of the activities he performs. Personal regulation is determined by the change of old ways and means of activity, the active desire for new content, which requires a new higher level of regulation.

However, these two forms do not cover the full range of manifestations of the regulation of the potential of the individual in the field of professionalization. Another form must be considered. This form is as if intermediate, transitional between individual and personal. It can be described as individual-personal. Due to its appearance, a person loses consent with himself, he has uncertainty in his abilities, unclear life aims, misunderstanding how to live. Often this comes amid the discrediting of the entire system of values is lost when the internal integrity and meaning of life. There is a disorder of the system «consciousness – being». All this is phenomenologically expressed in the loss of meaning. It should be noted that this third form of regulation is a typical stage of professionalization, but the severity of this crisis depends on the entire life strategy, which aims to restore the integrity of the spiritual, value-value sphere of the individual. The intermediate form of regulation cannot be carried out for a sufficiently long period. Man either returns to individual (regress), or rises to personal (progress) forms of regulation, but in any case, there is a new value system

through which it would be possible to restore the inner integrity and find the meaning of life. Therefore, what values will be chosen, and depends on the next form of capacity regulation.

The construction of a new value system does not mean its radical restructuring, it is «in the general case, the restructuring of the relationship between it and the existential structure of life» [1].

However, another situation is possible – the subject finds himself in activities that lie outside the professional interests. And already through this external professional activity its development (personal form) or regress (individual form) also takes place. The third form of regulation of potential can be manifested both in professional activities and in activities that go beyond it. A special case is the moment when the intermediate form of regulation is characteristic of both professional activities and other manifestations at the same time. In this case, a person realizes that his existence does not correspond to the life strategy that he himself has built; he tries to start something to change this situation, but in terms of his external life is unable to do so. If this happens both in professional activities and, for example, in family life, then such a combination is critical for the whole system of life.

Based on the above, the personal form of regulation of potential can be represented as follows. The structure of professional activity and its content do not remain unchanged; they change with the personal growth of the subject of labor, which finds in it all the new facets, new content, new forms within the same profession. Transformation of professional activity, its qualitatively new level, in turn, lead to further personal growth, which, in turn, fills professional activity with new supersituational content. Thus, the spiritual values of the subject serve as the ultimate basis for the choice of those objects, means and methods that form a holistic activity. Therefore, responsible regulation of human potential stimulates the transformation of professional activity, which, in turn, is one of the

motivating forces of personal development. Based on the above forms of capacity regulation, we can distinguish three levels of activity. At the first, executive, level, there is a copying of samples of its implementation, the employee is required to have the ability to purely reproductive activities associated with the repetition of a sample. The activity is presented in this case in the form of a chain of executive acts, which consists of individual actions. The main thing at this level of activity is the formation of skills and behavior, which are limited by job descriptions. The direct nature of the reflection of the activity does not allow highlighting its essential characteristics, sets a simplified construction of the activity itself, which, accordingly, cannot but affect the quality.

It is possible to allocate the following characteristics of the workers corresponding to the first level: work according to the instruction, orientation on its accurate execution. Other people act for them as a means to achieve their own aims, the profession is often only a means of ensuring material well-being and is chosen from these positions.

At the planning level – the second level – there are already some ideas about the activity as a whole. For employees operating at this level, a hierarchy begins to emerge in its structure, but it is still vague. There is an attempt to «escape» beyond the situationally necessary for this activity framework. This is possible due to the partial maladaptation of the employee because the patterns that emerge, a deeper understanding of professional activity give rise to new requirements that the person himself makes to the profession, and the profession begins to make to the person. There is some effect of rejection, because the employee already sees that the methods of activity used by him are not the best, and he often cannot change anything in his activities. As a result, those employees who find a new supra-situational content in the activity and change their attitude to it, overcome maladaptation; others – go down to the first level of

activity, which leads to adaptation, but hinders the personal development of the professional. At these two levels of performance, personal and professional qualities have a kind of independent life. At work a person is alone, outside of work he manifests himself quite differently. At the third level of activity – the level of design – there is a transition to a fundamentally new understanding of the essence of professional activity as a holistic education. At this level, a new system of understanding activities. Creativity appears at this level. Duty work becomes a necessity, work is transformed into a culture – this is a special level of activity.

Conclusions. Thus, based on the above, it is possible to conclude that the degree of human activity in shaping their own destiny is determined by spirituality, moral maturity, personal ability to set a goal worthy of their available capabilities.

References:

1. Деркач А. А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. / А. А. Деркач. – Акмеологические основы управленческой деятельности. Кн. 2. – М: РАГС, 2000. – 536 с.
2. Деркач А. А. Акмеология: учебн. пособ. / под общ. ред. А. А. Деркача. – М.: Изд: РАГС, 2002. – 650 с.
3. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд Знание, 1996. – 312 с.
4. Пухова Т. И. Ценностно-нормативные аспекты произвольной активности человека. / Т. И. Пухова. Образ в регуляции деятельности. М.: 1997. – 320 с.
5. Эммонс Р. Психология высших устремлений: мотивация и духовность личности / Р. Эммонс. Пер. с англ. – М.: Содержание, 2004. – 416 с.
6. Super D.E., et al. Vocational Development: A Framework of Research. N.Y. 1957. – 346 p.

§5.2 РОЗРОБКА ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Вступ. Проблема адаптації людини до навколишнього світу знаходиться сьогодні в ряді найважливіших загальнотеоретичних проблем сучасної науки, оскільки її розвиток і життя вимагають постійної взаємодії із середовищем (природним чи соціальним), яка здійснюється в процесі пристосування індивіда до умов, які змінюються.

Термін «адаптація» використовується в різних галузях наукового знання, однак дослідниками ще не вироблено єдиної думки про його зміст. Так, деякі автори розглядають адаптацію і як «сукупність реакцій, що забезпечують пристосування», і як сам «процес пристосування», і як «результат цього пристосування», і як «взаємодію особистості і середовища» [5, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 18 та ін.] При цьому передбачається, що процес адаптації реалізується кожного разу, коли в системі організм-середовище виникають значущі зміни, забезпечуючи формування нового стану, що дозволяє досягати максимальної ефективності фізіологічних функцій і поведінкових реакцій.

Основна частина. Розробляючи проблему адаптації, учені Н.В. Андрєєнкова [3], Ф.Б. Березін [5], В.І. Брудний і Ю.В. Чуфаровський [7], Г.І. Васильєв [8], А.Б. Георгієвський [11], Л.К. Гришанов і В.Д. Цуркан [12], О.І. Зотова і І.К. Кряжева [15], П.С. Кузнецов [22], А.А. Налчаджян [28], В.Д. Паригін [36] розкрили такі основні поняття, як: власне процес адаптації, її результат, рівні, темпи, стійкість, фактори, що визначають її успішність, а також розробили свої концепції щодо цього процесу.

Процес адаптації розглядається як розгортання явища усередині якогось етапу, розвиток його в часі, поступове і послідовне кількісне нагромадження елементів адаптації, певне

сполучення яких веде до якої-небудь більш-менш точно фіксованої якості - переходу на новий етап. Результат адаптації – як наслідок, якісний етап в адаптації. Ним є певний рівень адаптованості, відносна завершеність процесу на даному етапі, оскільки за своєю природою це безупинний, діалектичний процес, який постійно розвивається. Рівень адаптації – це ступінь її повноти, її глибина. За думкою вчених існує більш повна і глибока адаптація (високий рівень), менш повна (середній рівень) і неглибока адаптація (низький рівень). Сполучення максимально об'єктивних і суб'єктивних показників адаптації, що характеризують її високий ступінь, свідчить про глибоку і повну адаптацію, тоді як протилежне сполучення є наслідком неповної і неглибокої адаптації. Темпи адаптації, як вважають автори, характеризують швидкість, і інтенсивність протікання процесу в часі; вони можуть бути зафіксовані як визначені тимчасові інтервали, необхідні для досягнення даного етапу адаптації. Стійкість адаптації розуміється як ступінь її міцності і тривалості. Вона виражається в більш-менш довгому збереженні, підтримці адаптованості на тому чи іншому рівні, а також характеризує спрямованість адаптації, відображує її основні риси. Стійка адаптація припускає не тільки підтримку і збереження адаптованості на досить високому рівні протягом тривалого часу, але і збагачення, поглиблення і прогресивний її розвиток. Нестійка адаптація зберігає свої властивості лише протягом порівняно короткого часу, після чого настає стан дезадаптованості чи часткової адаптації. Фактори адаптації – це сукупність умов чи обставин, що і визначають її рівень, темпи, а також стійкість і результат, тобто вони визначають порівняно швидко, повну і стійку адаптованість. Такі автори як П.С. Кузнецов [22], А.А. Налчаджян [28], Л.М. Растова [39], Н.А. Свиридов [40] підкреслюють, що вивчення цих факторів

служить неодмінною умовою і передумовою керування адаптаційними процесами.

П.С. Кузнецовим [22] була запропонована власна концепція адаптації, заснована на таких положеннях:

– принциповою відмінністю адаптації людини від адаптації інших біологічних істот є внутрішнє прагнення людини до розвитку; джерело адаптації людини знаходиться не поза суб'єктом адаптації, а є його невід'ємною функцією;

– суть процесів адаптації людини полягає в забезпеченні процесу розвитку, його темпів;

– структурування процесу адаптації доцільне не по традиційних виділених видах адаптації (психологічна, соціальна, виробнича, професійна та ін.), а по об'єктах і суб'єктах адаптації, сам цей процес є комплексним і не зводиться до сукупності видових процесів адаптації;

– фактори адаптації також є комплексними (матеріальний, побутовий, регулятивний, комунікативний, самореалізації) і відповідають комплексним потребам; жоден з факторів не має пріоритету;

– показником адаптації є рівень наявного і перспективного задоволення актуальних потреб.

Автор визначає, таким чином, адаптацію як складний, комплексний динамічний, безупинний і відносно стійкий процес, у результаті якого устанавлюється відповідність між загальним рівнем найбільш актуальних на даний момент потреб особистості і наявним (перспективним) рівнем задоволення даних потреб, що визначає безупинний розвиток особистості.

А.Б. Георгієвський [11], в ході своїх досліджень загального стану проблеми адаптації виділяє такі положення щодо природи цього явища:

– адаптація є одночасно і процесом і результатом;

– адаптація – це щось таке, чим може потенційно володіти індивід чи популяція для існування в змінених умовах (як біологічного, так і соціального середовища);

– адаптація відрізняється від компенсації: перша полягає в зміні системи, що адаптується, а друга – у реалізації додаткових ресурсів;

– адаптація – це особлива форма відображення системами впливів зовнішнього середовища, що полягає в тенденції встановлення динамічної рівноваги.

Відповідно до уявлень Т.В. Середи [42] адаптація – це діалектичний системний процес активного пристосування адаптанта до неадекватних умов середовища ціною додаткових психоенергетичних витрат, результатом яких є можливість психосистеми оптимально функціонувати.

На думку ряду дослідників (Ф.Б. Березін [5], Г.Д. Волков [10], А.Б. Георгієвський [11], П.С. Кузнецов [22], І. А. Милославова [26], А. А. Налчаджян [28, 29] та ін. процес адаптації припускає також і активність самого суб'єкту діяльності, у якій враховується не тільки наявність у нього визначеного ставлення до поставлених задач, але і такого ставлення, що потребує від особистості осмислення, перетворення своїх дій і пошуку власних шляхів рішень відповідно до конкретних умов життєдіяльності.

Таким чином, різноманітність теоретико-методологічних поглядів учених відображує складність досліджуваного феномену і його неоднозначність у системі наукового знання.

У цілому, як вважають дослідники, адаптація людини містить у собі складні, багатогранні її взаємини з зовнішнім середовищем. Це переконливо представлено Г. І. Васильєвим [8] у вигляді моделі (рис. 1.1.), з якої видно, що процес адаптації людини відображений в усіх варіантах прояву, пов'язаних з її життям, і виражає освоєння нею навчального середовища і

трудової діяльності, що вимагає тривалого часу. Метою адаптації в даному випадку є стан відносної відповідності між особистістю і середовищем. Ця модель дає можливість підрозділити весь процес адаптації на кілька видів: біологічну, психологічну, професійну і соціальну.

Як вважають дослідники, біологічна адаптація визначає властивість живої матерії, що виражається в здатності організмів пристосовуватися до умов природного середовища, які постійно змінюються. Кожна одиниця і кожен системно-структурний рівень живої матерії мають відповідні адаптаційні механізми. Вони особливо ускладнюються в людини, оскільки в неї зберігаються і всі пристосувальні функції, властиві біологічним системам, і з'являються інші соціальні, якісно нові способи і засоби адаптації.

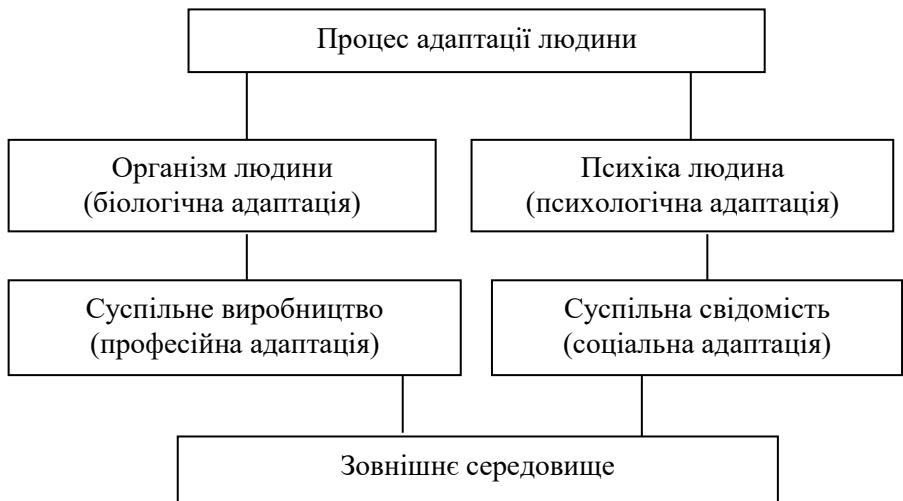

Рис. 1.1. Модель процесу адаптації людини до зовнішнього середовища.

Під професійною адаптацією ними розуміється освоєння людиною професійних знань, формування професійно важливих навичок і якостей майбутнього фахівця. Під соціальною

адаптацією – процес активного пристосування індивіда до умов нового соціального середовища, що відбувається тим успішніше, чим ефективніше вплив особистості на середовище, чим гостріше її реакція на зовнішні подразники, що мають велике значення для задоволення її потреб.

У цілому, у методологічній літературі й в емпіричних дослідженнях можна виділити наступні основні тенденції в розумінні сутності адаптації:

- відбувається диференціація понять, що відносяться до даної наукової області; дослідники не обмежуються тепер виділенням різних видів адаптації, вони говорять про «адаптивну поведінку», «адаптивні стратегії», «потенціали адаптивності», «адаптаційні здібності» тощо;

- акцент у дослідженнях поступово зміщається з проблеми «стану адаптивності» на проблему адаптивності як стійкої властивості особистості;

- усе частіше відзначають, що процес адаптації відбувається протягом усіх стадій онтогенетичного розвитку особистості і включає в себе зрілий вік і старість;

- сутність адаптації все частіше розглядається на основі методологічних положень системного підходу; адаптація при цьому не зводиться до пристосування і досягнення рівноваги з навколишнім середовищем; власне адаптація є активна побудова системи продуктивної взаємодії особистості й оточення;

- трансформуються уявлення про самий процес адаптації, що розуміється як побудова нової, більш складної системи координації таких відносно автономних підсистем як індивід і соціальне оточення.

У даний час вчені особливо виділяють таке поняття, як «психологічна адаптація», причому існують різні підходи до її розуміння. Так, Ю.А. Александровський [1] розглядає цей вид адаптації як результат діяльності цілісної самокерованої

системи, яка дозволяє людині не тільки найбільш оптимально протистояти різним природним і соціальним факторам, але й активно і цілеспрямовано впливати на них. І.А. Милославова [26] відзначає, що завдяки цьому виду адаптації людина засвоює необхідні для життєдіяльності стандарти, стереотипи, за допомогою яких активно пристосовується до життєвих обставин, які часто повторюються. Т.Н. Вершиніна [9] вважає психологічну адаптацію лише засобом, необхідним початковим моментом будь-якої людської діяльності для встановлення відповідності суб'єкта і середовища. Якщо середовище є активним стосовно суб'єкта, то в адаптації переважає пристосування; якщо ж у взаємодії «суб'єкт-середовище» домінує суб'єкт, то адаптація носить активний характер, тобто соціальне середовище часто служить стимулом активнішої діяльності людей, які адаптуються до нього.

Ми у нашому дослідженні спираємося на розуміння психологічної адаптації Ф.Б. Березіним [5], який розглядає її як процес встановлення оптимальної відповідності особистості і навколишнього середовища в ході здійснення властивої людині діяльності, що дозволяє індивіду задовольняти актуальні потреби і реалізовувати пов'язані з ними значущі цілі (при збереженні психічного і фізичного здоров'я), забезпечуючи в той же час відповідність психічної діяльності людини, її поведінки вимогам середовища.

Таким чином, учені сходяться на думці, що психологічна адаптація – це складний багатоплановий процес, у ході якого людина не тільки пристосовується до нових природних чи соціальних умов, але й активно впливає на них.

Досліджуючи типи цього виду адаптації, І.А. Милославова [26] визначила свою модель, що відбиває послідовність і стадії даного процесу, причому як критерій, що характеризує її, автор виділяє ступінь відповідності особистості умовам середовища,

що змінюється. У зв'язку з цим нею виділяються 4 основні стадії психологічної адаптації:

- урівноважування (встановлення рівноваги між соціальним середовищем і людиною, що виражається в прояві взаємної терпимості до системи цінностей і стереотипів поведінки);

- псевдоадаптація (сполучення зовнішньої пристосованості людини до ситуації з негативним ставленням до її норм і вимог);

- приноровлення (визнання і прийняття людиною основних систем цінностей нової ситуації, взаємні уступки);

- уподібнення (психологічна переорієнтація людини, трансформація її колишніх поглядів, установок відповідно до нової ситуації).

Людина може пройти послідовно всі етапи від стадії урівноважування до стадії уподібнення, а може зупинитися на якійсь з них. Ступінь заглибленості в адаптаційний процес залежить від ряду факторів: від ступеня закритості особистості, від характеру ситуації, від ставлення людини до неї, від життєвого досвіду людини, що адаптується. Охарактеризовані стадії (етапи) інтерпретуються І.А. Милославою як типи адаптації. Тип адаптації – це типовий спосіб реагування на нову ситуацію, що є важливою характеристикою людської особистості. Більшість людей виявляють різний тип адаптації в різних ситуаціях, але в кожній людині якийсь тип домінує.

Ще одну класифікацію соціально-психологічної адаптації запропонував психолог А.А. Налчаджян [28, 29]: нормальна, девіантна чи нонконформістська і патологічна. Нормальною адаптацією, за його думкою, є такий процес, що приводить до стійкої адаптованості особистості в типових проблемних ситуаціях без патологічних змін її структури і, одночасно, без порушень норм тієї соціальної групи, у яку вона включена. В результаті, якщо береться визначений відрізок життєвого шляху

особистості обмежений тільки даним процесом, ні в структурі особистості, ні в тій групі, у діяльності якої вона бере участь, не відбувається істотних, тобто якісних новоутворень, які приводять до виникнення змін.

Під девіантною адаптацією особистості А.А. Налчаджян розуміє таку, при якій забезпечується задоволення її потреб у даній групі чи соціальному середовищі, у той час як очікування інших учасників соціального процесу такою поведінкою не виправдовуються. Наприклад, особистість переборює внутрішньогрупову проблемну ситуацію незвичайними для членів цієї групи способами і шляхами і, унаслідок цього, може виявлятися в конфліктних відносинах з нормами групи.

Під патологічною адаптацією автором розуміється такий соціально-психологічний процес (активність особистості в соціальних умовах), що цілком чи частково здійснюється за допомогою патологічних механізмів і форм поведінки і приводить до утворення патологічних рис характеру особистості, які входять до складу невротичних і психотичних синдромів.

Вивчаючи психологічну адаптацію, О.Ф. Алексеєва, Н.В. Андреєнкова, Г.І. Васильєв, А.А. Начаджян виділили деякі обов'язкові «елементи», властиві кожному етапу цього процесу. До них відносяться пізнавальні процеси (сприймання, мислення, пам'ять та ін.), а також здатність пристосування (аналіз ситуації, вибір можливих способів реагування і досягнення відносної відповідності, тобто рівноваги). В адаптивних процесах велике значення має також і психологічна переорієнтація особистості, тобто вироблення таких оцінок і розуміння ситуації, що відповідають ціннісним орієнтаціям і прийнятим зразкам поведінки нової групи. З огляду на існування таких обставин, А.А. Налчаджян [28, 29] виділив такі етапи соціально-психологічної адаптації:

– етап психічної переорієнтації; індивід, що пристосовується, знає, як повинен діяти в новому середовищі, як поводитися, але внутрішньо не визнає цього і, де можливо, відкидає систему цінностей нового середовища, дотримується своїх старих поглядів;

– етап взаємної терпимості; на цьому рівні, як особистість, так і її соціальне середовище (інша особистість чи група) виявляють взаємну терпимість до цінностей і форм поведінки;

– етап акомодатії; виникаючи на основі терпимості, вона пов'язана з взаємними поступками. Це означає, що людина визнає основні цінності нового соціального середовища, а середовище, у свою чергу, визнає деякі з цінностей свого нового члена. Акомодатія є самою розповсюдженою формою адаптації і виступає як метод вирішення соціальних конфліктів;

– етап повного пристосування (асиміляції); він має місце тоді, коли людина цілком відмовляється від своїх колишніх поглядів і приймає систему цінностей нового середовища.

Г.І. Васильєв [8] у свою чергу вважає, що ефективність адаптації багато в чому залежить від здатності індивіда варіювати способами реагування для досягнення успіху, тобто серед інших альтернатив знаходити більш адекватний спосіб. У випадку неадекватної реакції в людини виникає почуття фрустрації, що вказує на невідповідність у системі «індивід-ситуація». У зв'язку з цим учений виділяє і розглядає формальну та адекватну адаптацію. При формальній адаптації відбувається вивчення особистістю нового для неї середовища, засвоєння необхідних знань про особливості оточення, свої обов'язки, про більш ефективні шляхи їхнього виконання, про вимоги, яких необхідно дотримуватися у своїй діяльності і поведінці. Особистість уже має достатньо знань для діяльності і поведінки в новому середовищі, але вона внутрішньо не завжди до них готова, тому, усвідомлюючи і розуміючи, як необхідно діяти,

вона ігнорує нову систему поведінки в діяльності і використовує більш звичну. У цьому випадку формальна адаптація створює лише передумови для адекватної. При адекватній же адаптації відбувається повна переорієнтація, в ході якої, людиною пізнаються нові способи поведінки і діяльності паралельно з вивченням умов нового середовища, а також відбувається конкретизація цілей, завдяки яким установки і форми поведінки в діяльності не розходяться. Тому діяльність здійснюється нею відповідно до свідомих намірів і бажаних цілей.

Таким чином, основним у процесі адаптації, на думку автора, є активна орієнтація особистості, що полягає в зваженому виборі точки зору, діяльності і поведінки, які відповідають суспільним цілям і умовам середовища. Тому адекватна адаптація відбувається тільки в тому випадку, якщо особистість здатна вибрати нову роль в умовах середовища, що змінилося, і виробити ефективні для даної ситуації способи поведінки і діяльності, що припускає видозміну особистості або середовища з метою їхнього активного функціонування.

Деякими психологами було почато також ретельний розгляд співвідношення понять психологічної адаптації і соціалізації, яка визначається ними як процес, у ході якого людська істота з визначеними біологічними задатками здобуває якості, необхідні їй для життєдіяльності в суспільстві. Так, на думку В.Д. Паригіна [36] адаптація – це частина соціалізації, під якою він розуміє весь багатогранний процес олюднення людини, що включає в себе як біологічні передумови, так і безпосередньо саме входження індивіда в соціальне середовище.

О.І. Зотова і І.К. Кряжева [15] розглядають соціалізацію й адаптацію як єдиний процес взаємодії особистості і суспільства. Умови життя, що змінюються, вимагають не стільки «приноровлення», «приспосування» до них, скільки розвитку особистості, збагачення людської індивідуальності відповідно

до тенденцій у розвитку суспільства.

Л.К. Гришанов і В.Д. Цуркан [12] вважають, що адаптація співвідноситься з процесом соціалізації, однак, адаптація, на їхню думку, – це процес активного пристосування і вольової, усвідомленої реалізації засвоєних норм і цінностей в умовах конкретної ситуації. Під нею вони розуміють метод, спосіб, яким здійснюється соціалізація, розвиток особистості і її виховання, більш того, соціалізація тільки і може реалізуватися через адаптацію особистості до соціального оточення. Соціалізація може мінятися в залежності від змісту її етапів, від цілей і задач, що стоять перед нею, але основний метод, за допомогою якого вона здійснюється залишається незмінним – це адаптація. Адаптація, на думку авторів, є методом чи способом засвоєння індивідом соціального досвіду й активного відтворення системи соціальних зв'язків. Саме шляхом адаптації в процесі соціалізації виробляються найбільш цінні ознаки і властивості особистості, що дають їй можливість правильно жити, працювати чи учитися в нових для неї умовах.

Таким чином, психологи прийшли до висновку, що поняття адаптація і соціалізація мають багато спільного, тому що і засвоєння соціального досвіду, і відтворення системи соціальних зв'язків людиною присутні як у тому, так і в іншому процесі. Однак адаптація, на їхню думку, – самий істотний, хоча не єдиний фактор соціалізації.

Досить багато досліджень було присвячено вивченню факторів, що визначають ефективність психологічної адаптації. Найчастіше дослідники виділяють такі фактори, як соціальний статус, професійне самовизначення, сформованість соціально-значимих здібностей, якостей; становище в колективі, у системі міжособистісних відносин найближчого соціального оточення, задоволення особистим статусом; характерологічні особливості і якості особистості; можливість прояву індивідуальності та ін.

Причому, фактори можуть виступати причиною; а іноді і рушійною силою становлення процесу адаптації.

Ученими було почато також спроби виділити деякі групи адаптаційних факторів. Так, О.В. Іванова [16] розрізняє внутрішню і зовнішню групи факторів. Вона вважає, що внутрішні фактори включають психофізіологічні особливості, рівень попередньої підготовки, мотиви, характерологічні риси особистості, а також у цій групі виділяються біологічні внутрішні фактори: здебільшого генетично і конституційно детерміновані, тому що саме генотип визначає потенційні можливості розвитку біологічної бази процесу адаптації. Під зовнішніми факторами О.В. Іванова розуміє «надбіологічну сферу»: соціально-психологічні, виробничі, організаційні й особистісні фактори, які зумовлені різними видами діяльності і належать до середовища адаптації.

Н.А. Свиридов [40] виділяє такі групи факторів соціально-психологічної адаптації:

- соціально-демографічні ознаки і соціальні властивості особистості (стать, вік, сімейний стан, освіта і ступінь її відповідності виконуваний роботі, професія, кваліфікація);
- характер, зміст, умови й організація праці;
- умови професійного навчання, підвищення кваліфікації і просування по роботі;
- побутовий – соціально-побутові умови, у тому числі житлові, а також заробітна плата;
- умови дозвілля;
- особистісні фактори, з яких особливо значимі мотиви вибору професії і місця роботи, орієнтації й установки в праці;
- рівень міжособистісних відносин у колективі і морально-психологічний клімат;
- сукупність таких соціально-психологічних факторів, як ступінь задоволеності професією, умовами професійно-

кваліфікаційного росту, міжособистісними відносинами в колективі;

– ступінь задоволеності роботою в цілому, інформування про стан справ у колективі та ін.

Поряд з іншими, важливим фактором, який визначає успішність адаптації людини до найближчого соціального середовища, Р.А. Максимова [24] вважає наявність комунікативного потенціалу. Він є структурним утворенням взаємозалежних один з одним компонентів: комунікативної активності в спілкуванні і комунікативної впевненості. При зниженні комунікативного потенціалу в цілому відбувається зменшення активності людини як суб'єкта спілкування (зниження кола спілкування, вибірковість у процесі спілкування, замкнутість) і підвищення в неї емоційної реактивності до соціальних впливів, незадоволеності різного роду міжособистісними відносинами і деякими факторами життєдіяльності.

У різних наукових дослідженнях здійснювалися також спроби виділити провідний фактор успішного протікання психологічного адаптаційного процесу, однак дослідники до єдиної думки з цього питання так і не прийшли.

У тісному зв'язку з проблемою психологічної адаптації людини до середовища знаходиться проблема психічних станів, розробка якої дозволяє багато в чому визначити діяльність людини і глибше зрозуміти особливості її психічної діяльності. Н.Д. Левітов [23], Т.А. Немчин [32], О.О. Прохоров [38], Г. Сельє [41] та ін. під психічним станом розуміють відображення особистістю ситуації у вигляді стійкого цілісного синдрому в динаміці психічної діяльності, що виражається в єдності поведінки і переживання на деякому відрізку часу. Вони також вважають, що проблема вивчення психічних станів пов'язана з розробкою концепції про гомеостаз і адаптацію і

пояснюють це тим, що психічний стан є наслідком відображення особистістю ситуації.

На думку В.Н. Мясичева [27] психічний стан виступає загальним функціональним рівнем психічної діяльності, на фоні якого розвиваються психічні процеси, і полягає в переживанні людиною відображення загального фону власної психічної діяльності. У структуру ж психічного стану він включає визначену модальність переживання, конкретні зміни в протіканні психічних процесів (психічної діяльності), а також відображення особливостей особистості і характеру діяльності.

Ряд дослідників [21, 29, 31, 34 та ін.] відзначають, що психічний стан крім оцінюючої функції та функції спонукання виконує також функцію адаптації, врівноважуючи суб'єкт з навколишнім середовищем (природним або соціальним). Функціональні системи організуються таким чином, щоб стан людини в даних умовах був оптимальним й ефективним. При цьому дуже важливим є диспозиційний стан організму й особливо особистості, її готовність або неготовність до мобілізації сил до діяльності в новій ситуації та обстановці, а також здатність більш-менш адекватно відповідати на стресові стимули (тобто, які відчуються і переживаються суб'єктом як джерело дискомфорту). В.Д. Небиліцин [31] підрозділяє ці фактори на зовнішні і внутрішні. Під зовнішніми він розуміє такі, котрі характеризуються визначеним видом впливу – його змістовними, специфічними особливостями, тривалістю впливу, інтенсивністю, об'єктивними труднощами роботи для досягнення мети, обмеженістю часу досягнення мети, дефіцитом інформації, фізичними, мікрокліматичними, гігієнічними та іншими екологічними факторами, які перешкоджають діяльності. Однак ефективність впливу цих факторів опосередковується внутрішніми факторами, до яких автор відносить суб'єктивну значимість впливів, особливості

попереднього досвіду діяльності в аналогічних умовах, рівень розвитку індивідуальної та специфічної діяльності, індивідуальні особливості людини, ступінь готовності до діяльності в даних умовах, ставлення до діяльності, мотиви і ступінь прагнення для досягнення мети, тобто вольові якості особистості.

До вищевикладеного пряме відношення має і проблема емоцій, які виникають у важких ситуаціях, під час емоційної напруженості, яка приводить до емоційного стресу. Цю проблему розробляли П.К. Анохін [4], В.С. Мерлін [25], Н.І. Наєнко [30], Е.Л. Носенко [33], О.В. Овчинникова [34].

Системний підхід до вивчення емоційних станів припускає розгляд їх у тісному взаємозв'язку з діяльністю людини і її психологічною адаптацією до умов, які змінюються. Так, на думку Е.Л. Носенко [33] стан емоційної напруженості, який виникає в ході виконання значимої для людини діяльності при наявності погрози її зриву, робить дуже істотний вплив на протікання її діяльності.

Розгляд стану емоційного стресу у взаємозв'язку з діяльністю людини дозволило ряду дослідників поставити питання про необхідність розмежування в рамках цього стану двох якісно різних стадій: стадії, коли емоційний стрес робить оптимізуючий вплив на діяльність, і стадії, коли він приводить до дезорганізації діяльності, що є дуже важливим і в процесі адаптації. Дослідники припускають, що при невеликому рівні інтенсивності емоційний стрес викликає приплив сил, ясність і чіткість думки, у той час як при високому рівні інтенсивності він призводить до дезорганізації діяльності, в результаті якої найбільше страждають складові її компоненти .

Уявлення про наявність різних стадій в розвитку стресу (загальний неспецифічний адаптаційний синдром), який виникає у відповідь на стресогенний вплив представлено в роботах

Г. Сельє [41]. Так, на першій стадії розвитку цього стану, вважає дослідник, людина намагається зберегти гомеостаз, активно протидіючи факторам, які ведуть до його порушення, тому показники діяльності можуть навіть поліпшуватися. На наступній стадії, завдяки надмірній напрузі адаптаційних механізмів, виникають порушення гомеостазу, що носять некомпенсований характер, при цьому показники якості діяльності можуть погіршуватися. В результаті чого відбувається перебудова діяльності (виробляється новий гомеостаз).

Специфічність впливу емоційного стресу на діяльність людини деякі автори бачать також і в тім, що одні функції він поліпшує (прискорення простих моторних функцій, збільшення м'язових зусиль), а інші - погіршує (наприклад, труднощі при виконанні інтелектуальних дій).

Однак, С.В. Овчинникова [34] відзначає, що часто з ростом емоційного стресу інтелектуальні здібності також поліпшуються, але до визначеної межі, а потім з посиленням порушення, процеси мислення значно погіршуються.

Поряд з емоційним стресом, як вважає В.О. Бодров [6], не менш важливим є й інформаційний стрес, який виникає в ситуаціях інформаційних перевантажень, коли людина не справляється з задачею, не встигає вчасно приймати вірні рішення в необхідному темпі при високому ступені відповідальності за їх наслідки. Це є дуже актуальною проблемою у вищих навчальних закладах, коли першокурсники на початковому періоді навчання дуже сильно перевантажені безліччю нової для них інформації, яка стосується навчальної, наукової та позааудиторної діяльності.

Висновки. Таким чином, сучасна психологічна наука велику увагу приділяє дослідженню проблеми психологічної адаптації особистості до соціального середовища відповідно до

вимог цього середовища, власних потреб і інтересів. Існують різні підходи до поняття «психологічна адаптація», визначено її види, розглянуто зв'язок між адаптацією і соціалізацією, виявлено ряд факторів, що визначають і оптимізують цей процес. Але багато питань ще не можуть вважатися остаточно вивченими і вирішеними. Наприклад, не існує чітких критеріїв визначення рівнів цього виду адаптації, не розглянуто належною мірою умови і фактори, що визначають її плин, терміни і результати.

Наше дослідження було спрямоване на конкретизацію уявлень про адаптивні здібності особистості в процесі її професійного становлення, що починається з моменту вступу до закладу вищої освіти, на розробку прийомів і засобів оптимізації цього процесу.

Список використаних джерел:

1. Александровский Ю.А. Состояние психической дезадаптации и их компенсация. – М.: Наука, 1976. – 272 с.
2. Алексеева О.Ф. Индивидуально-психологический фактор адаптации субъекта учебной деятельности. – М.: Наука, 1995. – 139 с.
3. Андреевкова Н.В. Проблема социализации личности // Социологические исследования. Вып. 3. – М., 1970.– С. 38–53.
4. Анохин П.К. Философские аспекты теории функциональной системы. Избранные труды. – М.: Наука, 1978 – 400 с.
5. Березин Ф.Б. Психическая и психофизическая адаптация. – Л.: Наука, 1988. – 270с.
6. Бодров В.А. Информационный стресс. – М., ПЕР СЭ, 2000. – 351с.
7. Брудный В.И., Чуфаровский Ю.Ф. Профессиональная и социально-психологическая адаптация студентов и молодых специалистов. – М., 1976. – 44с.
8. Васильев Г. И. Педагогические условия адаптации

курсантов к обучению в Вузах МВД: 13.00.01. / Дисс... канд. пед. наук: Одесский университет внутренних дел. – О., 1997. – 186с.

9. Вершинина Т.Н. Производственная адаптация рабочих кадров // Социально-экономические проблемы труда на промышленном предприятии. – Новосибирск: Наука, Сиб. отд-е., 1979. – 263 с.

10. Волков Г.Д., Оконская Н.Б. Адаптация и её уровни // Философия пограничных проблем науки. – Пермь. –1975. – Вып. 7. – С. 134–142.

11. Георгиевский А.Б. Эволюция адаптации. Историко методологическое исследование. – Л.: Наука, 1989. – 189 с.

12. Гришанов Л.К., Цуркан В.Д. Социологические проблемы адаптации студентов младших курсов. – Кишинев: Изд-во Кишинёвского ун-та, 1990. – 36 с.

13. Егорова Л.Г. Факторы адаптации студентов к учебно-воспитательному процессу технического Вуза: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01. / Ленингр. гос. ун-т. – Л., 1978. – 21 с.

14. Ермоленко Н.А. Социальная адаптация молодых советских рабочих в социалистическом рабочем коллективе: Автореф. дис ... канд. филос. наук. – Ростов н/Д, 1975. – 20с.

15. Зотова О.И., Кряжева И.К. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации личности // Психологические механизмы регуляции социального поведения. – М.: Наука, 1979. – С. 219–220.

16. Иванова Е.В. Социально-психологическая адаптация курсантов в Вузе МВД как этап профессионального становления будущих сотрудников пенитенциарной службы. Дисс. канд. псих. наук: 19.00.06. Нац. акад. внутр. дел Украины. – К., 1999. – 182 с.

17. Каганов А.Б. Выбираю профессию. – Минск: Нар. Асвета. – 76 с.

18. Казначеев В.П. Современные аспекты адаптации. – Новосибирск: Наука, 1980. – 191с.

19. Казначеев В.П. Биосистемы и адаптация. – Новосибирск: Наука, 1973. – 74 с.

20. Кинелёв С.В. Адаптация личности как социальное явление (социально-философский аспект): Автореф. дис. ... канд. филос.

наук: 09.00.01 / ЛГПИ им. Герцена. – 1978. – 18с.

21. Компоненты адаптационного процесса / Под ред. В.И. Медведева. – Л.: Наука, 1984. – 111 с.

22. Кузнецов П.С. Адаптация как функция развитие личности. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1991. – 76 с.

23. Левитов Н.Д. О психических состояниях человека. – М., 1964. – С. 9–21

24. Максимова Р.А. Коммуникативный потенциал человека и его влияние на разные стороны жизнедеятельности: Автореф. дис. канд. псих. наук. 19.00.05. / Лен. ун-т. – Л., 1977. – 23 с.

25. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. – М.: Педагогика, 1986. – 256 с.

26. Милославова И.А. Роль социальной адаптации в условиях современной НТР // Философия и социальная психология. – Л., 1979, С. 132–137.

27. Мясичев В.Н. Личность и неврозы. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1960. – 426.

28. Налчаджян А.А. Личность, психическая адаптация и творчество. Ереван, 1980, гл. 1.

29. Налчаджян А.А. Социально-психологическая ададаптация личности. (формы, механизмы и стратегии). – Ереван: Изд-во АН Ереванской ССР, 1988. – 262 с.

30. Наенко Н.И. Психическая напряженность, М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 112 с.

31. Небылицын В.Д. Психофизиологические исследования индивидуальных различий. М.: Наука, 1976. – 336 с.

32. Немчин Т.А. Состояние нервно-психологического напряжения. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1983. – 166с.

33. Носенко Э.Л. Эмоциональное состояние и речь. – К.: Вища школа, 1981. – 195 с.

34. Овчинникова С.В. Эмоциональное состояние и работоспособность // Эргономика, вып. 1. М., 1970. – С. 145-169.

35. Паныкович О. Проблема адаптації у вищому закладі освіти: методики індивідуально-психологічного консультування. – Волинь: Вид-во Волин. ун-та, 1999. – С. 67–74.

36. Парыгин В.Д. Основы социально-психологической теории. – М.: Мысль, 1971. – 159с.
37. Прохоров А.О. Психические состояния и их проявления в учебном процессе. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1991. – 165с.
38. Прохоров А.О. Семантические пространства психических состояний. – Дубна: «Феникс+», 2002. – 280 с.
39. Растова Л.М. Социальная адаптация личности в коллективе: Автореф. дис... канд. филос. наук: 09.00.02. / Томский университет им. В.В. Куйбышева. –Томск, 1973. – 44 с.
40. Свиридов Н.А. Социальная адаптация личности в трудовом коллективе / Автореф. дис... канд. филос. наук. – Л., 1974. – 23 с.
41. Селье Г. Стресс без дистресса. – М.: Прогресс, 1982. – 125 с.
42. Серeda Г.К. Методические рекомендации по рациональной организации учебно-познавательной деятельности студентов (для преподавателей по организации проблемного обучения). – Харьков ХГУ, 1988. – 32с.

§5.3 ЦЕНТР ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СИСТЕМІ ОСВИТИ УКРАЇНИ

Вступ. Визначальним для України став шлях інтеграції у світове співтовариство. Процеси активної взаємодії між світовою спільнотою, посилення економічних та політичних зв'язків, міграція грошових та людських ресурсів, міжнародна співпраця та зближення культур кардинально змінили життя в Україні. Створення всесвітніх систем в галузі інформаційних технологій, економіки, культури та екології призводить до появи нових цінностей, поглядів, які впливають на сприйняття дійсності та формують інший спосіб життя. Глобальні зміни у соціально-економічному, політичному, духовному та культурному житті нашої країни неминуче торкнулися й сфери освіти. Постає необхідність привести її рівень розвитку у відповідність до потреб суспільства. Саме тому процеси реформування та модернізації освіти спрямовані на створення мобільної та гнучкої системи, здатної швидко реагувати на виклики сучасності. Зокрема це відображено у стратегічних документах, які окреслюють шляхи змін нашого суспільства: розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року" [8], Закону України "Про освіту" [7], Закон «Про повну загальну середню освіту» [3].

Виклад основного матеріалу. Державна політика України в галузі освіти суголосна до світових тенденцій та активно запроваджує реформування на усіх рівнях: від початкової ланки до закладів вищої та післядипломної освіти. Одним із важливих завдань на шляху формування якісної освіти у державі стало забезпечення професійного розвитку педагогічних працівників,

які швидко адаптуються до змін як у суспільному житті, так і в професійній діяльності, які здатні до саморозвитку та самоосвіти, активно здобувають, засвоюють та використовують нові знання. Досягнути вершин педагогічної майстерності можна через постійне самовдосконалення: формування ключових компетентностей, сучасних професійних умінь, спрямованих на покращення власної діяльності та підвищення уваги до результатів навчання, як важливого етапу освітнього процесу.

У відповідності до ст.23 Закону України «Про освіту» [7] заклади освіти функціонують в умовах гарантованої автономії, що покладає на педагога високу відповідальність у розбудові сучасного освітнього середовища, пошуку нових підходів до освітньої діяльності, яка повинна базуватися на ефективних способах її організації з використанням інноваційних методів та цифрових технологій навчання, що передбачає оновлення не тільки змістового наповнення, але і моніторингу навчальних досягнень.

Таким чином перед освітою постало важливе завдання забезпечити ефективну діяльність педагога в нових умовах: від перших кроків у професійній діяльності – до побудови успішної освітньої кар'єри у післядипломний період.

Отже, навчання дорослих стало важливою ланкою в системі навчання впродовж життя.

Проблеми освіти дорослих та андрагогіки активно досліджуються у працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Вагомий внесок у вивчення даного питання внесли Т. Браже, С. Вершловський, Ф. Джессап, П.Джарвис., П. Лангран, М.Ноулз. Теоретичні та прикладні аспекти освіти дорослих у системі післядипломної педагогічної освіти в Україні висвітлені у роботах С. Архипової, О. Вознюк, О.Дубасенюк, Н. Клокар, Л. Ніколенко, Н. Протасової,

Л. Пуховської, В. Пуцова, М. Романенка, Т. Сорочан. Проблеми готовності педагогів до професійної діяльності на основі наявності фахових компетентностей та постійного їх розвитку шляхом удосконалення кваліфікації досліджували І. Зимня, І. Єрмаков, О. Огієнко, І. Підласий, О. Савченко. Питання самореалізації педагогічних працівників вивчали І. Бекешкіна, М. Недашківська, В. Тихонович, Н. Шульга та інші.

Велика кількість наукових праць є свідченням того, що дане питання займає важливе місце в системі сучасної освіти, проте мало розробленими залишаються питання освітнього менеджменту, зокрема створення сервісних центрів з надання освітніх послуг педагогічним працівникам.

Метою статті є обґрунтувати концептуальні засади створення та діяльності центру професійного розвитку педагогічних працівників у контексті реформування освіти в Україні.

Якісна освіта педагогів визнана державним пріоритетом освітньої політики, а можливість вільного вибору змісту, ефективних форм і методів підвищення кваліфікації – реальністю сучасного життя. Освіта дорослих є невід’ємною складовою освіти впродовж життя, головним принципом якої вчені вважають її гарантовану результативність та обов’язковість задоволення потреб людини в підвищенні її життєвого рівня на основі отримання певних освітніх послуг. [1, с.18]

Навчання дорослих ґрунтується на ряді принципів, які С. Змейов [4] визначив як основоположні в андрагогіці:

1. Принцип самонавчання. (Дорослий організує процес навчання самостійно).
2. Принцип спільної діяльності. (Взаємодія з організаторами та учасниками освітнього процесу).

3. Принцип індивідуалізації та системності навчання. (Створення індивідуальних освітніх траєкторій розвитку педагога з урахуванням його потреб, цілей та ступенем розвитку на даний момент).

4. Принцип елективності. (Вільний вибір змісту, форм, методів, суб'єктів освітньої діяльності).

5. Принцип розвитку та задоволення освітніх потреб. (Оцінювання рівня фактичних знань, отриманих у результаті навчання).

6. Процес усвідомленості навчання. (Чіткість організації, змістове наповнення діяльності, рефлексія).

Традиційно в Україні підвищення кваліфікації відбувалося на базі ППО (у формі лекційно-практичних завдань), а в міжкурсовий період навчання педагогічних працівників займалися регіональні методичні служби.

Основною метою діяльності методичних кабінетів (центрів) є науково-методичне забезпечення системи загальної середньої та дошкільної освіти, організація науково-методичної роботи, підвищення кваліфікації, професійної компетентності педагогічних працівників дошкільних, загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів та розвиток їхньої творчої ініціативи [5].

Проте в результаті диверсифікації освітяни отримали право обирати не тільки місце, але й способи підвищення кваліфікації. Нові суб'єкти освітньої діяльності активно залучають педагогів до навчання за сертифікаційними програмами, проводять вебінари, семінари як заочною, так і за дистанційною формою навчання. А можливості, які надає мережа Інтернет, відкрили перед педагогами нові горизонти в професійному зростанні.

Отже, традиційна система підвищення кваліфікації виявилася неспроможною відповідати викликам сучасного

суспільства, адже, користуючись усталеними формами роботи, не здатна забезпечувати швидку адаптацію до змін, формувати у педагога активне інноваційне мислення. Таким чином діяльність методичних кабінетів щодо організації професійного та особистісного розвитку педагогів потребує кардинального реформування.

В Україні важливою новацією на цьому шляху стало створення центрів професійного розвитку педагогічних працівників, які виконують роль лоцмана для педагогів у освітньому потоці, що уміло прокладають шлях до успіху у професійній діяльності.

Місія центрів професійного розвитку полягає у стимулюванні працівників освітньої сфери до творчого зростання та орієнтування їх у безлічі інформації щодо підвищення кваліфікації.

Увесь процес діяльності педагога в цьому напрямку вимагає не тільки визначення свого потенціалу, але і застосування технологій, методик у відповідності з нормативними психолого-педагогічними критеріями, досягнення кращих результатів у формуванні нового покоління громадян нашої держави. Суттєву ефективну допомогу педагогічним працівникам у цій діяльності допоможуть надати консультанти центру.

Отже, у відповідності з місією, основне завдання центру є сприяння професійному розвитку педагогічних працівників, їх психологічна підтримка та консультування.

Центр цілеспрямовано у відповідності із науково-методичними, технологічними, теоретичними і практичними розробками інноваційних форм цілісного педагогічного процесу узагальнює та поширює інформацію з питань:

- професійного розвитку педагогічних працівників;

- менеджменту організації цілісного педагогічного процесу;
- координування діяльності професійних спільнот;
- надання на власному веб-сайті бази даних програми підвищення кваліфікації педагогів, практичні рекомендації інноваційних методик психолого-педагогічного впливу на суб'єктів освіти, інших джерел;
- психологічної підтримки подолання проблем в педагогічній діяльності [6, с.1].

Психолого-педагогічний процес виконання центром своєї основної місії передбачає три суттєвих технологічних етапи.

Перший – це **організаційно-проектувальний етап**. Він передбачає:

- розподіл обов'язків між членами центру;
- проведення анкетування та опитування педагогічних працівників з метою виявлення очікувань у роботі центру;
- діагностика та аналіз результатів;
- визначення траєкторії розвитку центру;
- формування корпоративної культури.

В чому новизна даного етапу? Що очікує педагогічна спільнота?

Можемо узагальнити, що робота науково - методичних центрів, які діяли в Україні, базувалась на функціях строгого контролю та жорсткої регламентації. Проте сучасні тенденції в освіті визначають інші пріоритети сьогодення: принципи педагогіки партнерства, в основу яких покладена взаємодія та співпраця, супровід і підтримка педагогів, що потребують допомоги центру.

Кардинальні реформи в суспільному житті держави вимагають змін в опануванні нових форм освітньої діяльності. Сьогодні це особливо стосується і класно-урочних дидактичних форм, і технологій дистанційного та змішаного

навчання, застосування цифрових технологій та інших форм цілісного педагогічного процесу. В умовах багатофункціональної діяльності педагога водночас стають і суб'єктом і об'єктом реформування освіти, що «робить професійний розвиток вчителів зоною виклику». [9, с. 98] Щоб почувати себе впевнено, бути конкурентоздатним та успішним в технічно розвиненому швидкозмінному світі, педагог має реалізуватися як фахівець, якісно та професійно діяти, розкриваючи творчий потенціал своєї особистості. На шляху до високих стандартів професійного розвитку допомогу педагогам можуть надати консультанти центру – лідери освітянської думки, які здатні об'єднати навколо себе творчих особистостей.

Консультанти виступають в ролі менеджера, фасилітатора, тьютора, методиста, супервізора, експерта, модератора. Чим більш різноплановою буде підтримка консультантів, тим ефективнішою буде їх власна діяльність і дієвішою допомога .

В основі змістовно психологічно-педагогічного компоненту практичної діяльності центру по реалізації названих завдань є професійний розвиток як педагогів-консультантів, так і педагогів-споживачів інформації.

Це – другий технологічний реалізаційно-діяльнісний етап виконавчої місії центру, який включає наступні змістовні завдання:

- налагодження партнерських стосунків із усіма територіальними освітніми закладами;
- організація науково-методичного супроводу територіальних професійних спільнот ;
- організація роботи служби «Супервізія – педагогічна інтернатура»
- створення банку онлайн-ресурсів для дистанційної роботи;

- забезпечення психологічно - емоційної підтримки педагогічних працівників (стрес-менеджмент).

Ефективність реалізації названих завдань передбачає конкретну головну мету - створити умови для трансформування професіоналізму педагога. Це - вимога суспільства і держави, які потребують нової якісної освіти. **Трансформація професіоналізму** – стрімка якісна зміна професіоналізму, зумовлена набуттям фахівцем нового рівня здатності і готовності до професійної діяльності в умовах цифрового світу та суспільства знань, що відбувається в процесі трансформаційного навчання в системі формальної, неформальної, інформальної освіти дорослих. [11, с.1]

Змістовні кроки Центру у цьому напрямку включають:

1. Діагностика запитів педагогів, яким надається допомога (бесіди, спостереження, анкетування, самоаналіз).
2. Мотивація та фасилітація (підтримувати та надихати).
3. Планування дій (менеджмент організації і діяльності).
4. Залучення до проектів професійного розвитку (теоретичні знання та практичний досвід).
5. Рефлексія (самоусвідомлення сильних і слабких сторін).
6. Прогнозування наступних дій.

Процесу ефективної трансформації професіоналізму педагогів сприяють організаційні форми освітянського менеджменту: курси, вебінари, індивідуальний підхід до вчителя, рекомендації щодо індивідуальної траєкторії його професійного розвитку. Консультант центру допомагає пройти педагогу шлях від педагога - практика до майстра своєї справи. На основі названих двох етапів можна вивести певну **формулу успішного професійного розвитку педагога**: міцна теоретична

база + практичний досвід + цифрові технології + фасилітація = трансформація професіоналізму.

Особливої допомоги консультантів потребують молоді спеціалісти. Адже найважчі перші кроки в професії і саме на цьому етапі багато людей сходять з освітянської дистанції.

У ст. 23 Закону про повну загальну середню освіту прописано створення інтернатури. [3] Отже, у зоні особливої уваги Центру будуть молоді фахівці.

Консультант стає наставником молодого спеціаліста, його **супервізором**.

Основні форми проведення супервізії [12]:

- **індивідуальна**, що передбачає здійснення одного чи кількох наставницьких циклів (бесіда з планування, спостереження, бесіда з рефлексії, створення плану професійного розвитку);

- **групова**, що передбачає спільне обговорення, обмін досвідом і аналіз результатів діяльності професійних груп з метою підтримки і прогнозування подальшого професійного розвитку учасників освітнього процесу.

До групових форм роботи належить інтервізія.

Інтервізія – це міжколегіальний спосіб навчання в групі спеціалістів, які займають рівні позиції, з метою покращення професійних навичок та ефективності роботи [2].

Сутнісне значення інтервізії можна визначити і як взаємне навчання, взаємне консультування між колегами, яке відбувається в процесі обміну досвідом. У складі інтервізійної групи у співпраці з консультантами активно працюватимуть практичні психологи, які допоможуть педагогам глибше усвідомити свої дії, зрозуміти скриті мовити вчинків, уникати маніпуляцій. Адже причини конфліктних ситуацій, труднощів та помилок у професійній діяльності часто лежать у психологічній площині. Тому на працівників центру

покладається завдання виявити проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення.

Отже, центр буде надавати підтримку не тільки окремим педагогам, але й координуватиме діяльність професійних спільнот через науково-методичний супровід, який є основою консультування і супервізії.

Погоджуємося з В.Сидоренко, що під науково-методичним супроводом слід розуміти педагогічну технологію, яка полягає у створенні ... освітнього простору, де відбувається професійна взаємодія рівноправних партнерів на принципах людиноцентризму, гуманізму, фасилітативності, індивідуалізації, відбувається неперервний професійний розвиток педагогічних працівників за індивідуальними освітніми траєкторіями. [10, с.24]

У Положенні про центр професійного розвитку педагогічних працівників дається визначення поняття «професійна спільнота педагогічних працівників». Зокрема зазначається, що це товариство (об'єднання, група) педагогічних працівників, які об'єднані спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності. [6]

Діяльність педагогів та професійних спільнот на основі науково-методичного супроводу базується на засадах науковості та прогностичності, системності та гнучкості, має випереджувальний характер та гуманістичне спрямування.

Науково-методичний супровід повинен допомогти працівникам подолати труднощі у педагогічній діяльності, сприяти підвищенню рівня професійної майстерності, набуттю фахівцем нових компетентностей, і, як результат, підвищення якості не тільки власного освітнього рівня, але й зростання якості освіти загалом. З цією метою центр професійного розвитку відроджує та оновлює роботу мережі професійних спільнот: об'єднання вчителів-предметників, школи

педагогічної майстерності та студії, творчі групи працівників закладів дошкільної та позашкільної освіти.

Основна робота з обміну досвідом буде проводитись у формі практичних занять (тренінги, практикуми, семінарські заняття), майстер-класи.

Наскрізними лініями в роботі Центру буде супровід педагогічних працівників з питань:

1. Впровадження Концепції НУШ.
2. Реалізація інклюзивних програм.
3. Допомога в організації дистанційного та змішаного навчання.
4. Супровід конкурсів фахової майстерності, експериментальної діяльності закладів.
5. Освітні консультації, психологічна підтримка.
6. Налагодження співпраці із закладами як вітчизняної, так і зарубіжної освіти та участь у міжнародних проектах.

Їх виконання залежить від роботи консультанта-менеджера, яка пов'язана з опрацюванням великої кількості інформації. Тому найперше для ефективної роботи та швидкого спілкування між усіма учасниками необхідно створити єдиний інформаційний майданчик (сторінка та група в соцмережах). Другий важливий крок - сформувати електронну базу даних науково-методичної та довідкової літератури.

Важливе значення має третій **моніторинговий етап**, який включає:

1. Розроблення критеріїв самооцінювання роботи Центру (у співпраці з УІРО).
2. Аналіз та оцінка результатів.
3. Визначення траєкторії подальшої діяльності Центру.
4. Обмін досвідом з партнерами.

Таким чином, виконання названих технологічних етапів, змістовних кроків дасть успішний результат: високу якість

професійної діяльності педагога, інноваційне мислення, новий рівень професійної культури, педагогічної самосвідомості і новий рівень якості освіти.

Висновки. У дослідженні обґрунтовано необхідність створення нової інституції освітньої системи України – центру професійного розвитку педагогічних працівників як спроби відповісти на виклики сучасності. Визначено технологічні етапи становлення центру. Охарактеризовані особливості менеджменту надання освітніх послуг та окреслені завдання консультантів центру. Охарактеризовані особливості менеджменту надання освітніх послуг та окреслені завдання консультантів центру. Наголошено, що одним з найважливіших чинників, що впливає на якість освіти є рівень професійної майстерності педагога, його досвід, використання цифрових технологій та психолого-педагогічна підтримка як управлінського апарату, так і освітянської спільноти. Подальшими розвідками може стати дослідження етапів зростання майстерності педагога в умовах співпраці з центром, моніторинг набуття особистістю нових якостей та ефективності педагогічної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Браже Т. Г. Принципы оценки деятельности андрагога : (Образование взрослых) / Т. Г. Браже // Педагогика. – 2000. – № 6. – С. 18–20.
2. Гончарова-Чагор А.О. Інтерв'язія та суперв'язія як форми методичного супроводу професійного розвитку фахівців психологічної служби [Електронний ресурс]/А.О. Гончарова-Чагор. - Режим доступу : <https://osvita.cv.ua/interviziya-ta-superviziya-yak-formy-metodychnogo-suprovodu-profesijnogo-rozvytku-fahivtsiv-psyhologichnoyi-sluzhby/>
3. Закон про повну загальну середню освіту: Закон України [Електронний ресурс]//Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>

4. Змеєв С. И. Андрагогика : основы теории, истории и технологии обучения взрослых / С.И. Змеєв . – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 272 с.
5. Положення про районний (міський) методичний кабінет (центр) / Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2009.– № 13. – С.18- 25
6. Положення про центр професійного розвитку педагогічних працівників [Електронний ресурс] //Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2020-п>
7. Про освіту : Закон України [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
8. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету міністрів України [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249613934>.
9. Пуховська Л. Теоретичні засади професійного розвитку педагогів : рух до концептуальної карти [Електронний ресурс] / Л. Пуховська // Порівняльна професійна педагогіка : науковий журнал. – 2011. – № 1. – Режим доступу : (<http://khnu.km.ua/root/res/2-7001-31.pdf>.) <http://lib.iitta.gov.ua/2564/1>.
10. Сидоренко В.В. Інноваційні напрями науково-методичного супроводу професійного розвитку педагогічних працівників у системі післядипломної освіти / В. Сидоренко // Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садком. – К.: РА «Освіта України». – 2016. – № 7-8(48). – С. 22-29.
11. Сорочан Т. М. Розвиток професіоналізму педагогічних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти на андрагогічних засадах [Електронний ресурс] / Т. М. Сорочан, О. М. Рудіна. – Режим доступу : [http://www.loippo.lg.ua/conf_rozv_prof.doc\(21.03.2\)/](http://www.loippo.lg.ua/conf_rozv_prof.doc(21.03.2)).
12. Типове положення про проведення супервізії впровадження Концепції «Нова українська школа» [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/SUPERVIZIYA-POLOZHENN-2.pdf>

IV-ий том колективної монографії

СУЧАСНІ АСПЕКТИ НАУКИ

Підписано до друку 15 січня 2021 р. Формат 60х90/8.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2. Наклад 100 прим.

ФОП КАНДИБА Т.П. Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
Державного реєстру видавців серія ДК № №5263 від 20.12.2016р.

Надруковано рекламним агентством
«GoToPrint» Адреса, Україна, Київська обл., м. Київ, вул. Льва Толстого, 63
тел.+38073 996 46 57, +38050 771 27 31, e-mail: gotoprint@gmail.com

